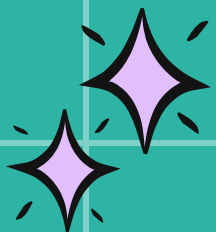

OSAAMISTARPEIDEN TUNNISTAMINEN

KUN ASIAKKAANA ON AUTISTI

www.neuromoninaiset.fi

TEKIJÄNOIKEUDET

Tämä opas on lisensoitu Creative Commons -lisenssillä [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) (Nimeä-EiKaupallinen-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen).

Lisenssi sallii materiaalin kopioimisen ja levittämisen missä tahansa muodossa ja alustalla, mutta ainoastaan muuttamattomassa muodossa ja ei-kaupallisiin tarkoituksiin. Ei-kaupallinen tarkoittaa, että käyttö ei ole ensisijaisesti suunnattu kaupallisen hyödyn tai rahallisen korvauksen saavuttamiseen. Tekijän nimi, käytetty lisenssi sekä alkuperäinen julkaisupaikka mainittava.

SISÄLLYSLUETTELO

Klikkaamalla luvun otsikkoa siirryt halutulle sivulle.

- 1 JOHDANTO
- 3 OPPAAN KÄYTTÖOHJEET
- 7 KESKEISET KÄSITTEET
- 11 VALMENNUSOSAAMISEN ARVIOINTIMALLI
- 19 ITSEMÄÄRÄÄMISTEORIA
- 29 ASIAKKAANA AUTISTI
- 37 VAMMAISUUS
- 45 SYRJINTÄ JA ABLEISMI
- 57 AUTISMI JA TRAUMAT
- 65 EMPATIAKUILU
- 70 TRAUMAINFORMOITU TYÖOTE
- 75 NEUROMONINAISSUUSMALLI
- 78 NEUROVAHVISTAVA LÄHESTYMISTAPA
- 86 OSAAMISTARPEIDEN ARVIOINTI
- 92 LOPUKSI
- 93 LÄHTEET

Julkaisuvuosi: 2024

Tekijä: Neuromoninaiset

Julkaisupaikka: www.neuromoninaiset.fi

JOHDANTO

Tämä opas sisältää itsearviointityökalun, jonka avulla voit kartoittaa ja arvioida osaamistasi sekä tunnistaa kehityskohteita työssäsi autististen asiakkaiden parissa. Työkalun avulla voit selkeästi hahmottaa ne taidot, tiedot ja valmiudet, joita tarvitset toimiaksesi tehokkaasti ja vastuullisesti sekä vastataksesi toimintaympäristösi asettamiin vaatimuksiin.

Oppaan tavoitteena on auttaa sinua ymmärtämään:

- millaista osaamista autististen asiakkaiden kanssa työskentely edellyttää,
- missä oman osaamisesi rajat kulkevat,
- ja missä tarvitset lisää tietoa ja harjoitusta ammatillisen kehittymisesi tueksi.

Oppaan taustalla on opinnäytetyöni, jossa tutkin, millaista osaamista autististen asiakkaiden kanssa työskentely edellyttää. Keskeistä tässä osaamisessa on ymmärrys autismista ja sen erityispiirteistä sekä autististen asiakkaiden kohtaaminen kunnioittavasti ja hyväksyvästi. Tämä teema kulkee kanssasi läpi oppaan.

Toivon, että opas tuo iloa ja oivalluksia oppimiseen sekä auttaa sinua kasvamaan entistä paremmaksi ja vastuullisemmaksi ammattilaiseksi!

Cheyenne

NEUROMONINAISET

Neuromoninaiset tarjoaa konsultointi-, asiantuntija- ja koulutuspalveluita sekä yksityisellä että julkisella sektorilla toimiville organisaatioille ja ammattilaisille.

Palvelumme ovat organisaatioille ja ammattilaisille, jotka haluavat parantaa valmiuksiaan toimia neuroepätyypillisten henkilöiden, kuten autistien ja ADHD-piirteisten kanssa. Lisäksi tuemme organisaatioita ja neurovähemmistöihin kuuluvia ammattilaisia, jotka haluavat edistää yhdenvertaisuutta ja hyvinvointia omassa työyhteisössään.

Haluatko oppaan sisällön räätälöitynä koulutuksena?

Voimme muokata tämän oppaan teemat ja sisällöt juuri teidän organisaationne tarpeisiin sopiviksi. Ota yhteyttä ja suunnitellaan koulutus, joka auttaa organisaatiotanne tukemaan neurovähemmistöihin kuuluvia asiakkaitaan ja työntekijöitään paremmin.

Ota yhteyttä ja kysy lisää: info@neuromoninaiset.fi

Mentorointipalvelut oppaan käyttäjille

Kaipaatko tukea oppaan itsenäisessä käytössä? Mentorointipalvelumme tarjoaa sinulle ohjausta ja henkilökohtaista tukea, jotta saat kaiken irti oppaasta ja sen sisällön soveltamiseksi työssäsi.

Ota meihin rohkeasti yhteyttä: info@neuromoninaiset.fi

OPPAAN KÄYTTÖOHJEET

Miten saat parhaiten kaikkesi irti tästä oppaasta? Jokainen sisältö on tarkoin valittu tukemaan oppimistasi. Tässä esittelemme, kuinka jokainen luku rakentuu:

- 1 Johdanto:** Jokainen luku alkaa johdannolla, jossa esitellään luvun keskeinen sisältö ja osaamistavoitteet. Lukemalla tämän saat selkeän käsityksen siitä, mihin sinun kannattaa keskittyä. Johdannossa olevat aktivoivat kysymykset auttavat sinua virittäytymään aiheeseen, valmistavat sinut omaksumaan tulevan tiedon tehokkaammin nopeuttaen oppimistasi.
- 2 Sisältö:** Johdannon jälkeen seuraa varsinainen sisältö. Sisältö on laadittu tukemaan oppimistasi parhaalla mahdollisella tavalla hyödyntäen mikro-oppimisen periaatteita. Saat uutta tietoa pienissä, helposti omaksuttavissa paloissa, jotka tehostavat oppimistasi ja uusien asioiden muistamista.
- 3 Tiivistelmä:** Jokaisen luvun lopussa oleva tiivistelmä kokoaa yhteen luvun keskeiset kohdat. Tiivistelmän avulla varmistat että ymmärrät ja muistat luvun tärkeimmät asiat. Tiivistelmä auttaa sinua sisäistämään keskeisen sisällön.
- 4 Testaa osaamisesi:** Voit lopuksi testata osaamisesi. Nämä tehtävät tukevat oppimistasi syventämällä ymmärrystäsi luvun aiheesta. Tehtävät tukevat oppimisen siirtämistä käytäntöön, joten suosittelemme lämpimästi niiden tekemistä! Tehtävien avulla tunnistat, mitkä asiat hallitset hyvin ja mitkä kaipaavat vielä kertausta.

VINKKI: Palaa tarvittaessa takaisin lukuihin ja kerta tiivistelmät tai sisällöt, joissa koit haasteita. Tämä opas on suunniteltu joustavaksi ja tukemaan oppimistasi eri vaiheissa.

OPPAAN ESITTELY

Seuraavaksi tutustut lyhyesti tämän oppaan sisältöön. Jokaisen luvun keskeinen sisältö ja osaamistavoitteet on esitelty lyhyesti alla. Voit käyttää tätä sivua tarkistuslistana ja merkitä rastin ruutuun, kun hallitset osa-alueen.

OSIO 1 VALMENNUSOSAAMISEN ARVIOINTIMALLI

Valmennusosaamisen arviointimalli - Tämän luvun luettuasi osaat:

- kuvailla**, mikä on valmennusosaamisen arviointimalli, sen osa-alueet ja niiden vaikutussuhteet toisiinsa
- tulkita** mallin avulla, millaisia osaamistarpeita sinulla on

OSIO 2 OSAAMISTARPEET AUTISTISEN ASIAKKAAN KANSSA

Itsemääräämisteoria - Tämän luvun luettuasi osaat:

- kertoa**, mikä on itsemääräämisteoria ja motivaatiojatkumo
- perustella**, miksi itsemääräämisteoria tukee asiakkaan motivaatiota, suorituskykyä ja hyvinvointia
- hahmottaa**, mitkä tekijät vaikuttavat asiakkaan motivaatioon ja ottaa niitä huomioon valmennus- ja ohjausmenetelmissäsi

Autismi - Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä**, mitä autismi on
- luetella** autismiin liittyviä keskeisiä ominaispiirteitä
- selittää**, miksi häiriökeskeinen näkökulma autismista on ongelmallinen
- kertoa** erilaisista näkökulmista hahmottaa autismi

Vammaisuus - Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä**, mitä vammaisuus on
- kertoa omin sanoin**, miten vammaisuus liittyy autismiin
- selittää**, millaisia velvollisuuksia sinulla on asiakkaan vammaisuuteen liittyen

Neuromoninaisuusmalli - Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä**, mitä neuromoninaisuusmalli tarkoittaa
- perustella**, miten mallin omaksuminen tukee autistista asiakasta

Syrjintä ja ableismi - Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä**, mitä ovat ableismi, syrjintä, sisäistetty ableismi ja mikroaggressiot
- antaa esimerkkejä** siitä, millaisia vastuita ja velvollisuuksia sinulla on ammattilaisena asiakkaan yhdenvertaisuuden näkökulmasta
- perustella** itsemääräämisteorian näkökulmasta, miksi syrjintä heikentää yksilön hyvinvointia

Autismi ja traumaattiset elämäkokemukset - Tämän luvun luettuasi osaat:

- kertoa**, mikä on trauma ja kuinka traumatisoituminen voi ilmetä ja oireilla
- luetella**, mitkä asiat voivat olla autisteille traumaattisia
- antaa esimerkkejä** keinoista, joilla voit ennaltaehkäistä autistisen asiakkaan traumaattisia kokemuksia

Empatiakuilu - Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä**, mitä empatiakuilu tarkoittaa
- hahmottaa** oman vastuusi vuorovaikutuksessa
- perustella** miksi empatiakuilun huomioiminen on välttämätön taito ammattilaiselle

Traumainformoitu työote - Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä**, mitä traumainformoitu työote tarkoittaa
- antaa esimerkkejä** siitä, kuinka toimia traumainformoidusti
- perustella**, miksi traumainformoitu työote on hyödyllinen menetelmä autistisen asiakkaan kanssa työskentelyyn

Neurovahvistava lähestymistapa - Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä**, mitä neurovahvistava lähestymistapa on
- esitellä** neurovahvistavia käytäntöjä ja menetelmiä
- perustella**, miten lähestymistavan käyttöönotto tukee autistista asiakasta

VIRITTÄYTYMINEN OPPIMAAN

Ennen kuin siirryt eteenpäin, pysähdy seuraavien tehtävien äärelle.

- Pohdi: Mikä sai sinut kiinnostumaan tästä oppaasta ja miksi koet tämän aiheen itsellesi tärkeäksi?
- Tutustu tämän oppaan osaamistavoitteisiin sivuilla 4–5. Määrittele niiden pohjalta omat tavoitteesi siitä, mitä haluat saavuttaa luettuasi tämän oppaan.
- Millaista osaamista ajattelet, että autistien kanssa työskentely edellyttää?
- Millaista osaamista ajattelet, että sinulla on jo?
- Miten hyvin arvioit voivasi työskennellä tällä hetkellä autistien kanssa? 1–5 ☆☆☆☆☆

KESKEISET KÄSITTEET

Tässä oppaassa kohtaavat mahdollisesti uusia käsitteitä. Olemme koonneet niistä keskeisimmät tähän. Jos haluat arvioida osaamistasi näiden käsitteiden suhteen, voit hyödyntää tätä lukua sen suhteen.

Väritä käsitteen yhteydessä olevat tähdet seuraavien vaihtoehtojen mukaan:

- ★★★ Tiedän ja osaan käyttää sanaa.
- ★★☆ Olen kuullut sanan, mutten ole käyttänyt sitä.
- ★☆☆ Sana on ehkä tuttu, mutta en ole varma sen merkityksestä, tai se on minulle uusi.

Jos et halua tehdä itsearviointia tässä vaiheessa, voit aina palata käsitteisiin myöhemmin sen mukaan, kun koet tarvitsevasi. Löydät kattavan sanaston Neuromoninaisten sivuilta, jossa voit perehtyä tarkemmin neuromoninaisuuden ja autismiin liittyviin sanoihin, joita käytetään tässä oppaassa:

www.neuromoninaiset.fi/sanasto

SANAT

Allisti/allistinen (allistic) ☆☆☆

= Henkilö, joka ei ole autisti. Voi olla neurotyypillinen tai muuhun neurovähemmistöön kuuluva henkilö, joka ei kuitenkaan ole autisti.

Autismi (autism) ☆☆☆

= Neurotyyppi, jonka piirteisiin kuuluu omalaatuiset ja epätyypilliset ajattelun ja vuorovaikutuksen tavat, sekä erilaiset aistikäsittelyn ja kognitiivisen prosessoinnin muodot. Autismin kirjo -ilmaus kuvaa sitä, että autistiset piirteet ovat moninaisia ja äärimmäisen yksilöllisiä.

Esteettömyys (accessibility) ☆☆☆

= Ihmisten keholliseen toimintaan eli liikkumiseen ja aistimiseen liittyvien tarpeiden huomioiminen fyysisissä ympäristöissä. Esteettömyydellä turvataan etenkin vammaisten osallisuus ja yhdenvertaisuus.

Leima, leimaaminen (stigma, stigmatisation) ☆☆☆

= Ihmisen taustaan, olemukseen, toimintaan tai sairauteen perustuva kielteinen mielikuva. Se voi ilmetä muun muassa herjaavana sanana, ennakkoluuloina, syylistämisenä tai epäoikeudenmukaisena ja syrjivänä kohteluna.

Neuroenemmistö (neuromajority) ☆☆☆

= Samaan tai samoihin neurotyypillisiin neurotyyppeihin kuuluvien ihmisten ryhmä, joka hyötyy neurotyypillisestä asemastaan. Neuroenemmistöllä on neuronormatiivisessa yhteiskunnassa etuoikeutettu asema suhteessa neurovähemmistöihin.

Neuroepätyypillinen (neurodivergent) ☆☆☆

= Henkilö, jonka neurokognitiivinen toiminta poikkeaa tilastollisesti valtaväestön eli neurotyypillisten henkilöiden toiminnasta.

Neuromoninaisuus (neurodiversity) ☆☆☆

= Kuvaa ihmisaivojen monia tapoja eli variaatioita käsitellä tietoa (vrt. biodiversiteetti). Neuromoninaisuus on kattotermi, jonka alle kuuluvat kaikki neuromoninaisuuden muodot kuten autismin kirjo, ADHD, oppimisvaikeudet, persoonallisuushäiriöt, myös neurotyypillisuus.

Neuronormatiivinen, neuronormatiivisuus (neuronormative) ☆☆☆

= Ihmisen toimintaan, tunteisiin ja ajatteluun liittyvät sosiaaliset normit, arvot, uskomukset ja odotukset, joita pidetään oikeina ja "normaaleina". Neuronormatiivisessa ajattelussa neurotyypillisiä olemisen tapoja pidetään ihanteellisena ja hyväksyttävänä, kun taas neuroepätyypillisiä olemisen tapoja pidetään poikkeavina ja virheellisinä.

Neurotyypillinen (neurotypical) ☆☆☆

= Henkilö, joka käyttäytyy, vuorovaikuttaa ja ajattelee vallitsevan kulttuurin normien ja odotusten mukaisesti. Neuronormatiivisessa yhteiskunnassa neurotyypilliset ovat etuoikeutettuja suhteessa neuroepätyypillisiin.

Neurotyyppi (neurotype) ☆☆☆

= Pitkäaikainen tai pysyvä hermoston ominaisuus tai ominaisuusryhmä, joka vaikuttaa henkilön toimintaan, vuorovaikutukseen ja/tai ajatteluun.

Neurovähemmistö (neurominority) ☆☆☆

= Samaan tai samoihin neuroepätyypillisiin neurotyyppeihin kuuluvien ihmisten ryhmä, joka jakaa ryhmäidentiteetin, jonka jäsenet hyötyvät yhteisönsä tuesta ja/tai jonka jäsenet ajavat ryhmänsä oikeuksia. Neurovähemmistöt ovat usein marginalisoituja ja kohtaavat syrjintää ja epäyhdenvertaista kohtelua.

Saavutettavuus (accessibility) ☆☆☆

= Aineettoman ja abstraktin ympäristön soveltuvuus kaikille ihmisille eli mm. kielen, toimintakäytäntöjen, verkkosivujen ja palveluiden esteettömyys. Saavutettavuusajattelu pyrkii tekemään palveluista sellaisia, joita voi käyttää mahdollisimman moni mahdollisimman helposti.

Syrjintä (discrimination) ☆☆☆

= Henkilön huonoa kohtelua tai asettamista huonompaan asemaan jonkin henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella (ikä, alkuperä, sukupuoli, vammaisuus yms.). Syrjintä voi olla välitöntä eli suoraa (esim. väkivalta) tai välillistä eli epäsuoraa (esim. mikroaggressiot).

Vammaisuus, toimintarajoitteisuus (disability) ☆☆☆

= Pitkäaikainen tai pysyvä vamman tai sairauden aiheuttama fyysinen, kognitiivinen, psyykinen, sosiaalinen tai aisteihin liittyvä toimintarajoitteisuus, joka yhdessä yhteiskunnassa esiintyvien esteiden kanssa estää yksilöä osallistumista yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vammaisuutta voidaan tarkastella eri mallien, kuten lääketieteellisen, sosiaalisen ja ihmisoikeusmallin avulla. Se voidaan nähdä myös kulttuurin moninaisuutena ja vähemmistökysymyksenä.

Yhdenvertaisuus (equity) ☆☆☆

= Perusoikeus, jonka mukaan ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän alkuperästään, sukupuolestaan, sukupuoli-identiteetistään, sukupuolen ilmaisustaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan tai vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammaisuudestaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Yhdenvertaisuuden tavoite on antaa kaikille ihmisille samat mahdollisuudet elää ja toteuttaa itseään.

01

VALMENNUS- OSAAMISEN ARVIOINTIMALLI

Tässä osiossa pääset
tutustumaan malliin, jonka
avulla voit arvioida
osaamistarpeitasi.

VALMENNUSOSAAMISEN ARVIOINTIMALLI

Tässä luvussa tutustut valmennusosaamisen arviointimalliin.

Tämän luvun luettuasi osaat:

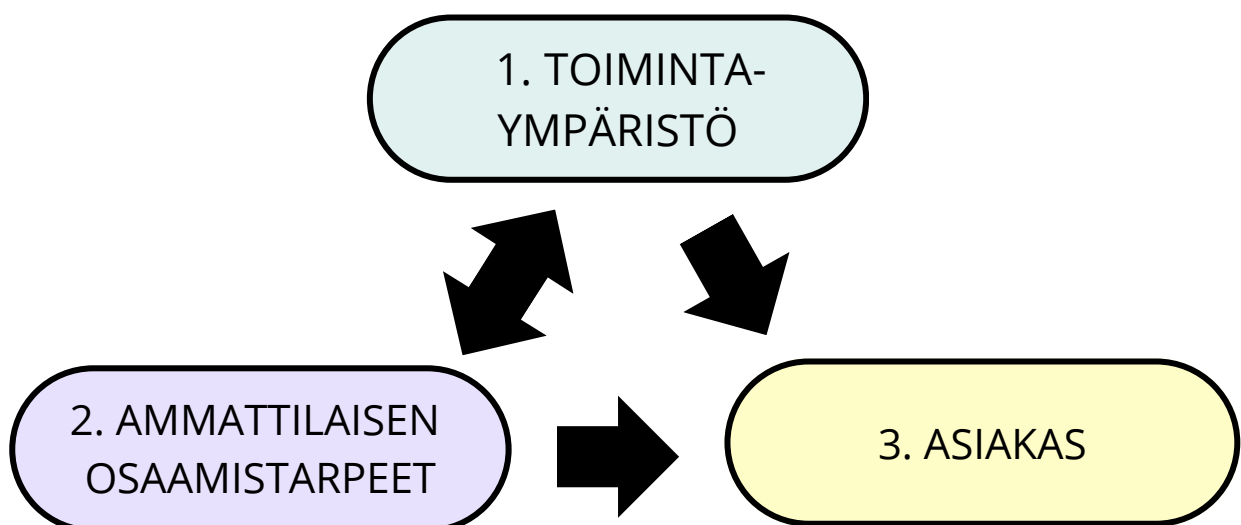
- kuvailla, mikä on valmennusosaamisen arviointimalli, sen osa-alueet ja niiden vaikutussuhteet toisiinsa
- tulkita mallin avulla, millaisia osaamistarpeita sinulla on

Aktivointia aiheeseen:

- Miten arvioit osaamistasi?
- Miten tunnistat osaamisesi rajat?

Valmennusosaamisen arviointimalli on työkalu, jonka avulla voit arvioida osaamistarpeitasi, kuten mitä jo osaat ja millaista osaamista tarvitset lisää. Voit hyödyntää valmennusosaamisen arviointimallia arvioidaksesi, miten hyvin hallitset sen eri osa-alueet ja niiden vaikutussuhteet toisiinsa.

Malli koostuu kolmesta osa-alueesta:

1 TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Toimintaympäristö koostuu **asiakkaan profiilista**, **toimintaympäristön eri kulttuureista** ja **olosuhteista** kuten fyysisestä ja sosiaalisesta ympäristöstä. Toimintaympäristö määrittää, millaisia taitoja ja osaamista ammattilaiselta vaaditaan eri tilanteissa ja ympäristöissä. Se vaikuttaa myös asiakkaaseen, kuten hänen mahdollisuuksiin osallistua ko. toimintaympäristössä esimerkiksi esteettömyyden ja saavutettavuuden näkökulmista.

2 AMMATTILAISEN OSAAMISTARPEET

Ammattilaisen osaamistarpeet koostuvat **toimintaympäristöön liittyvästä osaamisesta**, **itsensä johtamisen taidoista** ja **ihmissuhdetaidoista**. Ammattilaisen osaamistarpeisiin vaikuttaa erityisesti asiakkaan profiili, kuten asiakkaan ikä, sukupuoli, alkuperä, terveydentila ja vammat. Ammattilaisen on myös osattava arvioida toimintaympäristön vaikutuksia asiakkaaseen.

3 ASIAKAS

Ammattilainen vaikuttaa asiakkaaseen monin eri tavoin. Hän vaikuttaa ja tukee asiakkaan erilaisten taitojen oppimista kuten asiakkaan **toimintaympäristöön liittyviä taitoja** ja **asiakkaan itsensä johtamisen taitoja**. Lisäksi ammattilaisella on merkittävä vaikutus asiakkaan **yhteenkuuluvuuden tunteeseen** eli esimerkiksi siihen, että asiakas tuntee itsensä hyväksytyksi ja hänen turvallisuuden tunteeseen.

Seuraavalla kolmella sivulla nämä osa-alueet on taulukoitu. Taulukossa mallin osa-alueet on avattu tarkemmin ja niiden tueksi on laadittu tukikysymyksiä, joiden avulla voit arvioida osaamistarpeitasi. Taulukon avulla voit arvioida, miten hyvin hallitset eri osa-alueet samalla arvioiden, missä kaipaavat lisää osaamista.

1 TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Osa-alue	Esimerkki	Tukikysymyksiä
Asiakkaan profiili	<ul style="list-style-type: none"> • Asiakkaan profiili, kuten ikä, alkuperä, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, uskonto, terveydentila, vammaisuus • Osaamisen taso (aloittelija vs. kokenut) • Intersektionaalisuus 	<ul style="list-style-type: none"> • Miten hyvin tunnet asiakkaasi taustatekijöiden vaikutukset valmennusprosessiin? • Miten asiakkaan osaamisen taso vaikuttaa valmennustapaasi? • Osaatko toimia intersektionaalisesti?
Kulttuuri	<ul style="list-style-type: none"> • Lajikulttuuri • Organisaation kulttuuri • Yhteiskunnan kulttuuri • Muut kulttuurit, kuten etninen kulttuuri tai vammaiskulttuuri 	<ul style="list-style-type: none"> • Kuinka hyvin ymmärrät ja osaat ottaa huomioon laji- ja organisaatiokulttuurin vaikutukset asiakkaaseen? • Osaatko huomioida yhteiskunnan kulttuurin vaikutukset asiakkaaseen?
Olosuhteet	<ul style="list-style-type: none"> • Sosiaalinen ympäristö, kuten valmentaja, sidosryhmät (esim. perhe), sosiaaliset normit, sosiaalinen tuki • Fyysinen ympäristö, kuten esteettömät ja saavutettavat tilat, fyysinen turvallisuus, apuvälineet • Moraalinen ympäristö, kuten eettinen päätöksenteko (oikeudenmukaisuus) kulttuurinen sensitiivisyys, läpinäkyvyys ja ammatillinen vastuu • Psyykinen ympäristö, kuten turvallinen ilmapiiri, psykologinen turvallisuus, stressinhallintataidot ja luottamuksen ilmapiirin rakentaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Kuinka hyvin osaat ottaa huomioon sosiaalisen ympäristön kuten itsesä vaikutuksen ja sosiaalisten normien vaikutukset asiakkaaseen? • Osaatko huolehtia esteettömyydestä ja mukauttaa fyysistä ympäristöä asiakkaan tarpeisiin esimerkiksi tarjoamalla kohtuullisia mukautuksia? • Tiedätkö kuinka toimia eettisesti ja vastuullisesti asiakkaasi kanssa? Miten huomioit psykologisen turvallisuuden valmennussuhteessa? • Miten rakennat asiakkaallesi turvallisemman tilan?

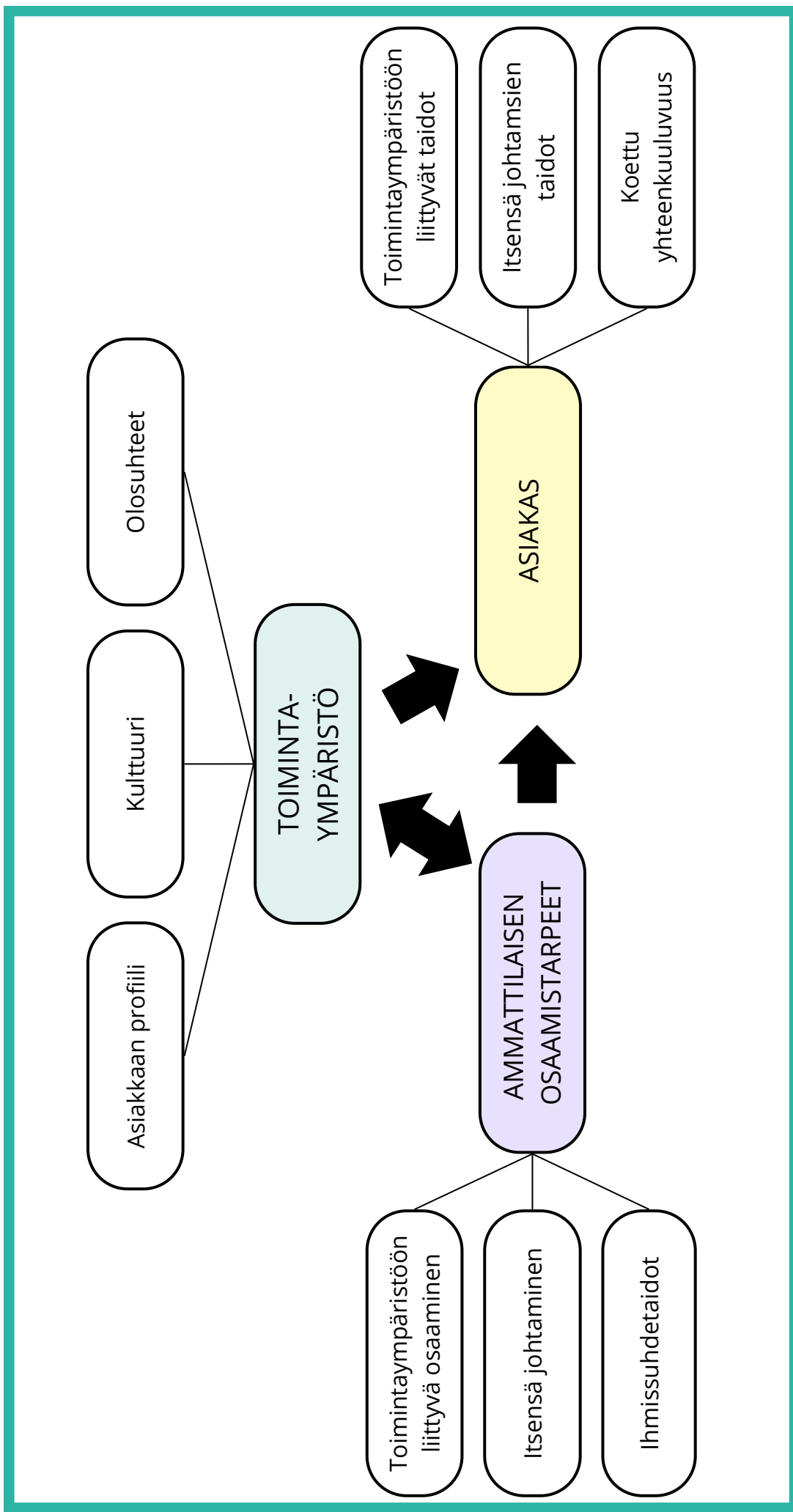
2 AMMATTILAISEN OSAAMISTARPEET

Osa-alue	Esimerkki	Tukikysymyksiä
Toimintaympäristöön liittyvä osaaminen	<ul style="list-style-type: none"> • Asiakkaan profiilin edellyttämä erityisosaaminen • Ammatillinen asiantuntijuus, kuten lajiosaaminen • Alan erityiskysymykset (esim. työlainsäädäntö tai vammaisoikeudet) 	<ul style="list-style-type: none"> • Kuinka hyvin hallitset asiakkaasi profiilin edellyttämän osaamisen? • Miten hyvin hallitset oman alasi erityiskysymykset ja lainsäädännön?
Itsensä johtamisen taidot	<ul style="list-style-type: none"> • Itsetuntemus • Itsearviointitaidot • Jaksamisen hallinta • Organisoititaidot ja ajanhallinta • Oppimisen taidot ja itsensä jatkuva kehittäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Kuinka hyvin tunnet oman elämänhistoriasi ja sen mahdolliset vaikutukset itseesi, toimintatapoihisi ja siten asiakkaaseen? • Tunnistatko kehittämistarpeesi ja osaamisesi rajat? • Kuinka hyvin hallitset ajankäyttösi ja jaksamisestasi huolehtimisen? • Miten ylläpidät ammatillista kehittymistäsi?
Ihmissuhdetaidot	<ul style="list-style-type: none"> • Tunne- ja vuorovaikutustaidot • Ihmistuntemus (esim. eri identiteeti, kulttuurit, persoonallisuus jne.) • Konfliktien hallinta • Verkostoitumistaidot 	<ul style="list-style-type: none"> • Miten hyvin osaat soveltaa tunne- ja vuorovaikutustaitoja erilaisten ihmisten kanssa? • Kuinka hyvin tunnet asiakkaan eri identiteetteihin ja mahdollisiin kulttuureihin liittyvät tarpeet? • Miten annat ja vastaanotat palautetta? • Miten ratkaiset konfliktitilanteet?

3 ASIAKAS

Osa-alue	Esimerkki	Tukikysymyksiä
Toiminta- ympäristöön liittyvät taidot	<ul style="list-style-type: none"> • Lajiosaaminen • Elämäntapataidot (esim. ajanhallinta, terveelliset elämäntavat, talouden hallinta, elämänhallinta, itsenäistymisen taidot jne.) • Vuorovaikutustaidot 	<ul style="list-style-type: none"> • Tiedätkö millaista osaamista asiakkaasi valmentaminen edellyttää? • Osaatko tukea asiakkaasi vuorovaikutustaitojen kehittymistä?
Itsensä johtamisen taidot	<ul style="list-style-type: none"> • Henkiset taidot, kuten tavoitteenasettelu, motivaatio, stressinhallinta, tunteiden säätely, toiminnanohjaus jne • Itsearviointitaidot • Oppimistaidot 	<ul style="list-style-type: none"> • Miten hyvin hallitset psyykkisen valmentamisen? • Osaatko motivoida asiakastasi? • Miten tuet asiakkaasi tunnesäätelyä? • Miten opetat ja kuinka tuet asiakastasi oppimaan?
Koettu yhteenkuu- luvuus	<ul style="list-style-type: none"> • Kuulumisen tunne • Hyväksytyksi tuleminen • Yhteisöllisyyden kokemus • Turvallisuuden tunne 	<ul style="list-style-type: none"> • Miten varmistat, että asiakkaasi tuntee olevansa tervetullut ja kuuluvansa joukkoon? • Miten varmistat, että asiakas tuntee tulevansa hyväksytyksi omana itsenään? • Miten rakennat asiakkaallesi turvallisuuden tunnetta? • Kuinka käsittelet virheitäsi tai konfliktitilanteita?

VALMENNUSOSAAMISEN ARVIOINTIMALLI

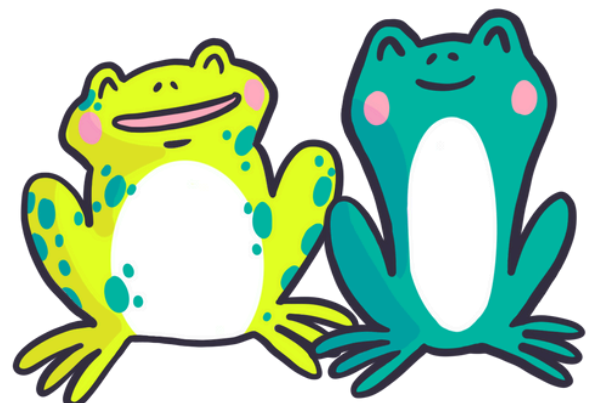
TIIVISTELMÄ

Valmennusosaamisen arviointimalli on työkalu, jonka avulla voit arvioida osaamistasi ja sen kehityskohteita. Malli koostuu kolmesta osa-alueesta: toimintaympäristö, ammattilaisen osaamistarpeet ja asiakas. Toimintaympäristö koostuu asiakkaan profiilista, toimintaympäristön kulttuurista ja olosuhteista. Ammattilaisen osaamistarpeisiin kuuluu toimintaympäristöön liittyvä osaaminen, ihmissuhdetaidot ja itsensä johtaminen. Osa-alueet, joihin toimintaympäristö ja ammattilainen vaikuttavat asiakkaassa ovat toimintaympäristöön liittyvät taidot, itsensä johtamisen taidot ja koettu yhteenkuuluvuus.

Toimintaympäristö vaikuttaa keskeisesti siihen, millaista osaamista ammattilaiselta edellytetään. Ammattilainen voi vaikuttaa myös itse toimintaympäristöön esim. esteettömyyden ja saavutettavuuden näkökulmista. Sekä toimintaympäristö että ammattilainen vaikuttavat asiakkaaseen ja hänen mahdollisuuksiin onnistua ja osallistua.

Käy valmennusosaamisen arviointimallin tukikysymykset läpi ja arvioi millaisia osaamistarpeita sinulla on!

02

OSAAMISTARPEET AUTISTISEN ASIAKKAAN KANSSA

Tässä osiossa tutustut osaamistarpeisiin, joita autististen asiakkaiden valmentaminen edellyttää!

ITSEMÄÄRÄÄMISTEORIA

Tässä luvussa tutustut itsemääräämisteoriaan. Luettuasi tämän luvun osaat:

- kertoa, mikä on itsemääräämisteoria ja motivaatiojatkumo
- perustella, miksi itsemääräämisteoria tukee asiakkaan motivaatiota, suorituskykyä ja hyvinvointia
- hahmotat, mitkä tekijät vaikuttavat asiakkaan motivaatioon ja miten niitä voi ottaa huomioon valmennus- ja ohjausmenetelmissäsi

Aktivointia aiheeseen:

- Mitä itsemääräämisteoria tarkoittaa sinulle?
- Oletko kohdannut valmennustilanteen, jossa asiakkaasi motivaatio laski? Mitkä tekijät mahdollisesti vaikuttivat siihen? Miten tuit asiakkaasi motivaatiota?

Itsemääräämisteoria selittää, miten ihmisen motivaatio syntyy.

Teorian mukaan motivaatioon tasoon vaikuttaa se, kuinka hyvin yksilön psykologiset perustarpeet tulevat tyydytetyksi.

Nämä tarpeet ovat koettu autonomia, kyvykkyys ja yhteenkuuluvuus:

- **Koettu autonomia** on yksilön kokemus omasta toimijuudestaan eli siitä kuinka aktiivisesti hän pystyy vaikuttamaan omaan elämäänsä. Tämä tarkoittaa mahdollisuuksia tehdä omia päätöksiä, vaikuttaa omaan toimintaan eli valinnanvapautta, itseohjautuvuutta ja taitoa oma-aloitteisuuteen.
- **Koettu kyvykkyys** tarkoittaa pystyvyyden tunnetta eli yksilön kokemusta omista kyvyistään ja niiden riittävydestä. Se on myös uskoa omaan kykyyn selviytyä ja onnistua käsillä olevasta tehtävästä.
- **Koettu yhteenkuuluvuus** tarkoittaa kokemusta ryhmään kuulumisesta, hyväksytyksi tulemisesta ja turvallisuuden tunnetta.

✓ Itsemääräämisteorian mukaan ympäristöt, jotka tukevat asiakkaan psykologisia perustarpeita edistävät hänen motivaatiota, suorituskäkyä ja hyvinvointia.

✗ Ympäristöt, jotka estävät näiden tarpeiden tyydyttymistä heikentävät motivaatiota, suorituskäkyä ja mielenterveyttä.

MOTIVAATIO JA SEN TUKEMINEN

Motivaatiolla tarkoitetaan liikkeelle panevaa voimaa, jossa erilaiset sisäiset ja ulkoiset tekijät saavat aikaan ihmisen toiminnan alkamisen, suunnan, voimakkuuden ja keston.

→ **Sisäisiä tekijöitä** ovat esimerkiksi, että toiminta on asiakkaan arvojen ja identiteetin mukaista tai toiminta on itsessään mielekästä ja palkitsevaa.

→ **Ulkoisia tekijöitä** ovat esimerkiksi palkkioiden ja rangaistuksen pelon takia toimiminen tai odotusten, hyväksynnän tai sääntöjen mukaan toimiminen.

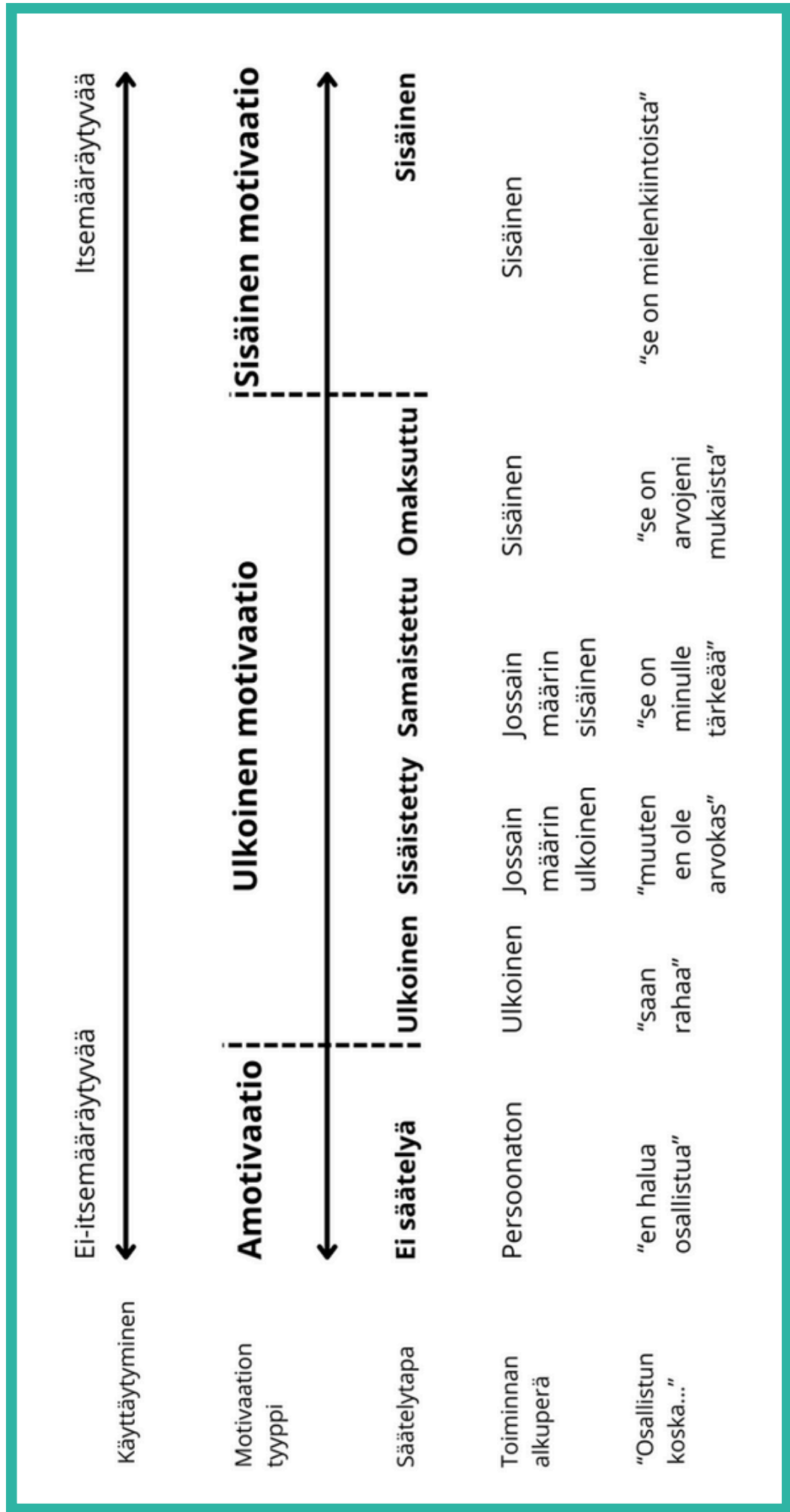
Motivaatio ei ole pysyvä tai synnynnäinen ominaisuus, vaan se on prosessi, joka voidaan nähdän motivaatiojatkumona.

Tämä jatkumo vaihtelee amotivaation (= ei motivaatiota) ja sisäisen motivaation välillä. Toiminnan alkamisen syyt vaikuttavat siihen, missä kohtaa tätä motivaatiojatkumoa ollaan. **Sisäinen motivaatio on motivaation vahvin muoto**, koska se kumpuaa yksilön omasta halusta ja kiinnostuksesta, eikä vaadi ulkoisia kannustimia tai tukea itseltä tai muilta. Toimintaan ryhdytään kuin itsestään, koska se on sisäisesti palkitsevaa, tuottaa iloa, on merkityksellistä tai miellyttävää.

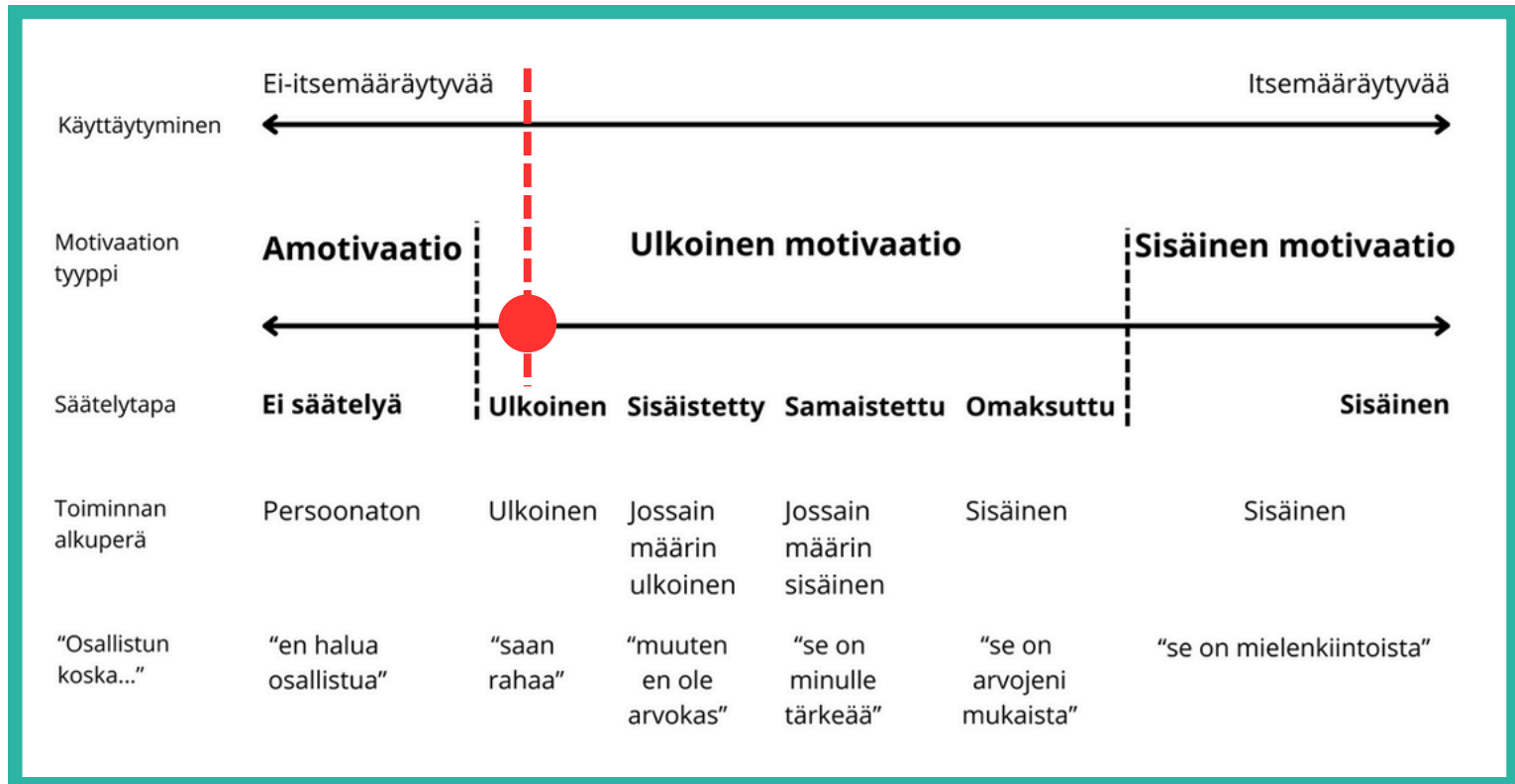
Mitä mieluisampaa ja itsemääräytyvämpää eli itsestä lähtöisempää toiminta on, sitä motivoituneempi yksilö on. **Asioita on siis helpompi tehdä, kun ne tuntuvat merkityksellisiltä ja niitä haluaa tehdä sen sijaan, että toimintaan pakotetaan ulkoapäin.**

MOTIVAATIOJATKUMO

ESIMERKKI MOTIVAATIOJATKUMON HAHOITTAMISEN TUEKSI

 Punainen ympyrä = asiakkaan motivaation sijainti motivaatiojatkumolla

Esimerkissä asiakkaan:

- **käyttäytyminen** ei ole vahvasti itsemääräytyvää
- hänen **motivaation tyyppi** on ulkoinen motivaatio
- motivaation **säätelytapa** on ulkoinen
- eli **toiminnan alkuperä** on ulkoinen

→ Kun toiminnan alkuperä on ulkoinen, asiakas **osallistuu**, koska saa siitä palkinnon (esim. rahaa) tai hän välttelee rangaistusta (esim. toruja)

MOTIVAATION VAIHTELU MOTIVAATIOJATKUMOLLA

Koska motivaatio ei ole pysyvä tila, motivaatio tiettyä toimintaa kohtaan voi vaihdella ulkoisen ja sisäisen motivaation välillä.

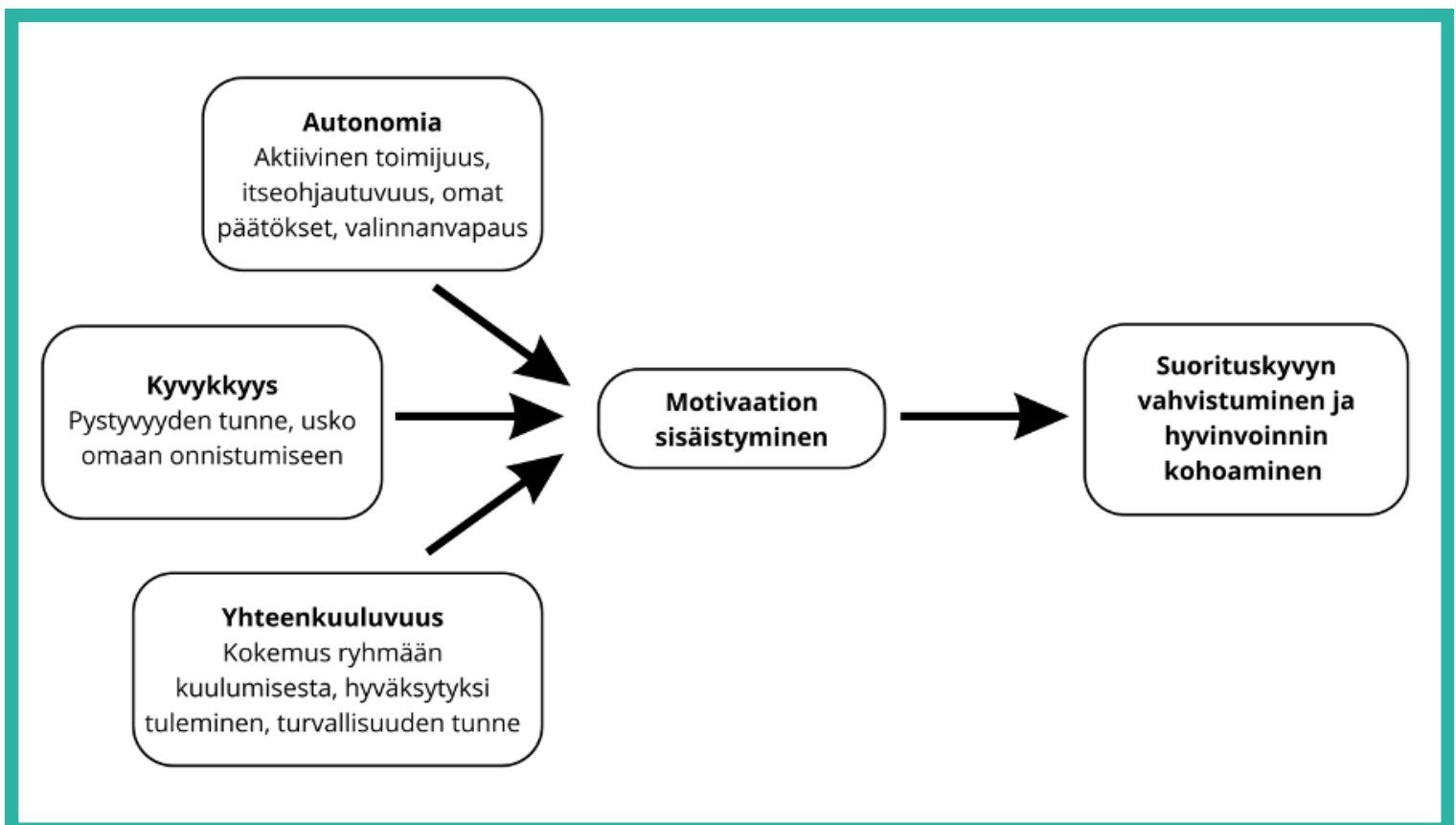
→ **Psykologisten perustarpeiden tyydyttäminen on tässä keskeinen mekanismi:** mitä enemmän toiminta tyydyttää näitä tarpeita, sitä sisäistetyimmäksi toimintaan kohdistuva motivaatio muuttuu. Mitä sisäisempää motivaatio on, sitä motivoituneempi yksilö on. Vastavuoroisesti jos toiminta ei enää tyydytä psykologisia perustarpeita, motivaatio vähenee ja yksilöstä tulee vähemmän motivoitunut.

ESIMERKKI LIIKUNTAHARRASTUKSESTA

Asiakas haluaa lisätä liikuntaa, mutta kokee sen pakkopullana. Hänen motivaationsa on siis ulkoisesti säädeltyä ("pitää liikkua"). Ammattilainen voi tukea hänen motivaatiotaan keskittymällä asiakkaan psykologisten perustarpeiden tyydyttämiseen. Hän voi esimerkiksi:

- **autonomia:** antaa asiakkaalle valittavaksi muutamasta vaihtoehdosta, miten valmennuksessa voitaisiin edetä
- **kyvykkyys:** tukea liikunnallisten taitojen oppimista ja sanoittaa niissä edistymistä
- **yhteenkuuluvuus:** luoda asiakkaalle turvallisen tilan käsitellä liikuntaa koskevia tunteita

Kun asiakas alkaa huomata liikunnan tuomia hyötyjä, kuten paremman unenlaadun ja fyysisesti hyvän olon, motivaatio voi alkaa muuttua sisäiseksi. Hän voi alkaa liikkua, koska siitä tulee asiakkaalle arvo "liikun, koska se on terveellistä" (samaistettu motivaatio). Asiakas voi alkaa liikkua myös ajatuksella "liikun, koska siitä tulee minulle hyvä olo". Tällöin toiminta on itse valittua, koska se itsessään palkitsevaa — eli motivaatio on tällöin sisäistä.

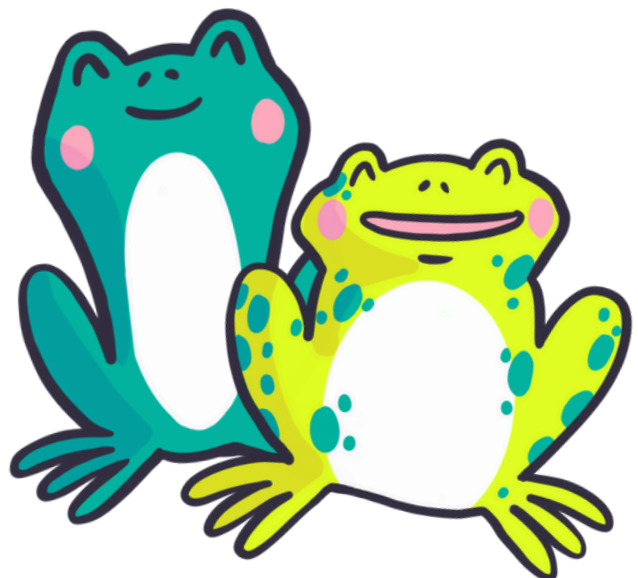
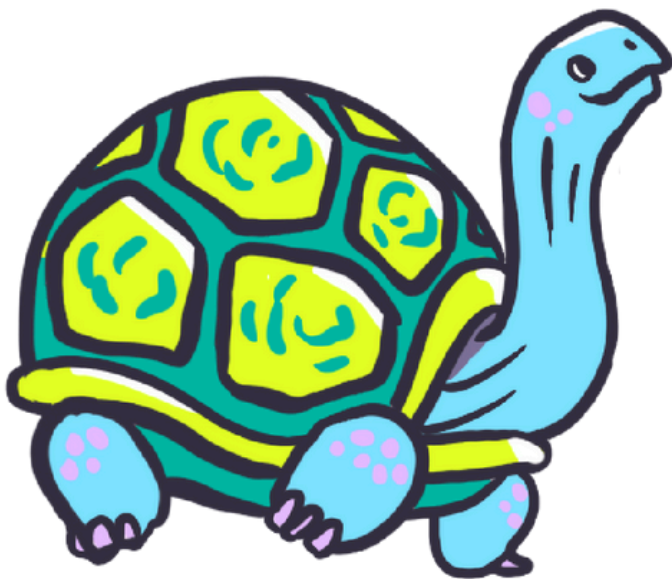
Psykologisten perustarpeiden tyydyttäminen lisää siis motivaatiota, vahvistaa suorituskykyä ja parantaa yksilön hyvinvointia. Ne muodostavat hyvinvoinnin perustan ja ovat toimintakyvyn edellytys.

! Näiden tarpeiden huomiotta jättäminen heikentää yksilön motivaatiota ja voi aiheuttaa kielteisiä vaikutuksia yksilön terveydelle ja hyvinvoinnille.

✓ Jos haluat tukea asiakkaan onnistumista ja hyvinvointia valmennus- ja ohjaussuhteessa, kannattaa hänen kokemaansa autonomian, kyvykkyyden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta tukea.

Jos valmennus- tai ohjausprosessissa ilmenee ongelmia, tarkista, miten hyvin asiakkaan psykologiset perustarpeet tyydyttyvät ja pohdi, kuinka voisit tukea niitä paremmin.

TIIVISTELMÄ

Itsemääräämisteoria selittää motivaation syntymistä. Sen mukaan ihmisellä on kolme psykologista perustarvetta: koettu autonomia, kyvykkyys ja yhteenkuuluvuus. Varmistamalla, että nämä tarpeet täyttyvät, voit tukea asiakkaasi motivaatiota, suorituskykyä ja hyvinvointia. Varmista siis, että käyttämäsi menetelmät tukevat näiden perustarpeiden tyydyttämistä.

Motivaatio ei ole pysyvä tila tai synnynnäinen ominaisuus, vaan se voi vaihdella amotivaation ja sisäisen motivaation välillä.

Toimintaan osallistumisen syyt vaikuttavat siihen, missä kohtaa tätä jatkumoa ollaan. Psykologisten perustarpeiden tyydyttäminen tukee motivaation sisäistymistä ja ne muodostavat hyvinvoinnin perustan. Ne ovat toimintakyvyn edellytys. Näiden tarpeiden huomiotta jättäminen heikentää yksilön motivaatiota ja voi aiheuttaa kielteisiä vaikutuksia yksilön terveydelle ja hyvinvoinnille.

Jos haluat tukea asiakkaan onnistumista ja hyvinvointia valmennussuhteessa, kannattaa hänen kokemaan autonomian, kyvykkyuden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta tukea. Jos valmennus- tai ohjausprosessissa ilmenee ongelmia, tarkista, miten hyvin asiakkaan psykologiset perustarpeet toteutuvat ja pohdi, kuinka voisit tukea niitä paremmin.

TESTAA OSAAMISESI

1. Mitkä ovat ihmisen kolme psykologista perustarvetta?
2. Mitä tarkoittaa motivaatiojatkumo ja miten se liittyy psykologisiin perustarpeisiin?
3. Pohdi tilannetta, jossa asiakkaasi motivaatio laski. Miten hänen motivaatiotaan olisi voinut tukea hyödyntämällä itsemääräämisteoriaa?
4. Pohdi: Mitä opit tästä luvusta? Mitä sinulla jäi päällimmäisenä mieleen? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista?

ASIAKKAANA AUTISTI

Tässä luvussa tutustut autismiin ja sen ominaispiirteisiin. Lisäksi opit tarkastelemaan autismia myös identiteetti- ja vähemmistökysymyksenä. Tämän luvun luettuasi osaat:

- osaat määritellä, mitä autismi on
- osaat luetella autismiin liittyviä keskeisiä ominaispiirteitä
- osaat selittää, miksi häiriökeskeinen näkökulma autismista on ongelmallinen
- osaat kertoa erilaisista näkökulmista hahmottaa autismi

Aktivointia aiheeseen:

- Mitä asioita sinulle tulee autismista mieleen?
- Mitä autismi on?
- Mitä ajattelet, että autistien valmennus/ohjaus edellyttää?

Hyvä valmennussuhde edellyttää asiakkaan elämäkokonaisuuden ymmärtämistä ja huomioimista valmennuksen aikana. Koska tämän oppaan tarkoitus on tukea sinua arvioimaan osaamistarpeitasi autistisen asiakkaan kanssa, tutustaan tässä kohtaa autismiin.

—> **Sinun on mahdotonta ohjata autistista asiakasta onnistuneesti ilman riittävää ymmärrystä autismista!**

MITÄ AUTISMI ON?

Autismi on synnynnäinen hermostollinen ominaisuus eli neurotyyppi. Autismia ei voi parantaa eli sitä ei voi irrottaa yksilöstä: autistin elämäkokonaisuus on tiiviisti kytköksissä autismiin.

Autismin ydinpiirteitä ovat muun muassa epätyypillinen kognitiivinen toiminta, aistikäsittely, hermoston toiminta sekä viestintä- ja vuorovaikutustavat. Seuraavilla sivuilla näet taulukon autismin ydinpiirteistä ja käytännön esimerkkejä niistä.

AUTISMIN YDINPIIRTEET

Ydinpiirre	Ilmenemisen muotoja	Käytännön esimerkkejä
Epätyypillinen kognitiivinen toiminta	<ul style="list-style-type: none"> Poikkeava toiminnanohjaus* Ajattelun erilaisuus Tunnesäätelyn poikkeavuudet Erityismielenkiinnonkohteet 	<ul style="list-style-type: none"> Autistinen inertia eli hitaus (toiminnan aloittaminen, vaihtaminen ja sopeutuminen) Kyky muokata toimintaa tilanteeseen sopivaksi ja sietää muutosta voi olla jäykempää Tarve tuttuudelle, rutiineille ja ennakoitavuudelle Pedanttisuus ja tarve konkretialle (esim. ohjeet) Musta-valkoinen ja kirjaimellinen ajattelu, jäykkä moraalitaju Rauhoittuminen voimakkaan tunteen jälkeen vaatii enemmän aikaa tai toisen ihmisen tukea Hyperfokusointi Poikkeuksellisen voimakkaat mielenkiinnonkohteet
Epätyypillinen aistikäsittely	<ul style="list-style-type: none"> Aistiherkkyudet Stimmaaminen 	<ul style="list-style-type: none"> Aliherkkyydet Yliherkkyydet Itsesäätely aistikokemuksia tuottamalla (mikä vaan aisti)
Epätyypillinen hermoston toiminta	<ul style="list-style-type: none"> Herkkyys stressille Herkkyys ylikuormitukselle Hermoston voimakas reagoiminen ärsykkeisiin 	<ul style="list-style-type: none"> Tunnetilamutaukset eli melttarit ja suttarit Autisti voi kokea asioiden kuormittavuuden eri tavalla kuin allistit Voimakkaat tunnereaktiot, jotka voivat vaikuttaa lapsenomaisilta, kuten kokonaisvaltainen innostuminen tai inhoreaktio Alttius PTSD:lle

<p>Epätyypilliset viestintä- ja vuorovaikutustavat</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kommunikoinnin ja viestintätapojen moninaisuus • Poikkeava sanaton viestintä • Poikkeava katsekontakti • Poikkeavat eleet ja ilmeet • Poikkeava vastavuoroisuus • Maskaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Autisti saattaa käyttää kommunikoinnin apuvälineitä kuten selkokieltä tai kuvakortteja • Kaikupuhe eli toisen puheen tai äännähdysten toisto • Ei katso silmiin lainkaan, katse harhailee tai tuijottaa silmiin tauotta • Vähäinen eleiden tai ilmeiden käyttö • Vaikeus tulkita toisen kommunikointia • Kirjaimellisuus ja suorasanaisuus • Infodumppaaminen • Pyrkimys peittää autistiset piirteet
---	---	---

*MITÄ TOIMINNAOHJAUS ON?

Toiminnanohjaus koostuu seuraavista osa-alueista:

- **Itsetietoisuus** – kyky tarkastella omaa toimintaa, ymmärrys omasta itsestä
- **Impulssikontrolli/itsesäätely** – kyky vastustaa ärsykeitä ja ottaa aikalisä
- **Ajanhallinta ja suunnittelu** – ajantaju ja kyky asettaa tavoitteita ja mennä niitä kohti
- **Joustavuus** – kyky muokata toimintaa tilanteeseen sopivaksi, muutoksen sietämisen taito
- **Työmuisti** – kyky pitää tarvittava tieto työmuistissa, taito käyttää tietoa toimintaan
- **Organisointi** – kyky järjestelmälliseen toimintaan, ylläpitää järjestystä ja organisoitua
- **Aloitekyky** – kyky ideoida ja käynnistää toiminta, aloittaa
- **Tunnesäätely** – kyky tunnistaa ja säädellä tunnetiloja

Autismi ilmenee hyvin yksilöllisesti ja autistisilla henkilöillä eli autisteilla on erilaisia tuen tarpeita, jotka voivat muuttua elämänkaaren aikana ja eri elämäntilanteissa.

Tuen tarpeet voivat olla:

- matalia
- kohtalaisia
- korkeita

Kun yksilöllä on matalat tuen tarpeet, hän pärjää yleensä melko itsenäisesti. Kun hänellä on korkeat tuen tarpeet, hän tarvitsee muiden apua ja tukea selviytyäkseen arjestaan.

On tärkeä huomioida, että autisteilla voi olla hyvinkin **epätasainen kykyprofiili**. Tämä tarkoittaa, että autistilla voi olla esimerkiksi hyvät sosiaaliset taidot, mutta merkittäviä haasteita toiminnanohjauksessaan. Autisteilla on usein myös **liitännäisiä**, kuten ADHD, OCD, Tourette ja kehitysvamma. Liitännäisten huomiointi edellyttävät ammattilaista myös erityisosaamista ja huomioimista yhdessä autismin kanssa. Tämä opas keskittyy kuitenkin vain autismiin.

"Kun olet tavannut yhden autistin, olet tavannut vasta yhdenlaisen autistin."

Jokainen autisti tulee kohdata yksilöllisesti. Autistin toimintakyky voi myös muuttua ajassa, paikassa ja eri ympäristöissä esimerkiksi iän ja elämäntilanteen muutosten seurauksena.

AUTISMI IDENTITEETTINÄ

Autismi ei ole vain diagnoosi, vaan se voi vaikuttaa yksilön identiteettiin ja olla olennainen osa sitä. Identiteetti kertoo, kuka minä olen, mikä on minulle tärkeää ja mihin yhteisöön kuulun.

Autistit muodostavat myös samankaltaisen vähemmistön kuin sukupuoli-, seksuaali- ja etniset vähemmistöt. Hermostollisiin eroihin perustuvaa vähemmistöä kutsutaan **neurovähemmistöksi**.

AUTISMIN KULTTUURI

Jotkin tutkijat ja autistiset aktivistit ovat puhuneet myös **autismin kulttuurista**. Autismin kulttuurissa autisteilla on jaettu kokemuksia autismista ja he pyrkivät yhdessä edistämään tärkeiksi kokemiaan asioitaan. Autistiseen kulttuuriin liittyy jaettu arvoja, uskomuksia, käytänteitä, kieli ja tapoja ymmärtää kommunikaatiota. Autismin kulttuurin kulmakivi on autistisen identiteetin tunnustaminen, vahvistaminen ja vaaliminen.

Yhteisiä arvoja	<ul style="list-style-type: none">• Autistisen kognition, vuorovaikutustapojen, oppimistapojen ja käyttäytymisen kunnioittaminen ja arvostaminen kelvollisena olemisen tapana• Autistien näkemysten asettaminen keskiöön heitä koskevassa päätöksenteossa• Autistit ovat kriittisiä autismin asiantuntijoita• Toimintakykyä leimaavista termeistä luopuminen• Identiteetilähtöisen puheen suosiminen• Neuromoninaisuuden symbolin (ikuisuusmerkki sateenkaaren väreissä) suosiminen palapelimerkin sijaan
Autistiseen viestintään liittyvät keskeiset käsitteet	<ul style="list-style-type: none">• Kaksoisempatiateoria eli ns. empatiakuilu• Interoseption poikkeavuuksien ja aleksitymian vaikutus kokemuksiin ja niiden vaikutus itsensä puolustamiseen / asioiden ajamiseen• Autistien välinen kommunikointi on tehokasta• Kaikupuhe on kelvollinen tapa kommunikoida
Autistisiin oppimistyyliin, motivaatioon ja käyttäytymiseen liittyviä keskeisiä käsitteitä	<ul style="list-style-type: none">• Stimmaaminen yleisempää autisteilla kuin ei-autisteilla• Stimmaamisella on keskeisiä merkityksiä autisteille: aisti- ja tunnesäätely, keskittymisensäätely, itseilmaisu, motivaatio• Monotropismi
Autistisen identiteetin edistämisen tärkeys autistisille henkilöille	<ul style="list-style-type: none">• Maskaamisella on negatiivisia terveysvaikutuksia• Autistisen identiteetin kehittäminen:<ol style="list-style-type: none">1. Tarjoaa sanaston vahvuuksien tunnistamiselle2. Antaa tunteen kotiin palaamisesta ja yhteisöstä3. Edistää yksilöllistä ja yhteisön itsetuntoa4. Edistää mielenterveyttä5. Edistää ymmärrystä omista tarpeista

AUTISMIN KULTTUURI

Jotkin tutkijat ja autistiset aktivistit ovat puhuneet myös **autismin kulttuurista**. Autismin kulttuurissa autisteilla on jaettu kokemuksia autismista ja he pyrkivät yhdessä edistämään tärkeiksi kokemiaan asioitaan. Autistiseen kulttuuriin liittyy jaettu arvoja, uskomuksia, käytänteitä, kieli ja tapoja ymmärtää kommunikaatiota. Autismin kulttuurin kulmakivi on autistisen identiteetin tunnustaminen, vahvistaminen ja vaaliminen.

Yhteisiä arvoja	<ul style="list-style-type: none">• Autistisen kognition, vuorovaikutustapojen, oppimistapojen ja käyttäytymisen kunnioittaminen ja arvostaminen kelvollisena olemisen tapana• Autistien näkemysten asettaminen keskiöön heitä koskevassa päätöksenteossa• Autistit ovat kriittisiä autismin asiantuntijoita• Toimintakykyä leimaavista termeistä luopuminen• Identiteetilähtöisen puheen suosiminen• Neuromoninaisuuden symbolin (ikuisuusmerkki sateenkaaren väreissä) suosiminen palapelimerkin sijaan
Autistiseen viestintään liittyvät keskeiset käsitteet	<ul style="list-style-type: none">• Kaksoisempatiateoria eli ns. empatiakuilu• Interoseption poikkeavuuksien ja aleksitymian vaikutus kokemuksiin ja niiden vaikutus itsensä puolustamiseen / asioiden ajamiseen• Autistien välinen kommunikointi on tehokasta• Kaikupuhe on kelvollinen tapa kommunikoida
Autistisiin oppimistyyliin, motivaatioon ja käyttäytymiseen liittyviä keskeisiä käsitteitä	<ul style="list-style-type: none">• Stimmaaminen yleisempää autisteilla kuin ei-autisteilla• Stimmaamisella on keskeisiä merkityksiä autisteille: aisti- ja tunnesäätely, keskittymisensäätely, itseilmaisu, motivaatio• Monotropismi
Autistisen identiteetin edistämisen tärkeys autistisille henkilöille	<ul style="list-style-type: none">• Maskaamisella on negatiivisia terveysvaikutuksia• Autistisen identiteetin kehittäminen:<ol style="list-style-type: none">1. Tarjoaa sanaston vahvuuksien tunnistamiselle2. Antaa tunteen kotiin palaamisesta ja yhteisöstä3. Edistää yksilöllistä ja yhteisön itsetuntoa4. Edistää mielenterveyttä5. Edistää ymmärrystä omista tarpeista

EI NÄIN, VAAN NÄIN!

⊘ Monet autistit ovat kritisoineet 'häiriö'-termin käyttöä autismin yhteydessä, koska se vahvistaa negatiivista ja patologisoivaa käsitystä autismista, ja on siten epätarkka ja vahingollinen. Patologisointi tarkoittaa sairaudeksi määrittelyä. Puutteisiin pohjautuva määritelmä voi johtaa myös leimautumiseen, ennakkoluulojen vahvistumiseen, sosiaaliseen syrjäytymiseen ja mielenterveysongelmiin autististen ihmisten keskuudessa

✓ "Autismikirjon häiriön" sijaan puhu autismin kirjosta tai autismista. Monissa länsimaalaisissa tutkimuksissa on todettu, että autistinen yhteisö suosii identiteettilähtöistä kielenkäyttöä autismista, kuten "autistinen henkilö" tai "autisti" ihmislähtöisen kielenkäytön kuten "henkilö, jolla on autismi" sijaan. Ihmisellä ei siis ole autismia, vaan hän on autisti tai autistinen. Kunnioita asiakkaan itsemäärittelyä!

⊘ "Lievä" ja "syvä" autismi eivät ole virallisia autismin määritelmiä. Toimintakykyyn liittyvät termit "lievä" ja "syvä" ovat sekä leimaavia että antavat virheellisen ja epätarkan kuvauksen autistin toimintakyvystä. Autistin toimintakyky voi muuttua ajassa, paikassa ja eri ympäristöissä esimerkiksi iän ja elämäntilanteen muutosten seurauksena, jolloin toimintakykyä kuvaavat leimat eivät ole toimivia eivätkä täsmällisiä. "Lieviksi" autisteiksi kuvatut henkilöt saattavat myös jäädä ilman tarvitsemaansa tukea, kun taas "syvästi" autististen ihmisten kyvykkyyttä ei välttämättä aina tunnusteta.

✓ Toimintakykyä kuvaavien leimojen sijaan tulisi puhua erilaisista tuen tarpeista, kuten matalasta, kohtalaisesta ja korkean tuen tarpeesta. Ammattilaisen on syytä eritellä tuen tarpeita tarkemmin osa-alueittain, koska autisteilla on usein epätasainen kykyprofiili.

TIIVISTELMÄ

Autismi on synnynnäinen hermostollinen ominaisuus eli neurotyyppi, joka ilmenee hyvin yksilöllisesti. Autismin ydinpiirteitä ovat epätyypillinen kognitiivinen toiminta, aistikäsittely, hermoston toiminta sekä viestintä- ja vuorovaikutustavat. Autisteilla voi olla epätasainen kykyprofiili ja vaihtelevia tuen tarpeita. Ne voivat vaihdella ajassa, paikassa ja eri elämäntilanteissa. Lisäksi autistilla voi olla eri liitännäisiä kuten ADHD tai kehitysvamma.

Autismi ei ole vain diagnoosi, vaan se voi olla olennainen osa yksilön identiteettiä. Autistit muodostavat neurovähemmistön. Autistisella yhteisöllä voi ajatella olevan oma kulttuurinsa, autismin kulttuuri, jossa jaetut kokemukset autismista, arvot ja kieli yhdistävät sen jäseniä.

TESTAA OSAAMISESI

1. Määrittele omin sanoin, mitä autismi on.
2. Pohdi, miten voit tukea autistista asiakasta hänen erilaisten piirteiden näkökulmasta?
3. Miten autismin näkeminen häiriönä heikentää yksilön hyvinvointia itsemääräämisteorian näkökulmasta? Pohdi tätä kysymystä koetun autonomian, kyvykkyyden ja yhteenkuuluvuuden näkökulmasta.
4. Pohdi: Muuttuiko käsityksesi autismista? Mitä opit luettuasi tämän luvun? Mitä sinulla jäi päällimmäisenä mieleen? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista?

VAMMAISUUS

Tässä luvussa perehdyt vammaisuuteen. Opit eri malleja ja näkökulmia hahmottaa vammaisuutta ja ymmärrät miten vammaisuus liittyy autismiin. Hahmotat myös vammaisuuteen liittyviä velvollisuksiasi. Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä, mitä vammaisuus on
- kertoa omin sanoin, miten vammaisuus liittyy autismiin
- selittää, millaisia velvollisuuksia sinulla on asiakkaan vammaisuuteen liittyen

Aktivointia aiheeseen:

- Mitä ajattelet, että vammaisuus on?
- Miten ajattelet, että vammaisuus liittyy autismiin?

Autismi täyttää YK:n vammaissopimuksen sekä vammaispalvelulain vammaisuuden määritelmän. Autistit voivat olla Suomessa oikeutettuja vammaisetuuksiin ja EU:n vammaiskorttiin. Lisäksi sekä yhdenvertaisuusvaltuutetun kannanotossa että Euroopan parlamentin päätöslauselmassa autismi tunnustetaan vammaisuudeksi.

Tämän vuoksi autismin kontekstissa on olennaista tarkastella vammaisuutta ja siihen liittyviä ammattilaisen velvollisuuksia.

Kuten aiemmin opittiin, autisteilla on eriasteisia tuen tarpeita ja toimintarajoitteita. Ne voivat johtua:

1. Autismiin liittyvistä ominaisuuksista
2. Ympäristön aiheuttamista esteistä, kuten esteellisestä ympäristöstä, epäsaavutettavasta viestinnästä, leimaamisesta, syrjinnästä, kiusaamisesta ja väkivallasta.

Nämä tekijät vammauttavat autisteja ja aiheuttavat heille eriasteisia toimintarajoitteita.

"Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa."

-YK:n vammaissopimus

Lue lisää:

- Vammaispalvelulaki 14.4.2023/675.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2023/20230675>
- Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016.
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2#idm46111190612512
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu. 2022.
Yhdenvertaisuusvaltuutetun suositus autismikirjoon kuuvan henkilön vammaispalveluihin liittyen.
<https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/-/yhdenvertaisuusvaltuutetun-suositus-autismin-kirjoon-kuuluvan-henkilon-vammaispalveluihin-liittyen>
- Euroopan parlamentin päätöslauselma (EU) 2023/2728(RSP), annettu 4 päivänä lokakuuta 2023, Autististen henkilöiden oikeuksien yhdenmukaistaminen. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202401181

Ammattilaisen on ratkaisevan tärkeää ymmärtää vammaisuuden käsite, jotta valmennus ja ohjaus voidaan toteuttaa asiakkaan oikeuksia kunnioittaen ja turvaten!

VAMMAISUUS JA AUTISMI

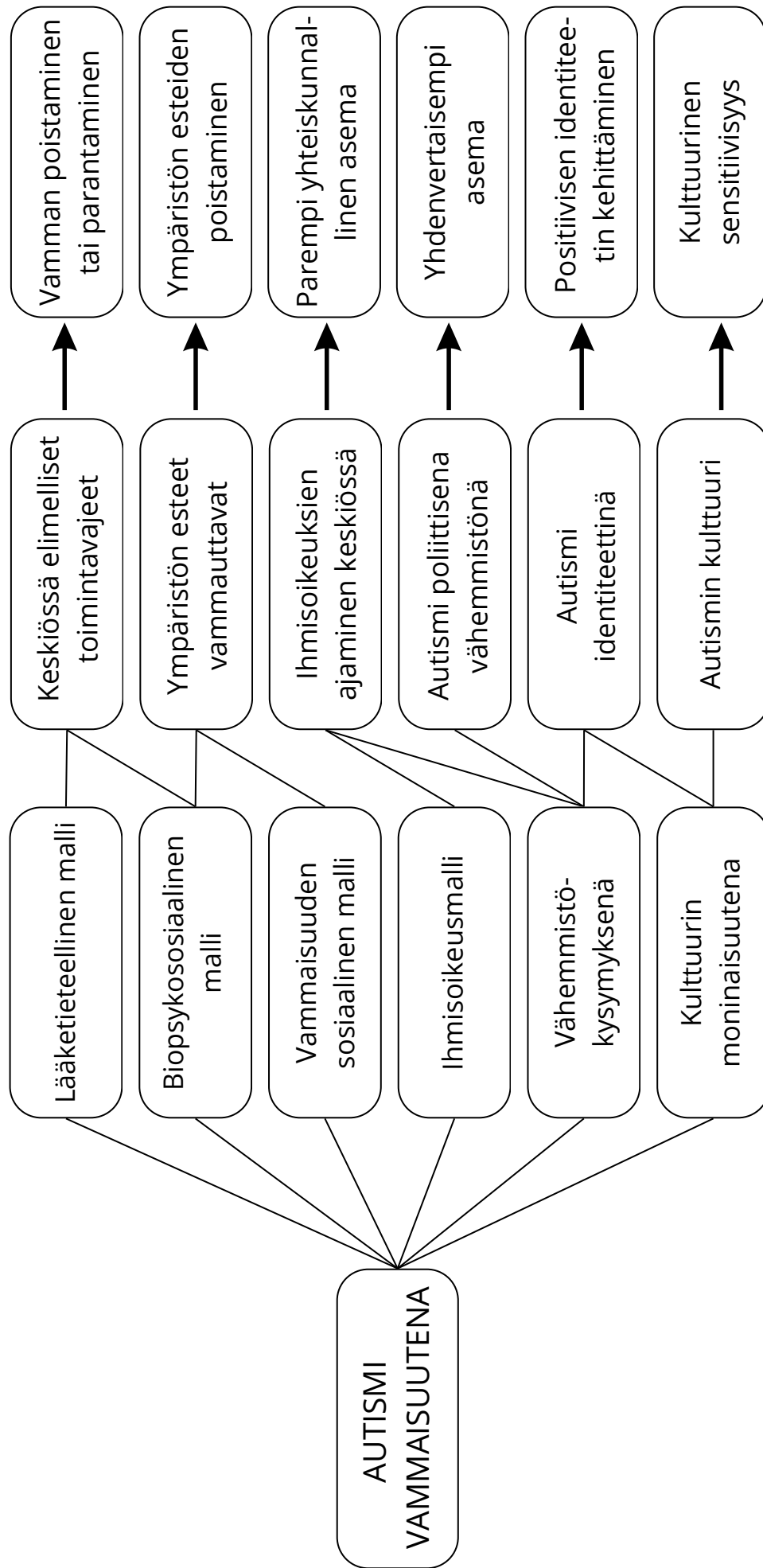
Vammaisuutta voidaan hahmottaa eri vammaisuuden eri mallien ja näkökulmien avulla. Ne on esitelty seuraavilla sivuilla näkyvässä taulukossa.

Vammaisuuden malli	Ydinajatus	Tavoite	Autismin käsittäminen	Käytännön sovelluksia	Haasteet ja rajoitteet
Läketieteellinen tai patologistoiva malli	Vammaisuus nähdään yksilön ongelmana ja elimellisten vammojen ja toimintavajeiden kautta. Vammaisuus on vajetta ja puutteita.	Korjata, poistaa ja/tai parantaa vamma. Oireiden vähentäminen ja yksilön sopeuttaminen "normaaliin" toimintakykyyn.	Autismi käsitetään häiriönä, joka tulee parantaa ja poistaa.	Valmennuksessa keskitytään autististen piirteiden vähentämiseen ja autistin mukauttamiseen vallitseviin normeihin.	Ei huomioi vammaan liittyviä ympäristöllisiä, kulttuurisia tai sosiaalisia tekijöitä. Malli patologistoiva, on leimaava ja syrjivä.
Vammaisuuden sosiaalinen malli	Vammaisuus syntyy yksilön, ympäristön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksesta. Vammaisuus on pääasiassa seurausta yhteiskunnan ja ympäristön aiheuttamista fyysisistä, sosiaalisista ja kulttuurisista esteistä.	Poistaa esteet ja syrjivät rakenteet, jotta yksilö voi osallistua yhteiskuntaan yhdenvertaisesti.	Autismi nähdään luonnollisena osana ihmisen moninaisuutta. Hänen haasteet syntyvät ympäristön aiheuttamista esteistä.	Valmennus keskittyy huomioimaan ympäristön aiheuttamien esteiden vaikutusten vähentämiseen kuten aistiesteettömyyteen ja arjen kuormittavuuden vähentämisen.	Jättää autismin synnynnäisiin piirteisiin liittyvät haasteet vähemmälle huomiolle.

Vammaisuuden malli	Ydinajatus	Tavoite	Autismin käsittäminen	Käytännön sovelluksia	Haasteet ja rajoitteet
Biopsykososiaalinen malli	Vammaisuus on seurausta yksilön terveydentilasta sekä ympäristö- ja yksilötekijöistä.	Tarkastella vammaisen tarpeita kokonaisvaltaisesti semmin huomioimalla sekä biologiset, psykologiset ja sosiaaliset sekä ympäristöön liittyvät tekijät.	Autismi nähdään monimuotoisena kokonaisuutena, jossa huomioidaan sekä yksilön ominaisuudet että ympäristön aiheuttamat esteet.	Valmennuksessa lähestytään autistien tarpeita kokonaisvaltaisesti niin synnyntäisten piirteiden tukemisen kuin ympäristön esteiden purkamisen kautta.	Edellyttää valmentajalta laajaa ymmärrystä autismiin liittyvistä yksilö- ja ympäristötekijöistä.
Ihmisoikeusmalli	Vammaisuus ymmärretään ihmisoikeuskysymyksenä: vammaisilla on yhdenvertaiset oikeudet ja yhtäläinen mahdollisuus osallistua yhteiskunnassa.	Vammaisten yksilöiden ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden edistäminen	Autismi nähdään osana ihmiskunnan moninaisuutta, ja autisteilla on oltava yhtäläiset ihmisoikeudet muihin verrattuna.	Valmennus perustuu autistisen asiakkaan oikeuksien kunnioittamiseen ja hänen yhdenvertaisuutensa edistämiseen esim. omien rajojen tunnistamisen ja puolustamisen harjoittelun kautta.	Edellyttää valmentajalta ymmärrystä autistisen asiakkaan oikeuksista ja yhdenvertaisuudesta.

Vammaisuuden malli	Ydinajatus	Tavoite	Autismin käsittäminen	Käytännön sovelluksia	Haasteet ja rajoitteet
Vammaisuus vähemmistöky- symyksenä	Vammaiset nähdään poliittisina vähemmistöinä. Vammaisuus on identiteetti, joka tarjoaa yksilölle mahdollisuuden rakentaa myönteistä identiteettiä ja olla osa vammaisten muodostamaa yhteisöä.	Vahvistaa kaikkien vammaisten yhdenvertaista asemaa yhteiskunnassa ja edistää vammaisten osallisuutta päätöksentekoon sekä vahvistaa myönteisen identiteetin kehittymistä.	Autismi nähdään identiteettinä ja omana vähemmistöryhmänä, jolla on yhtäläiset ihmisoikeudet ja oikeus yhdenvertaisuuteen.	Valmennuksessa huomioidaan autistisen asiakkaan kokemus vähemmistöön kuulumisesta ja pyritään edistämään ja tukemaan hänen oikeuksiaan. Valmentaja tukee asiakkaan positiivisen identiteetin kehittämistä esimerkiksi vinkkaamalla autistien tuottamasta somesisällöstä.	Edellyttää valmentajalta ymmärrystä vähemmistöön kuuluvien kanssa työskentelystä ja syrjimättömyyttä. Edellyttää myös syvällisempää ymmärrystä autistisista yhteisöistä.
Vammaisuus kulttuurin moninaisuutena	Vammaisuus nähdään kulttuurisena kokemuksena ja osana kulttuurista moninaisuutta. Vammaiset muodostavat omia vammaiskulttuureja.	Vammaisten kulttuurin ja identiteetin kunnioittaminen sekä hyväksyminen osana ihmiskunnan ja kulttuurin moninaisuutta.	Autismi nähdään kulttuurina. Autistit muodostavat oman yhteisönsä, joilla on jaettuja kokemuksia autismista, yhteisiä arvoja, käytäntöjä ja kieliä.	Valmennus toteutetaan kulttuurisella sensitiivisyydellä, joka kunnioittaa autistisen henkilön kulttuurisia arvoja ja tapoja. Valmentaja soveltaa toimintaan- ja tukemaan autistin kulttuurista kokemusta.	Edellyttää valmentajalta kulttuurista sensitiivisyyttä ja ymmärrystä, jotta hän voi huomioida autistin kulttuurisen identiteetin.

AUTISMI VAMMAISUUTENA -KAAVIO

TIIVISTELMÄ

Autismi täyttää vammaisuuden määritelmän ja on tunnustettu vammaisryhmäksi. Tämän vuoksi on ratkaisevan tärkeä ymmärtää, mitä vammaisuus on autismin kontekstissa ja siihen liittyviä niin ammattilaisen velvollisuuksia kuin asiakkaan oikeuksia.

Vammaisuus on monimutkainen ilmiö, jolla ei ole yksiselitteistä määritelmää. Sen voidaan ajatella olevan pitkäaikainen tai pysyvä vamman tai sairauden aiheuttama fyysinen, kognitiivinen, psyykinen, sosiaalinen tai aisteihin liittyvä toimintarajoitteisuus, joka yhdessä yhteiskunnassa esiintyvien esteiden kanssa estää yksilöä osallistumasta yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vammaisuutta voidaan hahmottaa erilaisten vammaisuuden mallien ja näkökulmien avulla. Näitä ovat esimerkiksi lääketieteellinen/patologisoiva, vammaisuuden sosiaalinen, biopsykososiaalinen ja ihmisoikeusmalli. Lisäksi eri näkökulmia on vammaisuuden hahmottaminen vähemmistököysyyksenä ja kulttuurin moninaisuutena.

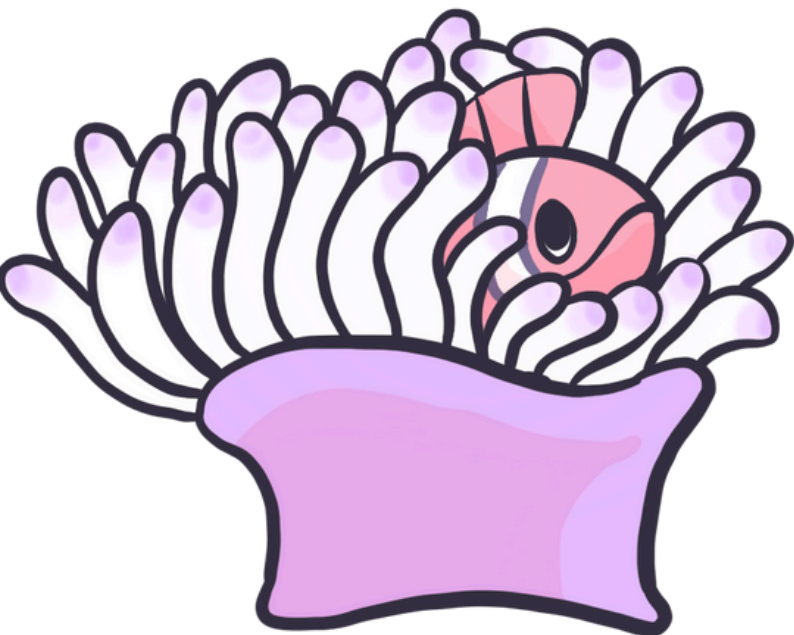
Vammaisilla on erilaisia oikeuksia, joita eri lait ja säädökset turvaavat. Niistä olennaisimpia ovat yhdenvertaisuuslaki ja YK:n vammaissopimus.

Vaikka autismi täyttää vammaisuuden määritelmän, jokaisella ihmisellä on oikeus määritellä itsensä. Autistinen asiakas ei välttämättä identifioitu vammaiseksi eli pidä itseään vammaisena. Ammattilaisen tulee tästä huolimatta kunnioittaa asiakkaansa oikeuksia ja olla erityisen tarkka siitä, ettei hänen toimintansa luo asiakkaalle uusia esteitä tai altista häntä syrjinnälle.

TESTAA OSAAMISESI

1. Määrittele vammaisuus.
2. Kerro omin sanoin, millä eri tavoin autismi voidaan käsittää vammaisuutena.
3. Miten voisit soveltaa eri vammaisuuden malleja ja näkökulmia käytännön työssäsi? Millaista osaamista tämä edellyttää sinulta ja mitkä ovat tämän perusteella osaamisesi kehityskohteet?
4. Pohdi: Mitä opit vammaisuudesta? Mitä sinulla jäi päällimmäisenä mieleen? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista? Missä kaipaavat lisää osaamista?

SYRJINTÄ JA ABLEISMI

Tässä luvussa tutustut syrjintään ja ableisimiin. Tämän luvun luettuasi osaat:

- määrittellä, mitä ovat ableismi, syrjintä, sisäistetty ableismi ja mikroaggressiot
- antaa esimerkkejä siitä, millaisia vastuita ja velvollisuuksia sinulla on ammattilaisena asiakkaan yhdenvertaisuuden näkökulmasta
- perustella itsemääräämisteorian näkökulmasta, miksi syrjintä heikentää yksilön hyvinvointia

Aktivointia aiheeseen:

- Mitä syrjintä on?
- Millaista syrjintää ajattelet, että autistit kokevat?
- Miten vältät syrjintää ammattilaisena tai kuinka toimit, jos asiakas kertoo jonkin sanomasi tai toimintatapasi olleen syrjivä?

Autismi voidaan ymmärtää siis vammaisuutena ja vähemmistöryhmänä. → Tämä asettaa autistit yhteiskunnan ennakkoluulojen ja rakenteellisen syrjinnän kohteeksi.

Autistit, kokevat arjessaan paljon yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta sekä käytänteitä ja kohtelua, jotka asettavat heidät muita huonompaan asemaan ja rikkovat heidän perus- ja ihmisoikeuksiaan.

Tästä syystä autistien kanssa työskennellessä on olennaista ymmärtää mitä syrjintä on, jotta sitä voi tunnistaa ja pyrkiä syrjimättömään työtapaan. Mikäli syrjintää ei tunnista, voit altistaa asiakkaasi tahattomalle syrjinnälle, joka rikkoo asiakkaan oikeuksia!

SYRJINTÄ

Syrjintä tarkoittaa henkilön huonompaa ja epäoikeudenmukaista kohtelua jonkin henkilökohtaisen ominaisuuden, kuten autismin perusteella.

Syrjintä voi ilmetä monin eri tavoin, kuten negatiivisina tekoina, kielenkäyttönä tai asenteina. Se voi olla suoraa, kuten verbaalista väkivaltaa, uhkaavaa käytöstä, seksuaalista häirintää tai fyysistä pahoinpitelyä. Se voi olla myös epäsuoraa, kuten autistisen henkilön tarpeiden sivuuttamista tai vähättelyä.

Syrjinnällä voi olla vakavia seurauksia, kuten itsetunnon heikkeneminen, voimattomuuden tunteet, viha tai suru, mielenterveysongelmat ja syrjäytyminen.

ABLEISMI

Ableismi tarkoittaa ennakkoluuloja ja syrjinnän eri muotoja, joita henkilöt kohtaavat vammansa tai toimintarajoitteensa vuoksi. Ableismin ytimessä on, että vammattomuus on "normaalina" ja vammaisuus "ei-normaalina".

Ableismi ilmenee usein negatiivisina asenteina, stereotyyppioina ja leimaamisena. Se on keskeisin syy siihen, miksi autistit kohtaavat osallistumisen esteitä ja miksi inkluusio eli osallisuus ei toteudu. Autisteilla on ableismin vuoksi vähemmän mahdollisuuksia osallistua yhdenvertaisesti yhteiskunnan toimintaan.

Kulttuuriset normit, arvot sekä tavat puhua ja kirjoittaa autismista ylläpitävät ableismia. Esimerkiksi, kun autismi nähdään pelkästään rajoitteena, luo se itsessään kielteistä kuvaa autisteista ja heidän mahdollisuuksistaan elämässä.

Leimaaminen tarkoittaa henkilön luokittelua tiettyjen ominaisuuksien perusteella. Yhteiskunnan antamat negatiiviset merkitykset voivat vahvistaa leimautumista, esimerkiksi **stereotyyppien** eli yksinkertaistettujen käsitysten muodossa. Vaikka syrjintä ymmärretään usein yksilön toimintana, leimaaminen viittaa taustalla oleviin asenteisiin, jotka ohjaavat näitä tekoja. **Leima** (ts. stigma) ei ole yksilön ominaisuus vaan muiden ihmisten asenne hänestä.

Ableismi vaikuttaa siihen, miten ihmiset käsittävät vammaisuuden/autismin ja miten ihmiset puhuvat siitä. Ihmisten erilaisuuteen liittyvä vierauden tunne voi herättää pelkoja, ahdistusta ja välttelevää käyttäytymistä. Nämä reaktiot voivat olla joko:

- tietoisesti valittuja esim. erilaisten vuorovaikutusmuotojen kieltäminen "epätehokkuuden" perusteella tai
- tiedostamattomia ja selittämättömästi esiin nousevia eli vaistonvaraisia esim. vähäeleisen ihmisen vieroksumista oman epävarmuuden takia.

Vuorovaikutukseen liittyvien riskien vuoksi ammattilaisella, joka työskentelee autistisen asiakkaan kanssa, on erityinen vastuu tunnistaa ja purkaa omia mahdollisia ennakkoluulojaan ja asenteitaan autismia kohtaan ja muutettava käsitystään "normaalista"

Hyvä valmennus/ohjaus rakentuu kunnioittavalle ja dialogiselle vuorovaikutukselle, jossa asiakas kokee olevansa arvostettu ja hyväksytty omana itsenään.

SISÄISTETTY ABLEISMI ELI ITSESYRJINTÄ

Itsemääräämisteorian mukaan yksilö pyrkii luonnostaan sisäistämään ja omaksumaan ympäristönsä sosiaalisesti hyväksytyt tavat, arvot ja säännöt osaksi minäkuvaansa voidakseen kokea itseohjautuvuutta.

! Tämä tarkoittaa, että ammattilaisen ennakkoluulot ja ableistiset käsitykset vaikkapa "oikeanlaisesta vuorovaikutuksesta" voivat sisäistyä autistisen asiakkaan omiksi sisäisiksi viesteiksi, että oma tapa vuorovaikuttaa on vääränlaista.

Tätä ableististen asenteiden sisäistymistä osaksi omia arvoja kutsutaan **sisäistetyksi ableismiksi** eli **itsesyrynnäksi**. Se vaikuttaa negatiivisesti yksilön minäkuvaan, itsetuntoon, toimintakykyyn ja hyvinvointiin.

Jos ammattilainen esimerkiksi viestii valmennussuhteessa, että autistiset vuorovaikutustavat eivät ole hyväksyttäviä, asiakas voi pyrkiä tietoisesti tai tiedostamattaan piilottamaan piirteitään, eli **maskaamaan**. Maskaminen voi johtaa ahdistukseen, masennukseen ja jopa itsetuhoisuuteen. Maskamisella on siis vakavia kielteisiä seurauksia yksilölle, kun hänen aito oma itsensä jää tukahdetuksi.

Sisäinen motivaatio on yleensä laadukkainta ja vahvinta motivaatiota. Se voi kuitenkin myös johdattaa harhaan ja haitata hyvinvointia pitkällä aikavälillä, jos ihminen sisäistää itselleen vahingollisia uskomuksia ja arvoja. Tämän vuoksi ammattilaisella on erityinen vastuu tarkastella kriittisesti omia asenteitaan!

MIKROAGGRESSIOT

Mikroaggressiot ovat yksi syrjinnän muoto. Niillä tarkoitetaan tahallisia tai tahattomia kommentteja ja tekoja, jotka vahvistavat tai ylläpitävät syrjiviä stereotyyppioita. Ne **toiseuttavat** eli aiheuttavat ulkopuolisuuden kokemuksia kohteelleen. Autismiin kohdistuvat mikroaggressiot voivat antaa ymmärtää, että autismi olisi negatiivinen asia ja että henkilön kokemus omasta identiteetistään ei olisi uskottava tai "todellinen".

Vaikka mikroaggressiot voivat vaikuttaa ulkopuolisesta vähäpätöisiltä, ne voivat olla hyvinkin loukkaavia ja niiden vaikutukset kasautuvia.

Valmennus- ja ohjaussuhteessa mikroaggressiot voivat olla erityisen haitallisia, sillä ammattilaisen valta-asema voi voimistaa niiden vaikutuksia asiakkaaseen.

Seuraavalla sivulla olevassa taulukossa on esitelty mikroaggression tyyppejä ja annettu esimerkkejä autisteihin kohdistuvista mikroaggressioista.

Koska valmennussuhde on myös valtasuhde, korostuu ammattilaisen vastuu vallankäytöstään ja sen vaikutuksista asiakkaaseen. Mikroaggressiot voivat johtaa valmennussuhteessa valtaepätasapainoon ja estää valmentajaa tunnistamasta autistisen henkilön ainutlaatuisia vahvuuksia. Mikroaggressiot ovat useimmiten myös tahattomia, minkä vuoksi ne on erityinen riski ammattilaiselle.

ESIMERKKEJÄ MIKROAGGRESSIOSTA

Mikroaggression tyyppi	Mikroaggression osa-alueet	Esimerkkejä
Identiteetin yksinkertaistaminen tai kieltäminen	<ul style="list-style-type: none"> • Yllättyminen henkilön vammasta, toimintarajoitteista saavutuksista ja kyvyistä • Vamman tai vammaisuuden kieltäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • ”Et näytä yhtään autistilta!” • ”En uskoisi sinua autistiksi, koska suoriuduit niin hyvin!” • ”Et voi olla autisti, koska katsoit silmiini” • ”Mikä diagnoosi sinulla muka on” • Diagnoosin vaatiminen
Kokemusten kieltäminen	<ul style="list-style-type: none"> • Haasteita ja syrjintäkokemuksia väheksyntä tai mitätöinti • Kokemuksia ei uskota 	<ul style="list-style-type: none"> • ”Kaikillahan meillä on vaikeaa” • ”Ei voi olla noin vaikeaa” • Defensiivisyys, kun autisti kertoo, että jokin mitä sanoit oli syrjivää.
Yksityisyyden kieltäminen	<ul style="list-style-type: none"> • Vammasta utelu tai kysyminen perusteettomasti ja vastauksen vaatiminen • Liian henkilökohtaisten kysymysten kysyminen 	<ul style="list-style-type: none"> • ”Kerro mulle kaikki sun autismista!”
Toissijainen auttaminen	<ul style="list-style-type: none"> • Auttaminen itsekkäistä syistä esim. hyvän olon tai tunnustuksen saamiseksi 	<ul style="list-style-type: none"> • ”Minua ihailaan ja saan tunnustusta, koska autan näitä autisteja”
Avuttomuuden olettaminen	<ul style="list-style-type: none"> • Auttaminen ilman lupaa • Oletus kyvyttömyydestä 	<ul style="list-style-type: none"> • ”Anna minä teen puolestasi” • ”Et osaa kuitenkaan” • Liian helppojen tehtävien antaminen

Mikroaggressionin tyyppi	Mikroaggressionin osa-alueet	Esimerkkejä
Holhoaminen	<ul style="list-style-type: none"> • Infantilisointi eli lapsenomaistaminen • Vammaisen ohi puhuminen • Ylilempää, lapsellinen äänensävy vammaista puhuteltaessa 	<ul style="list-style-type: none"> • Lässyttävä äänensävy • Aikuisen autistin pitämistä ja torumista lapsellisena • Avustajalle puhuminen autistin ohi
Toisen luokan kansalaisena kohtelu	<ul style="list-style-type: none"> • Vammaisen välttely • Oletus, että vammaisilla ei ole oikeuksia eikä heille kuulu samanlainen arki kuin mulle • Mukautusten tarjoamista pidetään taakkana tai ylimääräisenä kustannuksena 	<ul style="list-style-type: none"> • Haluttomuus toimia ja vuorovaikuttaa autistin kanssa • Kohtuullisten mukautusten kieltäminen
Deseksualisointi	<ul style="list-style-type: none"> • Oletus, että vammaisen ei voi olla seksuaalinen tai hänellä ei voi olla seksuaalisia suhteita 	<ul style="list-style-type: none"> • “Olet liian kaunis/komea autistiksi” • “Ai sulla muka seksisuhteita?”

SYRJINTÄÄ VASTAAN

Jotta ammattilainen voi muuttaa syrjiviä käsityksiään ja tarkastella asenteitaan kriittisesti, hänen täytyy tietää mitä hän on muuttamassa. Hän tarvitsee siis tietoa siitä, mitä autismi on ja mitä syrjintä on.

Syventämällä ymmärrystään autismista, valmentajan on helpompi tarkastella kriittisesti omia asenteitaan ja uskomuksiaan liittyen autismiin.

Autismin hyväksyminen keskeinen keino purkaa syrjintää. Tämä edellyttää valmentajalta valmiutta tulkita asiakkaansa käyttäytymistä autistisesta näkökulmasta.

✓ Ammattilaisen tulee laajentaa käsitystään siitä, mitä hän pitää "normaalina" käyttäytymisenä. Autistisia olemisen tapoja ei tule pitää epänormaaleina tai virheellisinä vaan varteenotettavina ja pätevinä vaihtoehtoina. Ammattilaisen on tarvittaessa muotoiltava uudelleen odotuksiaan, jotka liittyvät hänen asiakkaansa käyttäytymiseen ja toimintatapoihin.

✗ Ammattilaisen tulisi välttää mustavalkoisten ja joustamattomien oletusten tekeminen autistisen asiakkaan ominaisuuksista, sillä autistinen piirre tai ominaisuus voi tilanteen mukaan olla vahvuus tai haaste. Autistien pakottaminen normatiivisiin kategorioihin ja heidän normalisointinsa aiheuttaa heille kärsimystä ja rajoittaa myös yksilöiden potentiaalia

Yleisesti hyväksyttyä ja vakiintunutta "normaalia" kutsutaan myös **neuronormatiivisuudeksi**. Neuronormatiivisuudesta luopuminen ja syrjinnän purkaminen voi olla haastavaa, koska vammaisiin kohdistuvaa syrjintää voi olla vaikea tunnistaa. Autistien pakottaminen normatiivisiin kategorioihin ja heidän normalisointinsa aiheuttaa heille kärsimystä ja rajoittaa myös yksilöiden potentiaalia. Ammattilaisen on pyrittävä luopumaan neuronormatiivisuudesta.

✓ Kun asiakkaan tarpeita kartoitetaan, ammattilaisen tulisi ensisijaisesti kuunnella autistin omia käsityksiä ja kokemusta toimintakyvystään ja tarpeistaan. Kuuntele millaisia merkityksiä asiakas antaa kokemuksilleen ja kuinka hän määrittelee itseään.

Jokainen ihminen on yksilö ja hän elää omanlaistaan elämää, joka harvoin vastaa täysin mielikuvaamme "tavallisesta elämästä". Tarjoa tukea, joka vastaa asiakkaan tarpeita.

VAHVUUSPERUSTAINEN LÄHESTYMISTAPA

Autismin hyväksyminen mahdollistaa myös autististen asiakkaiden vahvuuksien tunnistamisen ja hyödyntämisen asiakkaan tukea kaipaavilla osa-alueilla.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että **vahvuusperustainen lähestymistapa** edistää merkittävästi autistien hyvinvointia, mielenterveyttä ja elämänlaatua.

Tämä vaikutus voidaan ymmärtää itsemääräämisteorian valossa:

→ **Koettu autonomia:** Vahvuuksien ja myönteisten ominaisuuksien löytäminen tukee asiakkaan toimijuuta

→ **Koettu kyvykkyys:** vahvuusperustainen lähestymistapa tukee asiakkaan pystyvyyden tunnetta. Omien vahvuuksien tunnistaminen auttaa asiakasta myös luottamaan omiin kykyihinsä ja vahvistaa hänen uskoa omasta selviytymisestään.

→ **Koettu yhteenkuuluvuus:** asiakkaan ja hänen piirteidensä hyväksyntä vahvistaa asiakkaan kokemusta hyväksytyksi tulemista ja turvallisuuden tunnetta.

Seuraavalla sivulla näet koottuna joitakin autismiin liittyviä vahvuuksia, joita autistilla voilla olla.

Kognitiiviset taidot ja prosessit

- Analyttisyys
- Syvälinen ajattelu
- Erilaisten järjestelmien ja kokonaisuuksien luominen
- Halu ja motivaatio tutkia asioita perinpohjin
- Innovatiivisuus
- Johdonmukaisuus
- Keskittymiskyky
- Tiedon omaksuminen
- Kyky yhdistää asioita toisiinsa ja löytää kaavoja
- Erinomainen muisti
- Monimutkaisten ongelmien selvittäminen
- Out of the box -ajattelu eli luova ajattelu
- Rikas mielikuvitus
- Rikas sielunelämä
- Tiedonkeruu-taidot
- Virheiden havaitseminen
- Yksityiskohtaisuus

Periksiantamattomuus

- Korkea työmoraali
- Resilienssi
- Rohkeus
- Sinnikkyys

Mielenkiinnonkohteet

- Uteliaisuus
- Vahva halu/intohimo oppia uusia asioita
- Kyky hankkia laajaa ja syvällistä tietämystä yhdestä tietystä aiheesta
- Asiantuntijuuden kehittyminen

Vastavuoroisuus, vuorovaikutus ja ihmissuhteet

- Aitous ja rehellisyys
- Aktivismi
- Empatia
- Ennakoiminen
- Luotettava
- Normien rikkominen ja erilaisuuden hyväksyminen
- Poikkeuksellinen taito tulkita ja hyödyntää sosiaalisia vihjeitä
- Rehellisyys

Taidot:

- Hyvä laatimaan ohjeita
- Luovuus
- Tarkkaavaisuus
- Tarkkuus
- Näyttelemine ja esiintyminen

Vahvuusperustainen lähestymistapa tukee asiakasta ymmärtämään paremmin hänen vahvuuksiaan ja haasteitaan. Tämä helpottaa saatavilla olevien tukitoimien ja resurssien, kuten voimavarojen, hyödyntämistä.

Esimerkiksi aistiherkkyyttä voidaan perinteisesti pitää vain toimintarajoitteena, mutta tietyissä tilanteissa se voi osoittautua myös vahvuudeksi ja voimavaraksi. Esimerkiksi **stimmaaminen**, joka on aistiärsykkeiden tuottamiseen perustuva itsesäätelyn muoto, rauhoittaa hermostoa stressaavissa tilanteissa. Stimmaaminen on eri aistien aktivoimista esim. toisteisilla liikkeillä kuten heilumisella tai äännähdyksillä, kuten hyräilemällä. Stimmaamisen tavoite on tuottaa miellyttäviä aistikokemuksia. Se voi myös helpottaa keskittymistä!

Vahvuusperustainen lähestymistapa vähentää myös autismiin liittyviä negatiivisia stereotyyppioita ja ennakkoluuloja. Tämä puolestaan vähentää autistien leimautumista ja vahvistaa heidän osallisuuttaan yhteiskunnallisesti.

→ Lähestymistavalla on siis paitsi positiivinen vaikutus yksilöön myös laajempi yhteiskunnallinen merkitys.

Vahvuuksien tunnistaminen voi olla aikaa vievää ja edellyttää asiakkaan ajatusmallien syvällistä työstämistä. Tämä johtuu siitä, että asiakas saattaa olla sisäistänyt ableismia tai muita ympäristön negatiivisia viestejä, jotka ovat voineet muokata hänen minäkuvaansa haitallisesti.

On tärkeää välttää liiallista painetta tai yritystä "käännyttää" asiakasta näkemään vahvuuksiaan, sillä asiakasta tulee aina kohdata kunnioituksella ja hänen kokemuksiaan arvostaen.

Vahvuusperustaisen lähestymistavan tavoitteena ei ole yksinomaan positiivisuuteen keskittyminen tai vahvuuksien korostaminen, vaan tasapainoinen lähestymistapa, jossa otetaan huomioon sekä asiakkaan haasteet ja tarpeet että hänen vahvuutensa.

AMMATTILAISEN VASTUU

Ammattilaisen työssä autistisen asiakkaan kanssa on keskeistä tunnistaa hänen oikeutensa sekä toimia niitä ohjaavien lakien ja säädösten mukaisesti. Näiden oikeuksien ymmärtäminen ja kunnioittaminen on olennainen osa asiakaslähtöistä ja yhdenvertaista palvelua.

Autistisella asiakkaalla on oikeus yhdenvertaiseen kohteluun.

Yhdenvertaisuus tarkoittaa, että ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän henkilökohtaisista ominaisuuksistaan.

Yhdenvertaisuuden tavoite on antaa kaikille ihmisille samat mahdollisuudet elää ja toteuttaa itseään.

Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän ja velvoittaa palveluntarjoajia toimimaan syrjimättömästi. Autistisella asiakkaalla on oikeus myös **kohtuullisiin mukautuksiin**, jotka turvaavat hänen yhdenvertaisuutensa. Ne voivat olla esimerkiksi toimenpiteitä, jotka parantavat ympäristön esteettömyyttä ja viestinnän saavutettavuutta.

Esteettömyydellä tarkoitetaan yksilön erilaisten liikkumiseen ja aisteihin liittyvien tarpeiden huomioimista fyysisessä ympäristössä.

Saavutettavuudella viitataan usein digitaalisiin ympäristöjen soveltuvuuteen kaikille ihmisille, mutta se tarkoittaa myös erilaisten yksilöiden tarpeiden huomioimista kaikessa viestinnässä, ohjeistuksissa, toimintakäytännöissä ja kommunikaatiossa.

! Asiakkaalla on oikeus ilmoittaa kokemastaan syrjinnästä muun muassa yhdenvertaisuusvaltuutetulle, saattaa asia yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi tai tehdä syrjinnästä rikosilmoitus. Palveluntarjoajalle voi seurata tästä muun muassa velvoite hyvittää rahallisesti asiakkaalle, kielto jatkaa syrjintää uhkasakon nojalla tai sakkorangaistus rikoslain mukaan.

INTERSEKTIONAALISUUS

Intersektionaalisuus on tarkastelutapa, joka ottaa huomioon yksilön risteävät identiteetit, jotka vaikuttavat yksilön asemaan yhteiskunnassa. Näitä ovat esim. ikä, yhteiskuntaluokka, alkuperä, sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen.

→ Intersektionaalisuus auttaa ymmärtämään, miten monet eriarvoisuuden tai haittojen muodot voivat joskus yhdistyä ja luoda esteitä, joita ei perinteisillä tavoilla ymmärretä.

Mikäli ammattilainen ei ota huomioon esimerkiksi asiakkaan muita mahdollisia vähemmistöidentiteettejä, kuten etniseen tai seksuaalivähemmistöön kuulumista, osa ihmisen identiteetistä jää tunnustumatta eikä asiakkaan todellisuutta huomioida kokonaisuutena.

Kun ihmisen kohtaamiseen sisällytetään erilaiset näkökulmat ja äänet, asiakas tulee kohdatuksi kokonaisena ja myös hänen sitoutumisensa palveluun paranee.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että autistisilla henkilöillä on esimerkiksi:

- kohonnut todennäköisyys kuulua sukupuolivähemmistöihin verrattuna neurotyypillisiin henkilöihin
- autismin piirteet voivat ilmetä ja vaihdella eri kulttuureissa ja eri etnisistä taustoista tulevilla

Piirteiden tunnistaminen voi olla haastavaa ei-valkoisilla ja muilla kuin pojilla, koska diagnostiset kriteerit ovat pitkään perustuneet valkosilla pojilla tehtyihin tutkimuksiin.

Ilman intersektionaalisuuden ymmärrystä valmennus/ohjaussuhde itsessään voi olla asiakkaalle traumatisoiva.

TIIVISTELMÄ

Autismiin kohdistuu vammais- ja vähemmistöryhmänä syrjintää autismin ja autistien toimintakyvyn perusteella. Syrjintä tarkoittaa henkilön huonompaa ja epäoikeudenmukaista kohtelua jonkin henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella.

Ableismilla tarkoitetaan syrjinnän muotoja, jotka kohdistuvat yksilöön hänen vammansa tai toimintarajoitteen vuoksi. Se ilmenee usein negatiivisina asenteina ja leimaamisena. Leimaaminen tarkoittaa negatiivisten merkitysten liittämistä ihmisen luokitteluun. Syrjintä ja leimautuminen heikentävät yksilön hyvinvointia. Yhteiskunnalliset asenteet ja arvot voivat myös sisäistyä yksilön omiksi arvoiksi. Tätä kutsutaan sisäistetyksi ableismiksi.

Ableismia on vaikea tunnistaa, koska se ilmenee usein asenteina tai hienovaraisina mikroaggressioina. Mikroaggressiot ovat tahallisia tai tahattomia kommentteja ja tekoja, jotka vahvistavat ja ylläpitävät stereotyyppioita. Ne toiseuttavat eli aiheuttavat ulkopuolisuuden tunteita.

Ammattilainen voi purkaa syrjintää tarkastelemalla kriittisesti omia asenteitaan, syventämällä ymmärrystään autismista, hyväksymällä autismi ja sen ominaispiirteet sekä omaksumalla vahvuusperustaisen lähestymistavan.

TESTAA OSAAMISESI

1. Määrittele seuraavat käsitteet: ableismi, sisäistetty ableismi, syrjintä, ja mikroaggressio.
2. Millaisia velvollisuuksia sinulla on ammattilaisena yhdenvertaisuuden näkökulmasta, kun työskentelet autistin kanssa?
3. Perustele itsemääräämisteorian valossa, miksi syrjintä heikentää autistisen asiakkaan hyvinvointia. Tarkastele asiaa autonomian, kyvykkyyden ja yhteenkuuluvuuden näkökulmista.
4. Pohdi: mitä opit tästä luvusta? Mitä sinulla jäi päällimmäisenä mieleen? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista?

Vaikka pyrkisit toimimaan parhaalla mahdollisella tavalla, on todennäköistä, että jossain vaiheessa saatat tiedostamattasi syrjiä asiakastasi tai toimia hänen näkökulmastaan epäoikeudenmukaisesti. **On tärkeää tiedostaa ja hyväksyä tämä mahdollisuus!**

Asiakkaan tulee voida kertoa kokemastaan syrjinnästä ilman, että puolustaudut tai kiistät hänen kokemuksensa. Kun saat palautetta, ota se vastaan kunnioittavasti ja avoimin mielin – näe se arvokkaana mahdollisuutena kehittyä ammattilaisena.

Oman osaamisen rajojen tunnistaminen ja virheiden hyväksyminen on olennainen osa ammatillista kasvua. Tämä auttaa myös asiakasta tuntemaan olonsa turvalliseksi ja kuulluksi, sillä hänen on voitava kertoa avoimesti kokemuksistaan ilman pelkoa torjutuksi tulemisesta.

AUTISMI JA TRAUMAT

Tässä luvussa tutustut traumatisoitumiseen ja erityisesti autistien traumaattisiin elämäkokemuksiin. Tämän luvun luettuasi osaat:

- kertoa, mikä on trauma ja kuinka traumatisoituminen voi ilmetä ja oireilla
- luetella, mitkä asiat voivat olla autisteille traumaattisia
- antaa esimerkkejä keinoista, joilla voit ennaltaehkäistä autistisen asiakkaan traumaattisia kokemuksia

Aktivointia aiheeseen:

- Mitä tarkoittaa traumatisoituminen?
- Mitkä tekijät voivat traumatisoida?

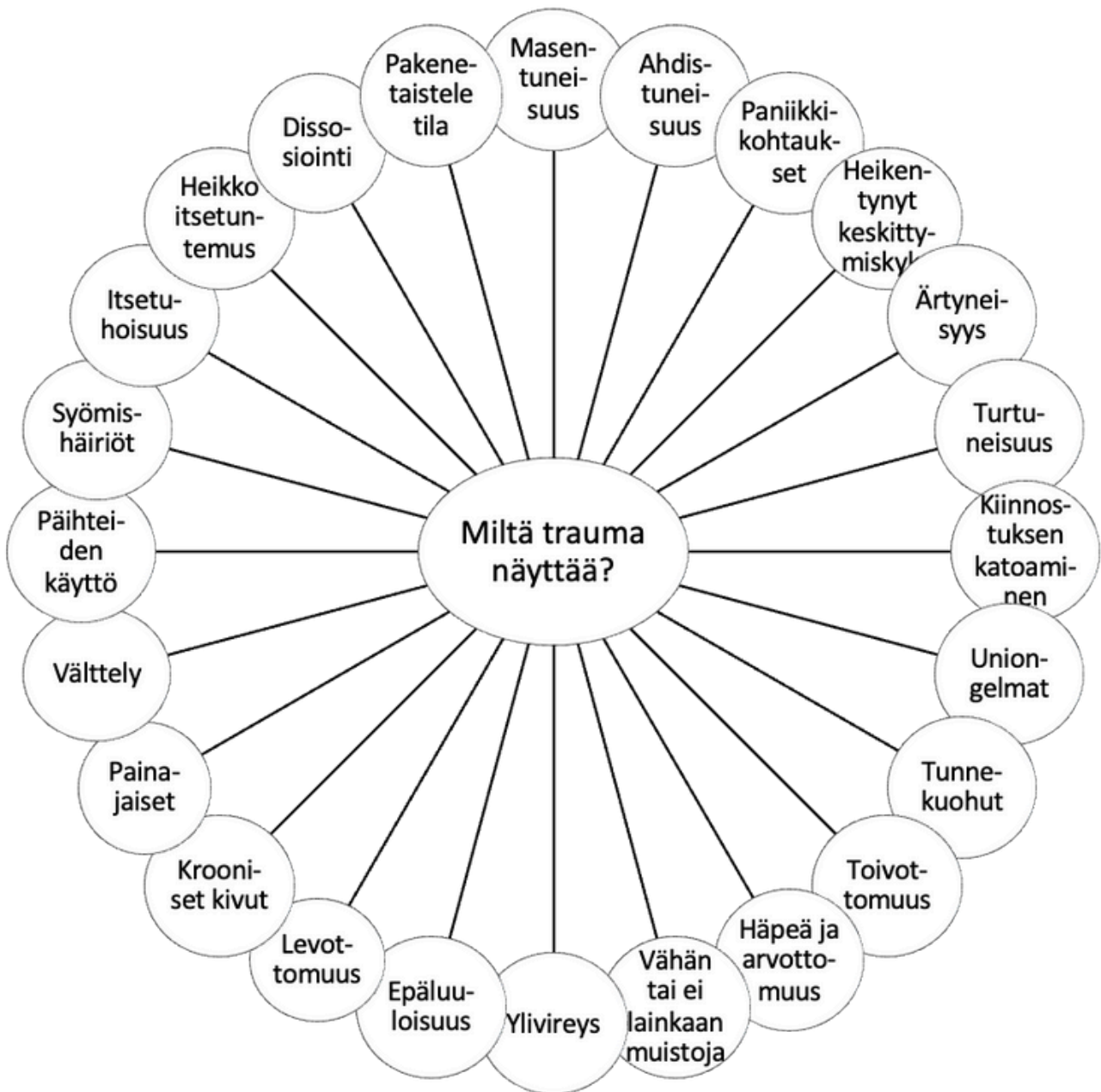
Trauma määritellään usein henkiseksi tai fyysiseksi haavaksi, joka jättää jäljen kehoon ja mieleen. Se voi olla seurausta yksittäisestä tapahtumasta (1-tyyppin trauma), kuten liikenneonnettomuudesta tai toistuvista tapahtumista (2-tyyppin trauma), kuten syrjinnästä.

Trauma ilmenee monin eri tavoin, kuten autonomisen hermoston ali- ja ylivireytenä, kognitiivisina häiriöinä, ahdistuksena ja masennuksena. Seuraavalla sivulla näet lisää trauman oireita.

Traumaattiset kokemukset heikentävät elämänlaatua merkittävästi.

! Autisteilla on tutkimusten mukaan kohonnut riski kokea haitallisia traumaattisia elämäkokemuksia, kuten syrjintää, kiusaamista, kaltoinkohtelua ja muuta väkivaltaa. Autistit ovat siten myös alttiimpia traumaattisten kokemusten negatiivisille vaikutuksille.

Näitä tarkastellaan tässä luvussa, jotta saat käsityksen siitä, miten traumatisoituminen voi näkyä asiakkaassa ja kuinka voit ennaltaehkäistä haavoittuvien kokemusten syntymistä.

Traumatisoituminen tapahtuu, kun yksilö kohtaa uhkaavan tilanteen, joka ylittää hänen sen hetkiset voimavaransa ja selviytymiskeinonsa. Tällainen tilanne aiheuttaa hänessä pelkoa, avuttomuutta, traumaattista stressiä ja turvattomuutta. Traumatisoituminen voi olla tuskallista ja se voi heikentää yksilön terveyttä, hyvinvointia ja oppimista sekä johtaa yksilön syrjäytymiseen.

Traumatisoituminen ei ole vain tapahtuma menneessä, vaan se vaikuttaa nykyhetkessä monin eri tavoin. Se voi myös aktivoitua eli traumatisoitumisen hetki ja siihen liittyneet tunteet voivat palata mieleen asioista, jotka muistuttavat alkuperäisestä tapahtumasta.

Oireiden jatkuessa ja pitkittyessä muutamasta viikosta kuukauteen on kyse akuutista stressireaktiosta, joka kroonistuessaan voi johtaa traumaperäiseen stressihäiriöön eli PTSD-oirehdintaan. Sen oireita ovat tapahtumien eläminen mielessä yhä uudestaan esimerkiksi jatkuvien muistikuvien, voimakkaiden takuumien ja painajaisten muodossa, välttelykäyttäytyminen ja uhkatekijöiden jatkuva skannaus.

AUTISTIEN TRAUMATISOITUMINEN

Autisteilla on siis kohonnut riski kokea haitallisia elämäkokemuksia ja he ovat alttiimpia traumaattisten tapahtumien negatiivisille vaikutuksille.

Autistiset piirteet, kuten tunnesäätelyn poikkeavuudet ja vuorovaikutuserot, voivat vaikuttaa traumaattisten kokemusten syntyyn monilla tavoilla:

1. Ne voivat sekä lisätä altistumista traumatisoitumiselle.
2. Muuttaa sitä, mitkä kokemukset yksilö arvioi traumaattisiksi.

! Joidenkin tutkimusten mukaan autistit voivat kokea laajemman joukon elämäkokemuksia traumaattisiksi sellaisiin henkilöihin verrattuna, jotka eivät ole autisteja eli allisteja. Autistit näkevät ja ymmärtävät maailman eri tavalla ja kokevat usein voimakkaita ahdistusreaktioita näennäisesti harmittomiin tilanteisiin, kuten rutiinien muutoksiin tai aistiärsykkeisiin.

→ Nämä kokemukset voivat altistaa autistin vähemmistöstressille ja traumaperäiselle stressihäiriölle (PTSD). Tutkimukset osoittavat, että autisteilla on suurempi riski altistua PTSD:lle verrattuna neurotyypillisiin henkilöihin verrattuna.

Kun vähemmistöön kuuluva henkilö kokee toistuvasti stressaavia ja traumaattisia tilanteita, jotka kasaantuvat ja aiheuttavat kroonista stressiä, puhutaan **vähemmistöstressistä**. Vähemmistöstressi voi tuottaa ulkopuolisuuden ja yksinäisyyden tunteita, johtaa syrjäytymiseen, mielenterveysongelmiin sekä altistaa syömis-, stressi- ja päihdehäiriöille. Pahimmillaan se voi johtaa itsetuhoisuuteen, jopa itsemurhaan.

TRAUMATISOIVIA TEKIJÖITÄ

Yläteema	Alateema	Esimerkkejä
Loukkuun jääminen	Fyysinen rajoittaminen, rauhoittava lääkkeet, autonomian, mahdollisuuksien ja itsemäärämisoikeuden menetys, jatkuva tarkkailu	<ul style="list-style-type: none"> • Kiinnipitäminen • Lääkkeillä rauhoittaminen • Liian kontrolloidut ympäristöt • Esteet koulutukselle, työllistymiselle ja itsensä toteuttamiselle • Oletus kyvyttömyydestä
Sosiaalinen ulossulkeminen	Väkivalta, häirintä, vihapuhe, kiusaaminen, sosiaalinen eristäminen, leimautuminen, ennakkoluulot, syrjintä, petetyksi tuleminen, piiloutuminen	<ul style="list-style-type: none"> • Mikroaggressiot • Neuronormatiivisuus • Esteellisyys ja epäsaavutettavuus • Odotus torjutuksi tulemisesta • Luottamuksen pettäminen • Maskaaminen ja identiteetin salaaminen • Syrjinnän olettaminen ja pelkääminen sekä varuillaanolo • Sisäistetty ableismi • Yksinäisyys
Traumaattinen yhteensopimattomuus yhteiskunnan kanssa	Aisteihin, siirtymiin ja muutoksiin liittyvä traumatisoituminen, sosiaalisiin tilanteisiin liittyvä hämmennys ja väärinkäsitykset	<ul style="list-style-type: none"> • Aistiesteellisyys • Aistiylikuormittuminen (esim. odottamattomat kovat äänet) • Yllätykselliset ja ennakoimattomat muutokset esimerkiksi rutiineissa • Elämänmuutokset • Tunneromahdukset • Empatiakuilu

TIIVISTELMÄ

Autisteilla on kohonnut riskiä traumatisoitua ja kokea haitallisia elämäkokemuksia. Trauma on seurausta yksittäisestä tai toistuvista tapahtumista, jotka jättävät yksilön mieleen tai kehoon muistijäljen.

Traumatisoituminen tapahtuu, kun yksilö kohtaa uhkaavan tilanteen, joka ylittää hänen sen hetkiset selviytymiskeinonsa. Trauma oireilee monin eri tavoin kuten kognitiivisina häiriöinä, alija ylivireytenä sekä mielenterveyden häiriöinä.

TESTAA OSAAMISESI

1. Mitä tarkoittavat trauma ja traumatisoituminen?
2. Miksi autistit ovat alttiimpia traumaattisille kokemuksille?
3. Pohdi itsemääräämisteorian näkökulmasta, miten autistien kokemia traumaattisia kokemuksia voitaisiin vähentää.
4. Pohdi: Mitä opit luettuasi tämän luvun? Mitä sinulla jäi päällimmäisenä mieleen? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista?

EMPATIAKUILU

Tässä luvussa tutustut empatiakuiluun. Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä, mitä empatiakuilu tarkoittaa
- hahmotat oman vastuusi vuorovaikutuksessa
- perustella miksi empatiakuilun huomioiminen on välttämätön taito ammattilaiselle

Aktivointia aiheeseen:

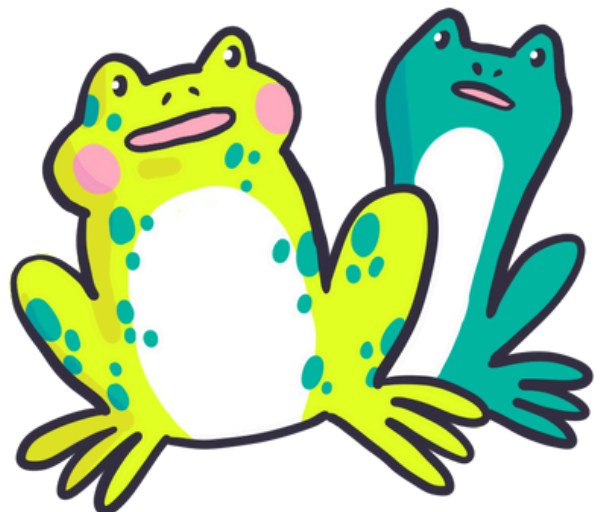
- Oletko kuullut termin empatiakuilu? Mitä se tarkoittaa?

Se, miten ymmärrät autistista vuorovaikutusta ja vuorovaikutat autistisen asiakkaasi kanssa, voi joko vahvistaa tai heikentää asiakkaasi hyvinvointia.

Koska autistit käyttävät usein poikkeavia vuorovaikutustapoja, heidän tapojaan kommunikoida pidetään usein erilaisina ja vähemmän sosiaalisesti hyväksyttävänä. Tämä voi luoda erilaisia haasteita ammattilaisen ja autistisen asiakkaan välille.

Allisteilla on esimerkiksi usein vaikeuksia tulkita autistin mielentiloja ja autistista vastavuoroisuutta, mikä voi vaikeuttaa vuorovaikutusta erityisesti ammattilaisen ja autistisen asiakkaan välillä.

→ Tämä ilmiö tunnetaan **empatiakuiluna**, jonka taustalla on **kaksoisempatiateoria**.

Kaksoisempatiateorian mukaan empatiakuilu voi ilmetä kenen tahansa kahden henkilön välillä, mutta erityisesti silloin, kun erilaisista taustoista ja lähtökohdista tulevat ihmiset yrittävät kommunikoida keskenään.

Tämä kuilu voi johtaa molemminpuoliseen ymmärryksen katkoksiin, vaikeuteen samaistua toiseen henkilöön ja väärinkäsityksiin. Usein näiden ongelmien juurisyys on nimetty pelkästään autismi ja autistisen henkilön tapa vuorovaikuttaa.

Kaksoisempatiateorian mukaan vuorovaikutuksen haasteet ovat kuitenkin kaksisuuntaista, eli molemmat osapuolet voivat kokea vuorovaikutuksen haastavaksi.

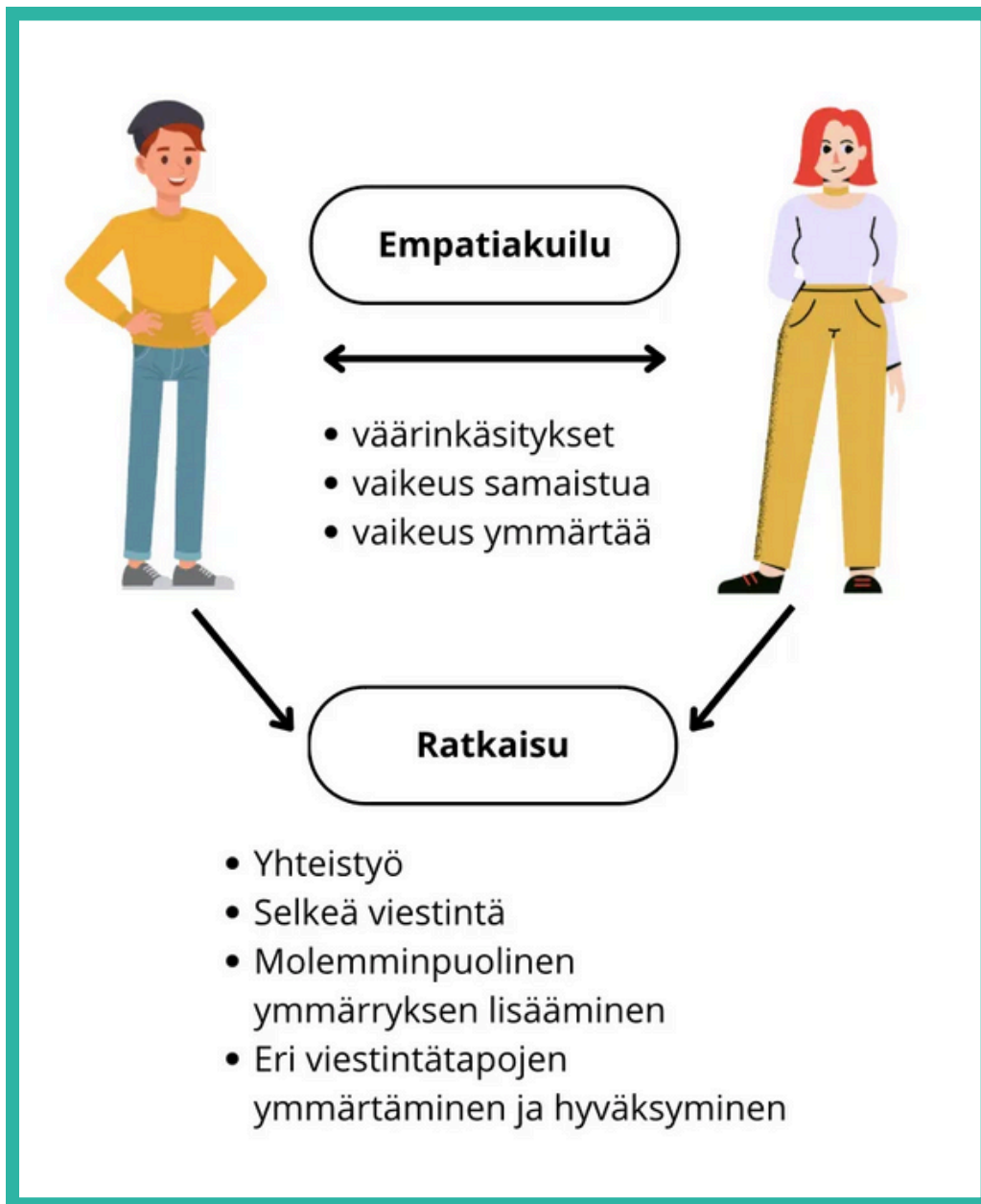
Onnistunut vuorovaikutus on molempien osapuolten vastuulla, ei vain autistin.

Ammattilaisena sinun on ymmärrettävä, miten valmennus- ja ohjaustyylisi sekä vuorovaikutus- ja tunnetaitosi vaikuttavat asiakkaaseen. Empatiakuilun ymmärtäminen auttaa sinua tunnistamaan, että vuorovaikutuksen haasteet eivät välttämättä johdu autistisen asiakkaan sosiaalisista taidoista tai niiden puutteesta vaan erilaisista viestintätavoista.

Sinulla on ammattilaisena vastuu ensisijaisesti mukauttaa viestintätyyliä asiakkaalle sopivaksi ja tarjota asiakkaalle kohtuullisia mukautuksia.

EMPATIAKUILU HAVAINNOLLISTETTUNA

Autistien välinen kommunikointi on osoittautunut tutkimuksissa tehokkaaksi, mutta se ei ole kuitenkaan taie vuorovaikutuksen onnistumisesta, vaikka ammattilainen olisi itse autisti.

Siksi on tärkeää, että valmentaja tukee kaikkia viestintätapoja, kuten kirjallista, kuvallista tai eleisiin perustuvaa viestintää, arvottamatta esimerkiksi suullista viestintää muita paremmaksi!

ESIMERKKI TILANNE

Ammattilainen huomaa, että autistinen asiakas ei reagoi kysymyksiin heti eikä hän tunnu saavan asiakkaaltaan vastauksia. Tämä luo ammattilaiselle epävarmuutta, joka voi heijastua asiakkaaseen luoden jännitettä vuorovaikutukseen.

Sen sijaan että ammattilainen antaa epävarmuutensa vaikuttaa asiakkaaseen, hän kysyy asiakkaalta, miten hän voisi tukea asiakasta paremmin. Mikäli asiakas ei osaa sanoittaa tarpeitaan, ammattilainen voi kokeilla eri menetelmiä, joilla voisi tukea asiakastaan esimerkiksi kokeilemalla vaihtoehtoisia tapoja kommunikoida.

Ammattilainen oppii tarjoamaan asiakkaalleen kirjallisen vaihtoehdon, jotta asiakas voi vastata kysymyksiin omaan tahtiinsa. Tämä ratkaisu vähentää jännitteitä ja parantaa kommunikaatiota.

Ymmärtämällä autistiseen vuorovaikutukseen liittyviä piirteitä ja kehittämällä omia vuorovaikutustapojaan ja -taitojaan ammattilainen — erityisesti allistinen ammattilainen — voi tukea autistisia asiakkaitaan paremmin. Jos ammattilainen ei kunnioita autistista viestintää, hän vain vahvistaa sortavaa järjestelmää, joka vähättelee autististen ilmaisutapojen arvoa.

TIIVISTELMÄ

Empatiakuilu tarkoittaa vuorovaikutuksessa syntyvää kuilua, jossa keskustelun osapuolilla on vaikeuksia ymmärtää toisiaan. Kaksoisempatiateorian mukaan molemmilla osapuolilla on vastuu kommunikoinnin onnistumisesta. Ammattilaisella on vastuu ja velvollisuus vuorovaikutuksen johtamisesta, joten hänen tulee ensisijaisesti mukauttaa vuorovaikutustaan asiakkaan tarpeisiin.

TESTAA OSAAMISESI

1. Määrittele empatiakuilu ja kaksoisempatiateoria.
2. Miten empatiakuilu voi ilmetä autistisen asiakkaan kanssa?
3. Perustelee itsemääräämisteorian avulla, miksi empatiakuilun kaventaminen on olennaista asiakkaan hyvinvoinnin tukemiseksi.
4. Pohdi: Mitä opit luettuasi tämän luvun? Mitä sinulla jäi päällimmäisenä mieleen? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista?

TRAUMAINFORMOITU TYÖOTE

Tässä luvussa tutustut traumainformoituun työotteeseen. Tämän luvun luettuasi osaat:

- määrittellä, mitä traumainformoitu työote tarkoittaa
- antaa esimerkkejä siitä, kuinka toimia traumainformoidusti
- perustella, miksi traumainformoitu työote on hyödyllinen menetelmä autistisen asiakkaan kanssa työskentelyyn

Aktivointia aiheeseen:

- Mitä ajattelet traumainformoidun työotteen olevan? Oletko kuullut siitä aiemmin?

Traumainformoitu työote (TIT) tarjoaa hyvät lähtökohdat syrjimättömälle työtavalle. Sen avulla vähennetään yksilön pahoinvointia ennaltaehkäisemällä tekijöitä, jotka voivat traumatisoida häntä ja huomioimalla asiakkaan menneet kokemukset, jotka voivat vaikuttaa häneen nykyhetkessä.

→ Sen avulla voidaan siis ehkäistä sekä traumatisoituminen että jo olemassa olevien traumojen uudelleen aktivoituminen eli traumojen uudelleen eläminen tässä hetkessä.

TIT:ssa ei ole kyse traumojen hoitamisesta, vaan traumoja huomioivasta eli traumasensitiivisestä työskentelytavasta. Siinä tiedostetaan traumojen laaja levinneisyys, tunnistetaan niiden oireet ja toimitaan traumatietoisesti samalla pyrkien estämään uudelleen traumatisoituminen.

Traumainformoidusti toimiminen tarkoittaa käytännössä fyysisesti, moraalisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallisten ympäristöjen rakentamista.

Seuraavalla sivulla näet taulukon erilaisten ympäristöjen turvallisuuden rakentamisesta.

TURVALLISEN YMPÄRISTÖN RAKENTAMINEN

Turvallisuuden osa-alue	Määritelmä	Esimerkkejä ympäristön luomisesta
Fyysinen	Ympäristö, jossa ei ole fyysisiä vaaroja ja uhkia. Tällainen ympäristö on myös esteetön, mukautuva ja aistiherkkydet huomioiva	<ul style="list-style-type: none"> • Varmista tilan esteettömyys • Tarjoa mahdollisuus vetäytyä rauhalliseen tilaan • Tarjoa asiakkaalle kohtuullisia mukautuksia
Psyykinen	Ympäristö, jossa asiakas tuntee olonsa hyväksytyksi eikä hänen tarvitse pelätä henkistä vahingoittamista. Tällaisessa ympäristössä vallitsee keskinäinen kunnioitus, omaehtoisuus ja joustavat rajat.	<ul style="list-style-type: none"> • Määrittele toiminnallesi turvallisemman tilan periaatteet ja viesti niistä selkeästi • Pyri syrjimättömyyteen • Kunnioita asiakkaan itsemääräämisoikeutta • Kunnioita asiakkaan rajoja
Moraalinen	Ympäristö, jossa kunnioitetaan jokaisen oikeuksia ja yksityisyyttä. Toiminta tällaisessa ympäristössä on läpinäkyvää, arvoja eletään todeksi ja toiminta on väkivallatonta.	<ul style="list-style-type: none"> • Kunnioita asiakkaan oikeuksia, suostumusta ja yksityisyyttä. • Ole avoin ja läpinäkyvä päätöksistäsi ja valmistusprosessin etenemisestä.
Sosiaalinen	Ympäristö, jossa asiakkaalla on mahdollisuus osallistua ja tulla kuulluksi ilman syrjintää tai kiusaamista. Tällaisessa ympäristössä on turvalliset ja terveet ihmissuhteet ja valtasuhteet ovat voimaannuttavia.	<ul style="list-style-type: none"> • Ota huomioon empatiakuilu ja pyri kaventamaan sitä • Tue asiakkaan yhteenkuuluvuuden tunnetta • Toimi syrjimättömästi

TRAUMAINFORMOIDUN TYÖTAVAN PERIAATTEET

Traumainformoidun työtteen periaatteita ovat turvallisuus, luottamuksellisuus ja läpinäkyvyys, valinnanvapaus, yhteistoiminnallisuus, voimavara- ja voimavarojen käyttö ja valtaantumisen. Seuraavassa taulukossa nämä periaatteet on esitelty esimerkkien avulla.

Periaate	Käytännön sovellus	Mahdolliset haasteet	Ratkaisu haasteeseen
Turvallisuus	Luo asiakkaalle ennakoitava, selkeä ja rauhallinen ympäristö. Käytä kunnioittavaa kieltä ja pyri syrjimättömyyteen. Hyväksy asiakas sellaisena kuin hän on.	Asiakas voi reagoida voimakkaasti rutiinin muutokseen, ympäristön odottamattomiin ääniin tai syrjintäkokemuksiin.	Minimoi aistiärsykkeet ja tiedota asiakasta etukäteen, millaisissa tiloissa työskennellään. Validoi asiakkaan tunteita ja kokemuksia. Älä ohita asiakasta, vaikka sinulla nousee haastavia tunteita.
Luottamuksellisuus ja läpinäkyvyys	Varmista, että viestintä on selkeää. Ole avoin asiakkaallesi siitä, miten valmistusprosessi etenee ja varmista, että asiakas ymmärtää mitä häneltä odotetaan.	Asiakkaan voi olla vaikea hahmottaa verbaalisia ohjeita tai ymmärtää abstrakteja käsitteitä.	Selvitä, miten asiakas mieluiten kommunikoi ja tue tätä viestintätyyliä. Käytä tarvittaessa apuvälineitä. Pyri selkeyteen ja pilko tieto ymmärrettäviksi paloiksi.
Valinnanvapaus	Anna asiakkaalle mahdollisuus valita eri vaihtoehdoista, kuten millaisia tehtäviä tehdään.	Jos vaihtoehtoja on liikaa, asiakas voi jumittua ja hänen voi olla vaikea tehdä valintoja.	Tue valinnanvapautta progressiivisesti. Tarjoa selkeitä ja rajattuja vaihtoehtoja.

Periaate	Käytännön sovellus	Mahdolliset haasteet	Ratkaisu haasteeseen
Yhteistoiminnallisuus	Työskentele yhteistyössä asiakkaan kanssa. Osallista asiakas kaikkeen päätöksentekoon liittyen valmennussuhteeseen.	Asiakas saattaa tarvita tukea päätöksentekoon esimerkiksi saamalla tarpeeksi tietoa päätöksenteon tueksi.	Tarjoa asiakkaalle mahdollisimman selkeästi tietoa, vastaa hänen kysymyksiin ja perustelee kantasi.
Voimavara-lähtöisyys	Keskitä huomiota asiakkaan vahvuuksiin ja resursseihin. Hyödynnä esim. asiakkaan erityismielenkiinnonkohteita asiakkaan motivoinnissa.	Ammattilaisen voi olla vaikea tunnistaa autistisen asiakkaan vahvuuksia tai hän saattaa sivuuttaa haasteet keskittyessään liikaa vahvuuksiin.	Syvennä ymmärrystäsi autismista ja tue asiakkaan omien vahvuuksien tunnistamista. Huomioi myös asiakkaan haasteet ja toimintarajoitteet.
Valtaantumisen	Tue asiakkaan autonomiaa ja itsemääräämisoikeutta.	Asiakas voi tuntea päätöksenteon vaikeaksi, jos hän ei ole tottunut siihen ja hänelle annetaan paljon päätösvaltaa.	Tue asiakasta pienin askelin kohti itsenäisempää päätöksentekoa. Laajenna hiljalleen hänelle tarjottuja vaihtoehtoja, päätöksenteon monimutkaisuutta ja kehitä näitä taitoja asteittain.

FENOMENOLOGINEN LÄHESTYMISTAPA

Traumainformoidun lähestymistavan taustalla on **fenomenologinen lähestymistapa**.

Fenomenologisessa lähestymistavassa asiakkaan kokemuksia pyritään ymmärtämään hänen niille antamiensa merkitysten kautta. Se keskittyy yksilön kokemusten kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen, jolloin valmennuksessa painotetaan asiakkaan kokemusta ”sellaisena kuin se on”, ilman ulkoisten ”objektiivisten” selitysten hakemista.

Asiakasta pidetään myös oman elämänsä asiantuntijana välttämättä ammattilaisen tulkintoja. Traumainformoidusti toimiva ammattilainen huomioi asiakkaan yksilöllisen tilanteen ja elämäntarinan.

Käytännön valmennus- ja ohjaustyössä tämä tarkoittaa, että autistisen asiakkaan omia näkökulmia tulee arvostaa ja heidät tulee aktiivisesti osallistaa heitä itseään koskevaan tiedon tuottamiseen ja päätöksentekoon. Autistien kokemuksia tulee pyrkiä ymmärtämään heidän omasta näkökulmastaan ja varmistamaan, että käytetyt menetelmät vastaavat heidän todellisia tarpeitaan ja kokemuksiaan.

ESIMERKKITILANNE

Maria on tullut työvalmennukseen, jonka tavoitteena on auttaa häntä löytämään mielekäs työpaikka. Hän jakaa valmentajalle huolensa siitä, että aiemmissa työhaastatteluissa autismista kertominen on tehnyt tilanteista epämielisiä, ja hän on kokenut, ettei häntä ole ymmärretty. Hän pelkää, että jos hän tuo autisminsa esille, se vaikuttaa negatiivisesti työnantajan mielikuvaan hänestä, mutta toisaalta hän tietää tarvitsevänsä töissä kohtuullisia mukautuksia.

Fenomenologisessa lähestymistavassa valmentaja pyrkii ymmärtämään Marian kokemuksia hänen omista merkityksistään käsin. Hän kuuntelee tarkkaan, miten Maria kuvaa kokemuksiaan ja pohtii autismistaan kertomista. Valmentaja ei lähesty tilannetta valmiilla ratkaisuuilla, vaan kyselee lisää siitä, millaisissa tilanteissa Maria on

kokenut haastavuutta ja miten nämä tilanteet ovat vaikuttaneet hänen itsetuntoonsa ja käsitykseensä omista vahvuuksistaan.

Maria kokee, että hänen suurin haasteensa on se, miten hän voisi tuoda autisminsa esille työhaastattelussa ilman, että se muuttaisi ilmapiiriä epämukavaksi. Hän tarvitsee tukea erityisesti siihen, kuinka kertoa autismistaan työnantajalle ja kuinka ilmaista tarpeensa kohtuullisista mukautuksista positiivisella ja rakentavalla tavalla.

Valmentaja työskentelee Marian kanssa kehittääkseen henkilökohtaisen strategian, joka perustuu Marian omiin sanoihin ja kokemuksiin, varmistaen, että lähestymistapa vastaa Marian todellisia tarpeita ja antaa hänelle itseluottamusta haastattelutilanteissa.

Tässä esimerkissä fenomenologinen lähestymistapa näkyy siinä, että valmentaja keskittyy Marian yksilöllisiin kokemuksiin ja merkityksenantoihin. Hän ei käytä valmiita malleja, vaan auttaa Mariaa löytämään hänen omiin tarpeisiinsa perustuvat ratkaisut ja menetelmät.

Miten fenomenologinen lähestymistapa tuki esimerkissä asiakkaan psykologisia perustarpeita eli koettua autonomiaa, kyvykkyyttä ja yhteenkuuluvuutta? Löydät vastauksen seuraavalta sivulta!

Autonomia

- Maria on aktiivinen toimija, jolla on aktiivinen rooli päätöksenteossa ja ohjausprosessissa
- Marialle annettiin mahdollisuus päättää, miten edetään, mitä menetelmiä käytetään

→ valinnanvapaus ja kontrolli omiin valintoihin ja toimintaan

Kyvykkyys

- Valmentaja tuki Marian pystyvyyden tunnetta auttamalla häntä kehittämään strategian työhaastatteluun
- Marian usko työhaastattelusta selviytymiseen vahvistui

→ kyvykkyuden tunne vahvistui ja itseluottamus kasvoi

Yhteenkuuluvuus

- Valmentajan kuunteleva asenne loi Marialle turvallisen olon ja luottamusta, jossa Maria koki olevansa ymmärretty ja arvostettu
- Tämä vahvisti Marian hyväksytyksi tulemisen tunnetta

→ turvallinen olo ja hyväksytyksi tuleminen

Traumainformoitu työote mahdollistaa palveluiden muotoilun aidosti ihmislähtöisiksi. Fenomenologinen lähestymistapa tukee tätä tavoitetta.

AMMATTILAINEN, HUOLEHDI MYÖS ITSESTÄSI!

Vaikka TIT keskittyy vahvasti menetelmänä asiakkaan kohtaamiseen, samalla on kuitenkin tärkeää, että myös ammattilaiset huolehtivat omasta hyvinvoinnistaan.

Ammattilaisten omat traumaattiset kokemuksensa voivat nimittäin altistaa heidät myötätuntouupumukselle, sijaistraumatisoitumiselle ja omien traumojensa aktivoitumiselle.

Tämän vuoksi ammatillinen itsetuntemus ja oman elämänhistorian tuntemus ovat traumainformoidusti toimimisen perusta.

TIIVISTELMÄ

Traumainformoitu työote on siis traumasensitiivinen työskentelytapa, joka ottaa huomioon asiakkaan traumaattiset elämäkokemukset.

TIT:llä on paljon yhtymäkohtia aiemmin esiteltyihin aiheisiin kuten itsemääräämisteoriaan, syrjimättömyyteen ja autistien huomioiminen omanlaisena asiakasryhmänä.

TIT on jatkuva prosessi, jossa ammattilaisen oppiminen ja kehittyminen ovat keskeisiä, ja TIT mukautuu jatkuvasti ammattilaisen kokemusten ja asiakkailta saadun palautteen perusteella.

TESTAA OSAAMISESI

1. Määrittele traumainformoitu työote.
2. Kerro omin sanoin, miten traumainformoitua työtettä voi hyödyntää autistisen asiakkaan kanssa ja millaisia hyötyjä siitä on.
3. Miten traumainformoitu työote tukee asiakkaan hyvinvointia, suoritumiskykyä ja motivaatiota itsemääräämisteorian valossa? Pohdi tätä kysymystä niin asiakkaan koetun autonomian, kyvykkyyden kuin yhteenkuuluvuuden näkökulmista.
4. Pohdi: Mitä opit luettuasi tämän luvun? Mitä sinulla jäi päällimmäiseksi mieleesi? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista?

NEUROMONINAISSUUSMALLI

Tässä luvussa tutustut neuromoninaisuusmalliin. Tämän luvun luettuasi osaat:

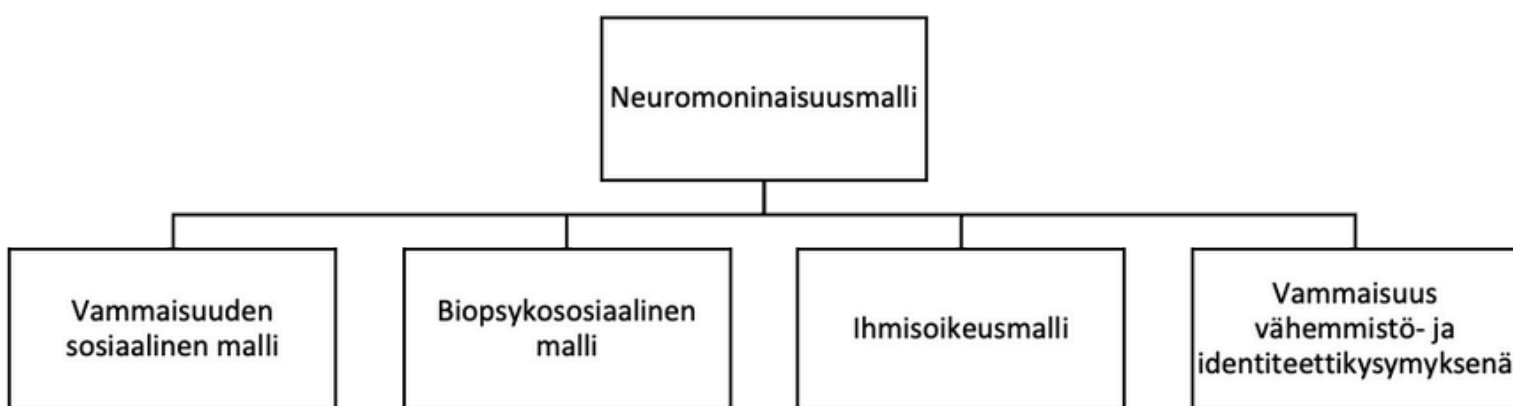
- määrittellä, mitä neuromoninaisuusmalli tarkoittaa
- perustella, miten mallin omaksuminen tukee autistista asiakasta

Aktivointia aiheeseen:

- Oletko kuullut neuromoninaisuusmallista? Mitä ajattelet sen olevan ja mitä se tarkoittaa sinulle?

Neuromoninaisuus (engl. *neurodiversity*) on 1990-luvulla autistien ihmisoikeusliikkeessä syntynyt käsite, joka kuvaa hermoston monia tapoja käsitellä tietoa (vrt. biodiversiteetti). Malli korostaa näiden neurologisten erojen näkemistä arvokkaana ja luonnollisena moninaisuutena vajeiden sijaan.

Malli on saanut vaikutteita erityisesti vammaisuuden sosiaalisesta, biopsykososiaalisesta ja ihmisoikeusmallista sekä käsittää muun muassa autismin vähemmistö- ja identiteettikysymyksenä.

Neuromoninaisuusmalli korostaa, että yhteiskunnalla on vastuu poistaa esteet, jotka vaikuttavat negatiivisesti autistien toimintakykyyn ja kokemukseen vammaisuudesta.

→ Toimenpiteiden tulisi ensisijaisesti keskittyä fyysisten ja sosiaalisten ympäristöjen muokkaamiseen.

Lähestymistapa ei kuitenkaan kiellä autististen piirteiden tuottamia tuen tarpeita, vaan tunnustaa tarpeen tarjota kokonaisvaltaista tukea.

→ Monet vammat ja toimintarajoitteet, kuten voimakkaat aistiherkkyydet, voivat olla erittäin epämiellyttäviä ja vammauttavia, ja yhteiskunnan voi olla käytännössä mahdotonta tarjota näihin tarpeisiin riittäviä mukautuksia.

Neuromoninaisuusmalli ajaa **episteemistä eli tiedollista oikeudenmukaisuutta** eli se asettaa keskiöön neurovähemmistöön kuuluvien omat näkökulmat, elämäkokemukset ja itsemääräämisoikeuden.

Yksi neuromoninaisuusliikkeen keskeisistä periaatteista onkin James Charltonin "ei mitään meistä ilman meitä" -**osallisuusperiaate**, joka korostaa neurovähemmistöön kuuluvien osallisuuden tärkeyttä heitä itseään koskevassa päätöksenteossa ja tiedon tuotannossa.

On tärkeä huomata, että neuromoninaisuus käsittää koko ihmislajin neurologisen moninaisuuden, mukaan lukien neurotyypilliset henkilöt eli neuroenemmistöt. Neuromoninaisuus ei siis koske vain tiettyjä ihmisryhmiä, vaan se kattaa kaikki ihmiset, myös neurotyypilliset. Ihmiskunta on neuromoninainen.

TIIVISTELMÄ

Neuromoninaisuusmalli on saanut vaikutteita erityisesti seuraavista vammaisuuden malleista ja näkökulmista: vammaisuuden sosiaalinen, biopsykososiaalinen ja ihmisoikeusmalli sekä vammaisuuden ymmärtäminen vähemmistö- ja identiteettikysymyksenä.

Neuromoninaisuusmalli pitää ihmisten neurologista erilaisuutta luonnollisena ja arvokkaana erilaisuutena ja näkee yksilön kokonaisvaltaisesti huomioiden biologiset, psykologiset ja sosiaaliset tekijät, jotka vaikuttavat yksilön hyvinvointiin. Se huomioi ympäristön aiheuttamat esteet, ajaa neurovähemmistöihin kuuluvien ihmisoikeuksia ja tunnustaa, että neuroepätyypilliset muodostavat vähemmistön ja että neurotyyppi voi olla osa yksilön identiteettiä.

TESTAA OSAAMISESI

1. Määrittele neuromoninaisuusmalli
2. Kerro omin sanoin, millaisia vaikutteita neuromoninaisuusmalli on saanut vammaisuuden eri malleista ja näkökulmista.
3. Miten neuromoninaisuusmallin omaksuminen tukee asiakkaan hyvinvointia itsemääräämisteorian valossa?
4. Pohdi: Mitä opit luettuasi tämän luvun? Mitä sinulla jäi päällimmäisenä mieleen? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista?

NEUROVAHVISTAVA LÄHESTYMISTAPA

Tässä luvussa tutustut neurovahvistavaan lähestymistapaan. Tämän luvun luettuasi osaat:

- määritellä, mitä neurovahvistava lähestymistapa on
- esitellä neurovahvistavia käytäntöjä ja menetelmiä
- perustella, miten lähestymistavan käyttöönotto tukee autistista asiakasta

Aktivointia aiheeseen:

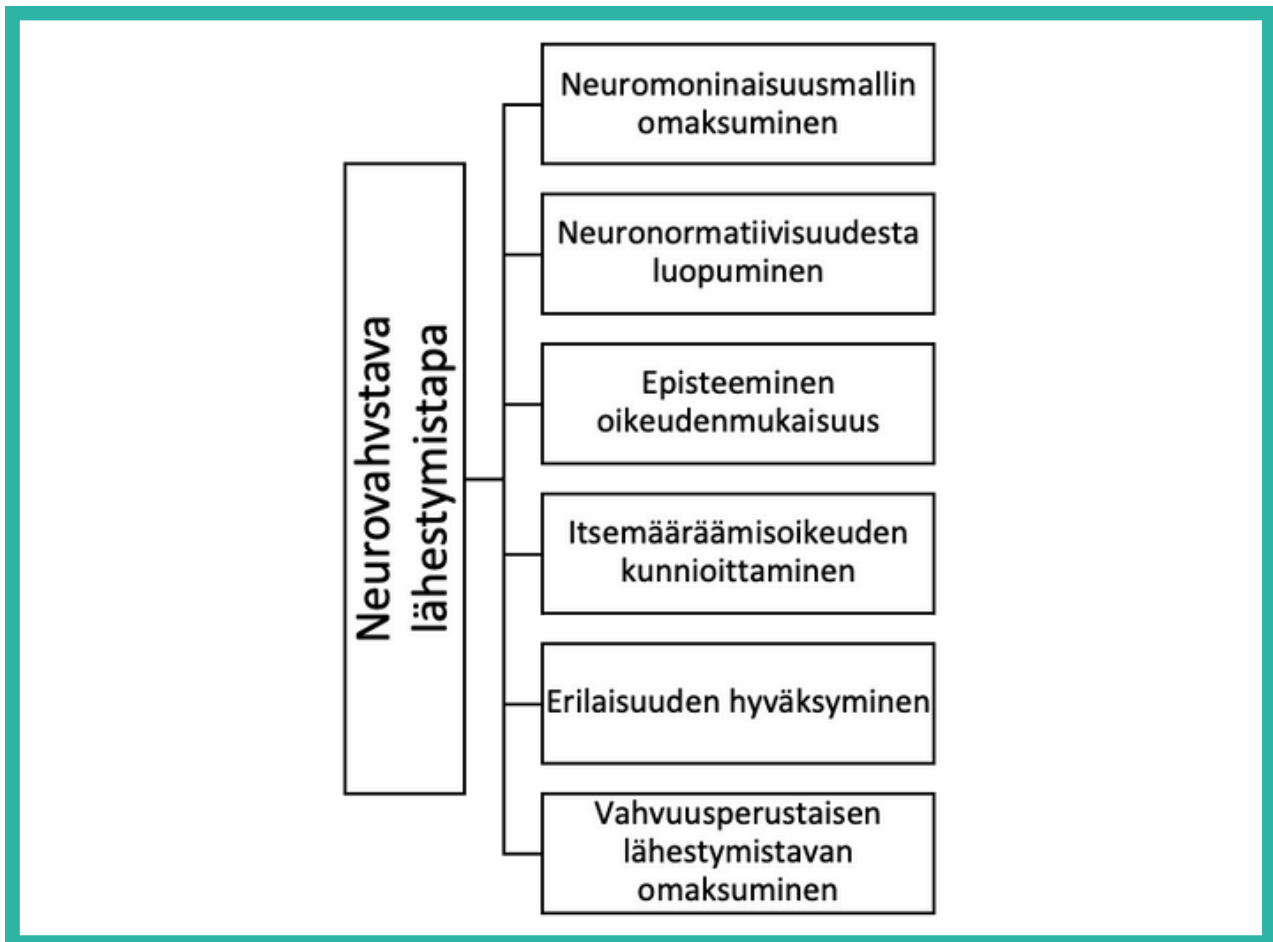
- Oletko kuullut neurovahvistavasta lähestymistavasta? Mitä ajattelet, että se on?

Neurovahvistava lähestymistapa on sekä filosofinen lähestymistapa että asiakaskeskeinen palvelumalli, joka on syntynyt tarpeesta kehittää syrjimättömiä ja eettisiä palvelumalleja autistien ja muiden neuroepätyypillisten kanssa työskentelyyn.

Lähestymistavan avulla ammattilainen voi tarjota asiakkaalleen yksilöllistä tukea ja mukautuksia sekä huomioida neuroepätyypillisen asiakkaansa ominaispiirteet, tarpeet, haasteet ja vahvuudet.

Se on kokonaisvaltainen toimintamalli, jonka keskeisiä periaatteita ovat:

1. Neuromoninaisuusmallin omaksuminen
2. ”Normaalista” eli neuronormatiivisuudesta luopuminen
3. Episteeminen oikeudenmukaisuus
4. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen
5. Asiakkaan neurotyypin kunnioittaminen ja erilaisuuden hyväksyminen
6. Vahvuusperustaisen lähestymistavan omaksuminen

Neurovahvistava lähestymistapa on vahvasti linjassa itsemääräämisteorian kanssa. Neurovahvistavan lähestymistavan ytimeen kuuluu:

Koettu autonomia:

- asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen
- asiakkaan autonomian tukeminen
- osallistaminen palvelua koskevaan päätöksentekoon
- suostumuksen kunnioittaminen ja
- itsepuolustustaitojen opettaminen

Koettu kyvykkyys:

Vahvuusperustaisen lähestymistavan omaksuminen vahvistaa asiakkaan koettua kyvykkyyttä ja uskoa omaan selviytymiseen.

Koettu yhteenkuuluvuus:

Neuromoninaisuusmallin omaksuminen, neuronormatiivisuudesta luopuminen ja erilaisuuden hyväksyminen vähentävät syrjintää ja mahdollistavat asiakkaan kunnioittavan kohtaamisen. Tämä vahvistaa asiakkaan koettua yhteenkuuluvuutta ja turvallisuuden tunnetta.

Neurovahvistavasti toimiminen siis:

- tukee itsemääräämisteorian mukaisesti asiakkaan koettua autonomiaa, kyvykkyyttä ja yhteenkuuluvuutta
- on luonteeltaan myös traumainformoitu.

Kun ammattilainen omaksuu neuromoninaisuusmallin, tämä ennaltaehkäisee asiakkaan syrjäntäkokemusten syntymistä eli se on traumasensitiivinen työtapa.

→ Neurovahvistava lähestymistapa luo asiakkaalle turvallisemman ympäristön, jossa hän voi tulla hyväksytyksi omana itsenään.

Kuten traumainformoidussa työotteessa, myös neurovahvistavassa lähestymistavassa episteeminen oikeudenmukaisuus on keskiössä ja se hyödyntää fenomenologista lähestymistapaa. Kun autistien kokemukset asetetaan näiden periaatteiden mukaan keskiöön, on mahdollista nähdä, että he voivat elää rikasta ja täyttä elämää juuri autistisen kokemuksensa ansiosta, ei autismista huolimatta.

Seuraavalla sivulla näet taulukon erilaista neurovahvistavista menetelmistä ja toimintatavoista.

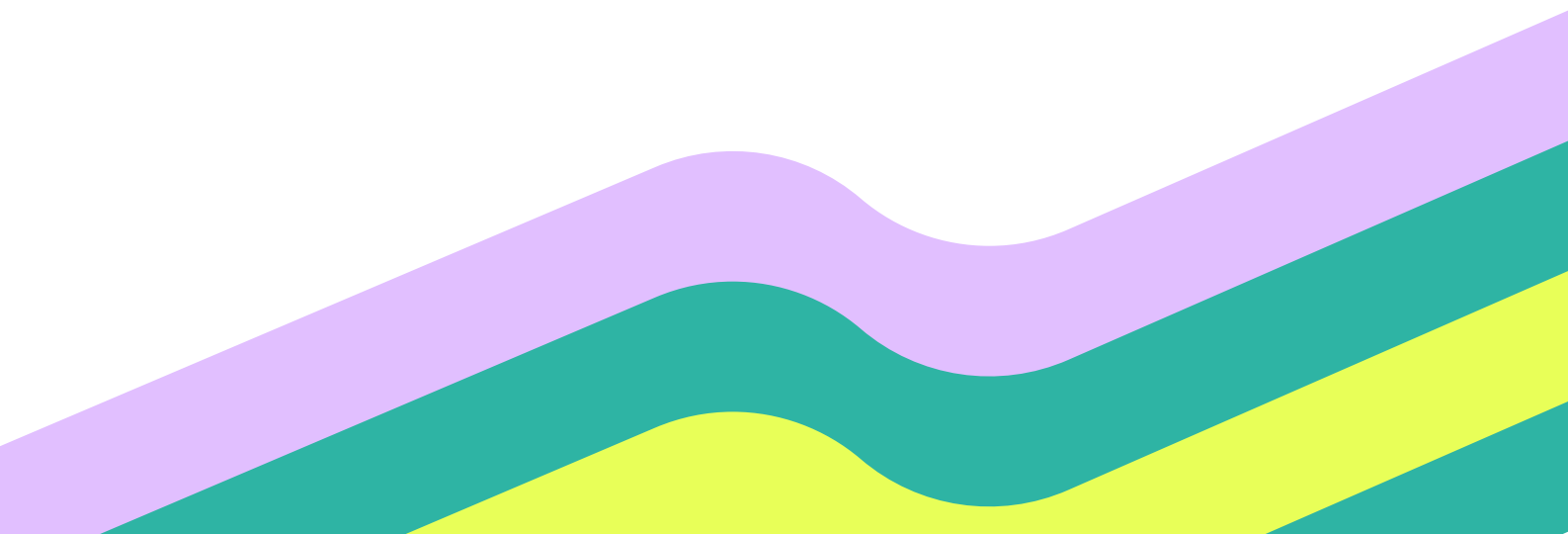

NEUROVAHVISTAVIA MENETELMIÄ JA KÄYTÄNTÖJÄ

Neurovahvistava menetelmä/ käytäntö	Käytännön sovellus
Neuromoninaisuusmallin omaksuminen	Neuromoninaisuusmalli korostaa ihmisten erilaisuuden arvostamista, autistien ihmisoikeuksien ajamista, heidän osallisuutensa kunnioittamista sekä autismin tarkastelua vähemmistö-, identiteetti- ja sosiaalisena kysymyksenä.
Neuronormatiivisuudesta luopuminen	Tutki kriittisesti asenteitasi ja uskomuksiasi liittyen autismiin ja tarkista käsityksesi "normaalista" syventämällä ymmärrystäsi autismista. Vältä neurotyypillisten normien ja arvojen asettamista ylivertaiseksi. Arvioi kriittisesti huonontaako asiakkaan autistinen piirre hänen elämänlaatuaan vai sen sijaan riittämättömät tukitoimet, ymmärryksen puute tai negatiiviset asenteet.
Episteeminen oikeudenmukaisuus	Kuuntele ja arvosta autistien omakohtaisia kokemuksia ja näkökulmia autismista. Osallista autistinen yhteisö lähestymistapojen, menetelmien sekä koulutuksen kehittämiseen. Hyödynnä fenomenologista lähestymistapaa eli pyri ymmärtämään autistien kokemuksia 'sisältäpäin' ja varmista, että käyttämäsi menetelmät resonoivat heidän näkökulmien kanssa. Painota tietotaidossasi vertaisarvioituja tutkimuksia, joissa on huomioitu osallisuusperiaate ja sosiaalinen validiteetti.
Yhteistoiminnallisuus	Tee asiakkaan kanssa aktiivisesti yhteistyötä ja osallista hänet valmennusta koskevaan päätöksentekoon. Päätöksenteko voi liittyä menetelmien valintaan, tavoitteiden määrittelyyn, päätöksiä siitä, miten valmennus etenee ja millaisia tukitoimia käytetään. Tarjoa asiakkaalle merkityksellisiä ja yhä monipuolisempia vaihtoehtoja ja varmista, että hän voi tehdä valintoja myös annettujen vaihtoehtojen ulkopuolella. Jos ilmenee riskejä, älä pakota asiakasta, vaan lisää tukea kaventamatta hänen valinnanvapautta.

Neurovahvistava menetelmä/ käytäntö	Käytännön sovellus
Asiakkaan suostumuksen kunnioittaminen	Kunnioita asiakkaan suostumusta ja arvokkuutta. Käytä tietoiseen suostumukseen perustuvaa prosessia koko asiakassuhteen ajan. Hae suostumus asiakkaalle ominaisella tavalla ja kunnioita hänen päätöksiään ja rajojaan. Älä holhoa asiakasta eli ohita häntä, tee hänen puolestaan tai auta häntä ilman hänen lupaansa. Oleta asiakkaan kyvykkyyttä.
Asiakkaan itsepuolustustaitojen tukeminen	Vahvista asiakkaan omaa ääntään, tue häntä tunnistamaan ja ilmaisemaan tarpeitaan, sekä opeta häntä vaatimaan tukitoimia ja puolustamaan oikeuksiaan.
Asiakkaan neurotyypin hyväksyminen	Hyväksy autismi ja sen ominaispiirteet. Arvosta autistista asiakasta sellaisena kuin hän on ja kunnioita hänen neurotyyppiään. Tue asiakkaan positiivisen identiteetin kehittymistä ja rohkaise aitoja autistisia käytösmaalleja niin, ettei asiakas tunne tarvetta maskaamiseen. Ota huomioon myös intersektionaalisuus.
Moninaisten viestintätapojen kunnioittaminen	Kunnioita autistisen kommunikoinnin ominaispiirteitä. Kunnioita ja tue kaikkia viestintätapoja. Ole tietoinen empatiakuilusta ja pyri ymmärtämään autistisen viestinnän eri ilmaisumuotoja ja -tyylejä helpottaaksesi vuorovaikutusta autistisen asiakkaan kanssa.
Vahvuusperustaisen lähestymistavan omaksuminen	Omaksu vahvuusperustainen lähestymistapa. Tunnista ja validoi asiakkaan vahvuuksia sekä hyödynnä niitä tukea kaipaavissa osa-alueissa ja ongelmanratkaisussa. Vältä asiakkaan piirteiden ja ominaisuuksia arvioimista neuronormatiivisesta näkökulmasta.
Neurovahvistava kielenkäyttö	Käytä neurovahvistavaa kieltä. Se antaa tarkemman ja täsmällisemmän kuvauksen autismista autistisen yhteisön näkökulmasta sekä asiakkaan vahvuuksista, haasteista ja tarpeellisista tukitoimista. Vältä puutteisiin perustuvaa kieltä ja autismin patologisointia häiriönä. Käytä asiakkaan kanssa selkeää ja ymmärrettävää kieltä.

Neurovahvistava menetelmä/ käytäntö	Käytännön sovellus
Asiakaslähtöisyys	Toimi asiakaslähtöisesti. Tue asiakkaita yksilöllisesti ja räätälöi palveluita joustavasti asiakkaan tarpeiden mukaan. Pyri uteliaasti ymmärtämään asiakkaan kokemuksia ja hänen käyttäytymisensä merkitys kysymällä suoraan heiltä itseltään. Priorisoi näitä omakohtaisia kokemuksia ja näkemyksiä käytännöissä.
Aistiherkkyyksien huomioiminen	Ota huomioon asiakkaan aistiherkkyydet. Muokkaa ympäristöä niin, että se tukee asiakkaan hyvinvointia tarjoamalla tarvittavia mukautuksia. Hyväksy asiakkaan stimmaaminen äläkä tukahduta sitä tarpeettomasti.
Erytymien kiinnon-kohteiden huomioiminen	Integroï asiakkaan kiinnostuksen kohteita valmennukseen. Tunnusta ja arvosta autistien taipumusta syvään ja intensiiviseen keskittymiseen kiinnostuksen kohteisiin eli monotropismi. Kiinnostuksen kohteiden integroimiseen oppimiseen voi lisätä asiakkaan motivaatiota ja kiinnostusta.

TIIVISTELMÄ

Neurovahvistava lähestymistapa on kokonaisvaltainen ja asiakaskeskeinen palvelumalli, jonka avulla ammattilainen voi tarjota asiakkaalleen syrjimättömiä palveluita huomioiden asiakkaan erityispiirteet, haasteet ja vahvuudet. Lähestymistapa on linjassa itsemääräämisteorian kanssa ja se on luonteeltaan traumainformoitu.

Neurovahvistavan lähestymistavan ytimessä on neuromoninaisuusmallin omaksuminen, neuronormatiivisuudesta luopuminen, episteeminen oikeudenmukaisuus, asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, asiakkaan neurotyypin kunnioittaminen ja erilaisuuden hyväksyntä sekä vahvuusperustaisen lähestymistavan omaksuminen.

TESTAA OSAAMISESI

1. Määrittele neurovahvistava lähestymistapa
2. Miten voit toimia neurovahvistavasti? Esittele ja kerro erilaisista neurovahvistavista menetelmistä.
3. Tutki neurovahvistavaa lähestymistapaa itsemääräämisteorian valossa. Kuinka lähestymistapa tukee asiakkaan koettua autonomiaa, kyvykkyyttä ja yhteenkuuluvuutta?
4. Pohdi: Mitä opit luettuasi tämän luvun? Mitä sinulla jäi päällimmäisenä mieleen? Missä koet tarvitsevasi lisää harjoitusta/kertaamista/osaamista?

03

OSAAMISEN ARVIOINTI

Tämä osio tukee osaamisesi arviointia!

OSAAMISTARPEIDEN ARVIOINTI

Miten osaamisesi on kehittynyt tämän oppaan myötä?

Palaa takaisin valmennusosaamisen arviointimalliin ja alussa tekemääsi arvioosi osaamistarpeitasi. Pohdi osaamistarpeitasi uudelleen. Muuttuiko mikään?

Miten hyvin arvioit voivasi työskennellä autistien kanssa luettuasi tämän oppaan? 1-5 ★

Mitä en osaa?

Osaamistarpeiden arviointi paljastaa väistämättä aukkoja osaamisessa. Tämä on täysin luonnollista, sillä kukaan ihminen ei voi osata kaikkea. Osaamisen rajojen tunnistaminen on merkki ammattitaidosta ja vastuullisuudesta, koska tiedon avulla voi tehdä päätöksiä.

Mitä tehdä osaamisten puutteiden suhteen?

Pienissä puutteissa ja keskeneräisessä osaamisessa voi luottaa siihen että osaaminen kertyy työn ja kokemuksen kautta. Autististen asiakkaiden kanssa työskentely on tärkeä tie käytännön oppimiseen. Oleellista tässä on viestiä asiakkaalle selkeästi oman osaamisen tasosta, utelias asenne, nöyryys, sekä valmius tiedonhakuun, koska asiakkaalla ei ole velvollisuutta kouluttaa ammattilaista ilmaiseksi.

Keskisuuret osaamistarpeet vaativat tiedonhakua ja koulutusta. Tämän oppaan tietojen on tarkoitus olla ponnistuslauta, jonka avulla osaa etsiä tarkempaa ja tuoreempaa tietoa sekä hakea omia tarpeita palvelevia lisäkoulutuksia. Voit esimerkiksi laittaa viestiä Neuromoninaisille niin täytetään yhdessä osaamisesi aukot!

Kun oma osaaminen ei yksinkertaisesti riitä (ja nimenomaan kun eikä jos!), niin on aina vastuullista myöntää se ääneen ja ohjata asiakas kollegalle, jolla on asiasta enemmän osaamista. Autististen asiakkaan ohjaaminen tai valmennus riittämättömällä osaamisella on riski paitsi omaan epäonnistumiseen myös asiakkaan oikeuksien rikkomiseen ja hyvinvoinnin vahingoittamiseen.

Verkostoituminen niin oman alan kuin rinnakkaisten alojen kollegoiden kanssa mahdollistaa eteenpäin ohjaamisen. Asiakkaan ohjaaminen toiselle voi tuntua menetykseltä, mutta oikeasti se on kotiin päin. Asiakkaalle jää sinusta luotettava mielikuva, jonka perusteella hän voi vinkata palveluitasi omille verkostoilleen. Lisäksi kollega muistaa sinut helpommin, kun on hänen vuoronsa ohjata asiakkaita eteenpäin.

OSAAMISEN TASOT

Osaaminen ei ole mustavalkoista. Osaaminen kertyy pikkuhiljaa ja sitä voi aina syventää useisiin eri suuntiin. Siksi voi olla vaikea sanoa, milloin osaa riittävän hyvin.

Yksi tapa hahmottaa omaa osaamista on Bloomin taksonomia, joka kuvaa osaamista sen perusteella, mitä osaa tehdä tiedolla. Erityisen tärkeää on huomata, että tietämisen ja ymmärtämisen perusteella ei ole vielä vastuullista toimintaa.

Näet Bloomin taksonomian eli osaamisen tasot taulukoituna seuraavilla sivuilla.

	Osaamisen taso	Kuvaus osaamisesta	Millaista toimintaa mahdollistaa?	Osaamisen rajoihin liittyviä riskejä	Esimerkki autistien kanssa työskentelyn näkökulmasta
1	Ei tiedä	Pystyy arvaamaan muun osaamisen perusteella, mitä asiaan liittyvät käsitteet voisivat tarkoittaa.	Asiasta kiinnostuminen	Luulee tietävänsä enemmän kuin tietää	On kuullut tai lukenut autismista esimerkiksi valtavirtamediassa tai sosiaalisessa mediassa.
2	Muistaa/tietää	Tunnistaa aiheeseen liittyviä käsitteitä, toimintatapoja ja tiedonlähteitä. Osaa käyttää muiden sanoja asian esittelyyn.	Koulutukseen osallistuminen, kirjallisuuteen tutustuminen, kysymysten esittäminen	Uudesta asiasta innostuminen niin, että tuputtaa sitä muille	On etsinyt tavoitteellisesti tietoa autismista ja useimmat käsitteet alkavat olla tuttuja.
3	Ymmärtää	Osaa selittää omin sanoin ydinajatuksia ja käsitteitä. Osaa antaa itse keksittyjä esimerkkejä.	Tiedon esittely muille, keskusteleminen asiantuntevasti, itsenäinen tiedonhaku, pienimuotoinen kokeilu, ohjattu harjoittelu	Uudesta asiasta innostuminen niin, että yrittää soveltaa sitä turhan laajasti	Osaa käyttää autismiin liittyviä käsitteitä osana omaa puhetta ja selittää vähemmän tunnettuja autismiin liittyviä ilmiöitä.

	Osaamisen taso	Kuvaus osaamisesta	Millaista toimintaa mahdollistaa?	Osaamisen rajoihin liittyviä riskejä	Esimerkki autistien kanssa työskentelyn näkökulmasta
4	Analysoida	Osaa pilkkoa asiaa pienempiin osiin erilaisista näkökulmista tutkia miten eri osat vaikuttavat toisiinsa.	Asiantuntijoiden välisiin keskusteluihin osallistuminen, oman tiedon syventäminen tutkivalla otteella	Punaisen langan hukkaaminen yksityiskohtiin, vaikeus edetä	Osaa pohtia autistisen asiakkaan toimintaa ja tarpeita useista eri näkökulmista.
5	Arvioida	Osaa vertailla erilaisia vaihtoehtoja, tunnistaa vahvuuksia ja heikkouksia perustella vaihtoehtojen toimivuutta asia-nmukaisilla käsitteillä.	Muiden neuvominen, kehityskohteiden tunnistaminen ja sanoittaminen, perustelu lähteiden avulla	Vähättelevä tai tuomitseva asenne erityisesti aloittelijoita kohtaan,	Osaa arvioida lähestymistapojen toimivuutta erilaisille autistisille asiakkaille
6	Luoda	Osaa kehittää uusia menetelmiä ja toiminta-tapoja useiden eri tiedonlähteiden perusteella. ohjata aloitteilijoita suunnitelmallisesti tilannekohtaiset tarpeet huomioottaen.	Muiden kouluttaminen ja mentorointi	Vaikeus hahmottaa, että itselle yksinkertaiset asiat eivät ole muille yhtä yksinkertaisia	Osaa kehittää omaa toimintaansa tavoitteellisesti tutkimustiedon perusteella.

OSAAMISTARPEET AUTISTISEN ASIAKKAAN KANSSA

Hyödynnä seuraavaa tsekkilistaa osaamisesi arvioinnissa!

Itsemääräämisteoria - Ammatilaisen on tärkeä osata,

- suunnitella** valmennusta huomioiden asiakkaan koetun autonomian, kyvykkyyden ja yhteenkuuluvuuden
- soveltaa** itsemääräämisteoriaa tukeakseen asiakkaan motivaatiota, suorituskykyä ja hyvinvointia
- ottaa huomioon**, mitkä tekijät vaikuttavat asiakkaan motivaatioon ja ottaa niitä huomioon valmennus- ja ohjausmenetelmissä

Autismi - Ammatilaisen on tärkeä osata:

- suunnitella** valmennus ottaen huomioon autismiin liittyvät keskeiset ominaispiirteet kuten epätyypillisen kognitiivisen toiminnan, hermoston toiminnan, aistikäsittelyn sekä viestintä- ja vuorovaikutustavat
- ottaa huomioon** autismiin liittyviä erilaisia näkökulmia kuten autistisen kulttuurin ja autismi identiteettinä

Vammaisuus - Ammatilaisen on tärkeä osata:

- ottaa huomioon** vammaisuuteen liittyvät erityiskysymykset
- toimia** asiakkaan vammaisidentiteettiä kunnioittaen
- toimia** ammatilaisen velvollisuuksia noudattaen (esim. YK:n vammaissopimus)

Neuromoninaisuusmalli - Ammatilaisen on tärkeä osata:

- soveltaa** käytännön työssä neuromoninaisuusmallia

Syrjintä ja ableismi - Ammattilaisen on tärkeä osata:

- toimia** syrjimättömästi ottaen huomioon ableismin, sisäistetyn ableismin ja mikroaggressiot

Autismi ja traumaattiset elämäkokemukset - Ammattilaisen on tärkeä osata:

- tunnistaa**, mikä on trauma ja kuinka traumatisoituminen voi ilmetä autisteilla
- ennaltaehkäistä** autistisen asiakkaan traumaattisia kokemuksia

Empatiakuilu - Ammattilaisen on tärkeä osata:

- kaventaa** empatiakuilua
- mukauttaa** omaa toimintaa asiakkaan vuorovaikutustarpeisiin

Traumainformoitu työote - Ammattilaisen on tärkeä osata:

- soveltaa** traumainformoitu työtettä

Neurovahvistava lähestymistapa - Ammattilaisen on tärkeä osata:

- soveltaa** neurovahvistavaa lähestymistapaa
- perustella**, miten lähestymistavan käyttöönotto tukee autistista asiakasta

Ammattilaisen velvollisuudet ja asiakkaan oikeudet - Ammattilaisen on tärkeä osata:

- huomioida** ammattilaisen velvollisuudet
- kunnioittaa** autistisen asiakkaan oikeuksia

LOPUKSI

Olet nyt päässyt tämän oppaan loppuun, mutta työsi tämän aiheen parissa on vasta alussa.

Oppimisesi ei siis lopu tähän - et tule myöskään koskaan olemaan "valmis" näiden teemojen kanssa - eikä se ole tarkoituskaan!

Osaamisesi kehittyä ja syvenee vasta käytännön työssä – kohtaamisissa erilaisten asiakkaiden kanssa, itsearviointin ja jatkuvan tiedonhankinnan kautta. Oppaassa esitellyt lähestymistavat eivät ole yksinkertaisia suorituksia, jotka voisi oppia vain rastittamalla ne listalta pois. Ne vaativat pitkäjänteistä harjoittelua ja kykyä sopeutua uusiin ja haastaviin tilanteisiin.

Virheet ja konfliktit tulevat olemaan luonnollinen osa kehittymistäsi. Saatat esimerkiksi huomata tilanteita, joissa asiakkaan oikeudet tai yhdenvertaisuus ovat vaarassa, tai kohdata haasteita syrjimättömän työskentelyn varmistamisessa. Virheet eivät ole epäonnistumisia, vaan tilaisuuksia oppia. Juuri näissä hetkissä, kun joudut kohtaamaan ristiriitoja tai refleктоimaan omaa toimintaasi, osaamisesi syvenee.

Haluamme rohkaista sinua hyväksymään keskeneräisyytesi ja olemaan avoin jatkuvalle oppimiselle. Jokainen asiakaskohtaaminen, jokainen kokemus – ja myös jokainen virhe – ovat mahdollisuuksia kehittyä ja tulla paremmaksi. Valmiiksi et tule koskaan, mutta juuri se tekee tästä matkasta merkityksellisen.

Kiitos, että olet tullut mukaan tälle tärkeälle matkalle. Jatka rohkeasti kehittymistäsi, kohtaa epävarmuudet avoimin mielin ja ole valmis näkemään maailma ja sen ihmiset uudesta näkökulmasta.

Tämä on merkittävä askel kohti autistien yhdenvertaisuutta ja ihmisoikeuksien kunnioittamista!

— Neuromoninaiset

LÄHTEET

Alcalá E. 2024. Perspectives on Neurodiversity-Affirming Education for Autistic Children. Psychology Honors Projects. 55. Luettu 14.8.2024.

Allen L., Mellon L., Syed N., Johnson J. & Bernal A. 2024. Neurodiversity-Affirming Applied Behavior Analysis. Luettavissa: <https://doi.org/10.1007/s40617-024-00918-0>.

Aluehallintovirasto. s.a. Saavutettavuus on asiakaslähtöisyyttä. Luettavissa: <https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/yleista-saavutettavuudesta/#saavutettavuus-on-asiakaslahtoisytta>.

Andrews E. 2020. Disability as diversity: Developing cultural competence. Oxford University Press.

Arajärvi P. & Thesleff P. 2020. Suorituskyvyn psykologia: Tieto- ja taitokirja korkeaa suorituskykyä ja hyvinvointia rakentaville (1. painos.). VK-Kustannus Oy.

Autistic Self Advocacy Network ASAN. s.a. About autism. Luettavissa: <https://autisticadvocacy.org/about-asan/about-autism/>.

Autismiliitto. 2023. Perustietoa autismista. Luettavissa: <https://autismiliitto.fi/autismi/perustietoa-autismista/>.

Autismiliitto. 2024b. Autismiliiton esteettömyysohjelma. Luettavissa: <https://autismiliitto.fi/materiaalia/esteettomyys/>.

Björkberg E. 30.11.2023. Vammaiselle henkilölle tarkoitetut kohtuulliset mukautukset on ymmärrettävä yleistä käsitystä laajemmin. Luettavissa: <https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/-/vammaiselle-henkilolle-tarkoitettut-kohtuulliset-mukautukset-on-ymmarrettava-yleista-kasitysta-laajemmin>.

Botha M. & Cage E. 2022. "Autism research is in crisis": A mixed method study of researcher's constructions of autistic people and autism research. *Front. Psychol.* 24 November 2022. Luettavissa: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1050897>.

Botha M. & Frost D. 2020. Extending the Minority Stress Model to Understand Mental Health Problems Experienced by the Autistic Population. *Society and Mental Health*, 10(1) 20-34. Luettavissa: <https://doi.org/10.1177/2156869318804297>.

Bottema-Beutel K., Kapp S., Lester J., Sasson N. & Hand B. 2021. Avoiding Ableist Language: Suggestions for Autism Researchers. Luettavissa: <https://doi.org/10.1089/aut.2020.0014>.

Cherewick M. & Matergia M. (2024). Neurodiversity in Practice: a Conceptual Model of Autistic Strengths and Potential Mechanisms of Change to Support Positive Mental Health and Wellbeing in Autistic Children and Adolescents. *Adv Neurodev Disord* 8, 408–422. Luettavissa: <https://doi.org/10.1007/s41252-023-00348-z>.

Chown N. 2020. Language games used to construct autism as pathology. Teoksessa Rosqvist Hanna, Chown Nick & Stenning Anna (toim.). *Neurodiversity Studies: A New Critical Paradigm*, s. 27-38. Routledge. New York

Cleary M., West S., Kornhaber R. & Hungerford C.. 2023. Autism, Discrimination and Masking: Disrupting a Recipe for Trauma, *Issues in Mental Health Nursing*, 44:9, 799-808. Luettavissa: <https://doi.org/10.1080/01612840.2023.2239916>.

Cooper K., Russell A., Lei J. & Smith L. 2023. The impact of a positive autism identity and autistic community solidarity on social anxiety and mental health in autistic young people. *Autism*. 2023 Apr;27(3):848-857. Luettavissa: <https://doi.org/10.1177/13623613221118351>.

Crompton C., Ropar D. & Fletcher-Watson S. 2020. Autistic peer-to-peer-information transfer is highly effective. *Autism* 24(7), 1704-1712. Luettavissa: <https://doi.org/10.1177/1362361320919286>.

Dallman A., Williams K. & Villa L. 2022. Neurodiversity-Affirming Practices are a Moral Imperative for Occupational Therapy. *TheOpenJournalofOccupationalTherapy*,10(2), 1-9. Luettavissa: <https://doi.org/10.15453/2168-6408.1937>.

Deci E. & Ryan R. 2000. The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior, *Psychological Inquiry*, vol. 11, no. 4, pp. 227–268. Luettavissa: https://selfdeterminationtheory.org/wp-content/uploads/2020/10/2000_DeciRyan_PIWhatWhy.pdf.

de Leeuw A., Happé F. & Hoekstra R. 2020. A Conceptual Framework for Understanding the Cultural and Contextual Factors on Autism Across the Globe. *Autism Res.* Jul;13(7):1029-1050. Luettavissa: <https://doi.org/10.1002/aur.2276>.

Doyle N. 2020. Neurodiversity at work: a biopsychosocial model and the impact on working adults. *Br Med Bull.* 2020 Oct 14;135(1):108-125. Luettavissa: <https://doi.org/10.1093/bmb/ldaa021>.

Doyle N. & McDowall A. 2024. Neurodiversity coaching: A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential. Bell and Blain Ltd.

Duffy F., Gillespie-Smith K., Sharpe H., Buchan K., Nimbley E., Maloney E., Sader M., Kettley S., Kerr-Gaffney J., Waiter G. & Tchanturia K. 2024. Eating Disorder and Autism Collaborative project outline: promoting eating disorder research embedded in a neurodiversity-affirming culture. *BJPsych Bulletin*. Published online 2024:1-6. Luettavissa: <https://doi.org/10.1192/bjb.2024.61>.

Dundon R. 2023. *A Therapist’s Guide to Neurodiversity Affirming Practice with Children and Young People*. Jessica Kingsley Publishers

Dwyer P. 2022. The Neurodiversity Approach(es): What Are They and What Do They Mean for Researchers? *Human Development*, 66(2), 73–92. Luettavissa <https://doi.org/10.1159/000523723>.

Eerola H. Traumaperäinen stressihäiriö. www.terveyskirjasto.fi.
Lääkärikirja Duodecim. Kustannus Oy Duodecim 13.05.2024. Luettavissa:
<https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00526>.

Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla 63/1999. Luettavissa:
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063/19990063_2.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/882, annettu 17 päivänä huhtikuuta 2019, tuotteiden ja palveluiden esteettömyysvaatimuksista (esteettömyysdirektiivi). Luettavissa:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX%3A32019L0882>.

Euroopan parlamentin päätöslauselma (EU) 2023/2728(RSP), annettu 4 päivänä lokakuuta 2023, Autististen henkilöiden oikeuksien yhdenmukaistaminen. Luettavissa: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202401181.

Farahar C. 2022. Autistic identity, culture, community, and space for well-being. Teoksessa Milton Damian & Ryan Sara (toim.). The Routledge International Handbook of Critical Autism Studies. Routledge

Gaddy C. & Crow H. 2023. A Primer on Neurodiversity-Affirming Speech and Language Services for Autistic Individuals. Luettavissa:
https://doi.org/10.1044/2023_PERSP-23-00106.

Gustafsson H. 2019. YK:n vammaissopimus käyttöön! -käsikirja. Luettavissa: https://www.invalidiliitto.fi/sites/default/files/2020-04/YK_vammaissopimus_paivitys2019_0.pdf.

Hakala M. 2022. Vammaisuuden mediarepresentaatiot – edistääkö media itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja yhdenvertaisuutta? Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikka. Luettavissa:
<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/58fb3ed6-fa3f-41f0-b30d-73d3c921b5f8/content>.

Haruvi-Lamdan N,, Horesh D,, Zohar S,, Kraus M.I & Golan O. 2020. Autism Spectrum Disorder and Post-Traumatic Stress Disorder: An unexplored co-occurrence of conditions. *Autism: the international journal of research and practice* 24(4), 884–898. Luettavissa: <https://doi.org/10.1177/1362361320912143>.

Helkama K., Myllyniemi R., Liebkind K., Ruusuvuori J., Lönnqvist J., Hankonen N., Mähönen T., Jasinskaja-Lahti I. & Lipponen J. 2015. *Johdatus sosiaalipsykologiaan* (10., uudistettu painos.). Edita.

Hipp T. 2023. Trauma ja traumatisoituminen. Teoksessa Matikka Johanna & Hipp Tiia (toim.). *Traumainformoitu työote*, s. 15–27. PS-Kustannus. Keuruu

Honkanen H. 2016. Vaikuttamisen psykologia: Mielen muuttamisen tiede ja taito. Arena-Innovation Oy.

Hämäläinen K. 2012a. Valmennusosaamisen malli. Suomen Olympiakomitea. Luettavissa: <https://olympiakomitea.kuvat.fi/kuvat/Materiaalipankki/Valmentajille+ja+ohjaajille/Valmennusosaamisen+kehittäjille/Valmennusosaamisen+malli+valmosaamisen+kehittäjät.pptx>.

Hämäläinen Ki. 2012b. Valmennusosaaminen urheilijan polulla. Teoksessa Hämäläinen Kirsi, Blomqvist Minna, Laitinen-Väänänen Sirpa, Parviainen Antti ja Pontinkara Pekka (toim.). *Suomalainen valmennusosaaminen – Valmennusosaamisen käsikirja 2012*. Suomen Olympiakomitea. Luettavissa: <https://olympiakomitea.kuvat.fi/kuvat/Materiaalipankki/Valmentajille+ja+ohjaajille/Valmennusosaamisen+kehittäjille/Valmennusosaamisen+käsikirja+2012.pdf>

Hämäläinen K. 2014. Valmentajan ja urheilijan välinen ihmissuhde. Teoksessa Mononen Kaisu, Aarresola Outi, Sarkkinen Passi, Finni Jarkko, Kalaja Sami, Härkönen Asko & Pirttimäki Mikko (toim.). *Tavoitteena nuoren urheilijan hyvä päivä 2014*. Edita Prima Oy. Helsinki. Luettavissa: https://kihuenergia.kihu.fi/urapolku/media/ITF%20Taekwondo_212_Valintavaihe.pdf#page=62.

Hämäläinen K. 2016. Valmennusosaamisen käsikirja 2016 – Valmentajakoulutuksen laatu. Olympiakomitea. Luettavissa: <https://olympiakomitea.kuvat.fi/kuvat/Materiaalipankki/Valmentajille+ja+ohjaajille/Valmennusosaamisen+kehittäjille/Valmennusosaamisen+käsikirja+2016.pdf>.

Hämäläinen K. & Westerlund E. 2016. Valmentajalla on väliä. Valmentajalla on väliä -juttusarja. Luettavissa: https://www.suomenvalmentajat.fi/site/assets/files/2056/lehden_aineisto.pdf.

Jaskari O. ja Keski-Rahkonen A. 2021. Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen terveydelle. Duodecim, vuosikerta. 137, nro 17, s. 1781–1788. Luettavissa: <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/dc22fd78-74d3-4981-aa7f-7e1c600a13da/content>.

Jowett S. 2017. Coaching effectiveness: the coach–athlete relationship at its heart. Current Opinion in Psychology. Volume 16 2017, Pages 154–158. Luettavissa: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.05.006>.

Jurgens A. 2020. Neurodiversity in a neurotypical world – An enactive framework for investigating autism and social institutions. Teoksessa Rosqvist Hanna, Chown Nick & Stenning Anna (toim.). Neurodiversity Studies: A New Critical Paradigm, s. 73-88. Routledge. New York

Järvinen C. (2024). Opas osaamistarpeiden arviointiin, kun asiakkaana on autisti. Opinnäytetyö. Haaga-Helia. Haettavissa Theseus-tietokannasta: <http://www.theseus.fi>.

Kapp S. 2020. Autistic Community and the Neurodiversity Movement: Stories from the Frontline. Palgrave Mcmillan.

Kauppila A. 2021. Osaamistavoitteet – avain hyvään oppimiseen. Karelia ammattikorkeakoulun verkkojulkaisu. Luettavissa: <https://vasu.karelia.fi/2021/02/15/osaamistavoitteet-avain-hyvaan-oppimiseen/>.

Kela. 2024. EU:n vammaiskortti. Luettavissa:
<https://www.kela.fi/vammaiskortti>.

Kerns C., Lanckenau S., Shattuck P., Robins D., Newschaffer C. & Berkowitz S. 2022. Exploring potential sources of childhood trauma: A qualitative study with autistic adults and caregivers. *Autism* 26(8), 1987–1998. Luettavissa: <https://doi.org/10.1177/13623613211070637>.

Kuvajainen M. 2023. Traumainformoidun työtteen oppiminen ja opettaminen ammattikorkeakoulussa. Teoksessa Matikka Johanna & Hipp Tiia (toim.). Traumainformoitu työote. PS-Kustannus. Keuruu

Liukkonen J. & Jaakkola T.. 2017. Liikuntamotivaatio elinikäisen liikuntaharrastuksen edellytyksenä. Teoksessa Jaakkola Timo, Liukkonen Jaakko, & Sääkslahti Arja. (2017). Liikuntapedagogiikka (2., uudistettu painos.), s. 130–146. PS-kustannus.

Lonka K. 2020. Oivaltava oppiminen. Kustannusosakeyhtiö Otava.
Maanmieli K. & Sarvela K.. 2022. Yhteinen mieli: Traumatietoutta mielenterveystyöhön. Basam Books.

Matikka J.. 2023. Rakenteet pahoinvoinnin tuottajina ja haastajina. Teoksessa Sarvela Kati & Auvinen Elisa (toim.). Yhteinen kieli – traumatietoisuutta ihmisten kohtaamiseen, s. 64–72. Basam Books Oy. Tallinna.

Milton D. 2012. On the ontological status of autism: The 'double empathy problem'. *Disability & Society - DISABIL SOC.* 27. 1-5. Luettavissa: www.doi.org/10.1080/09687599.2012.710008.

Milton D., Gurbuz E. & López B. 2022. The 'double empathy problem': Ten years on. *Autism* 26(8), 1901-1903. Luettavissa: <https://doi.org/10.1177/13623613221129123>.

Moore J., Boyle J. & Namasivayam A. 2024. Neurodiversity-Affirming Motor Speech Intervention for Autistic Individuals with Co-Existing Childhood Apraxia of Speech: A Tutorial. *Int J Autism & Relat Disabil* 7: 168. Luettavissa: www.doi.org/10.29011/2642-3227.100068.

Najeeb P. & Quadt L.. 2024. Autistic well-being: A scoping review of scientific studies from a neurodiversity-affirmative perspective. Neurodiversity Volume 2: 1-26. Luettavissa: <https://doi.org.10.1177/27546330241233088>.

Naylor C. 2023. "Much better set up to do my best work": What does "neurodiversity-affirming practice" mean to the autistic community? DAppEdPsy thesis, University of Nottingham

Neuromoninaiset (2024). Neurovahvistava sanasto. Luettavissa: www.neuromoninaiset.fi/sanasto.

Nurmi-Koikkalainen P. 2017. Mitä vammaisuudella tarkoitetaan? Teoksessa Nurmi-Koikkalainen Päivi, Ahola Sanna, Gissler Mika, Halme Nina, Koskinen Seppo, Luoma Minna-Liisa, Malmivaara Antti, Muuri Anu, Sainio Päivi, Sääksjärvi Katri & Väyrynen Riikka (toim.). Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta – analyysia THL:n tietotuotannosta, s. 10–12. Työpaperi 38/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. Luettavissa: : https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135650/URN_ISBN_978-952-302-946-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pantazakos T. 2023. Neurodiversity and psychotherapy—Connections and ways forward. Counselling and Psychotherapy Research.

Pantazakos T. & Vanaken G. 2023. Addressing the autism mental health crisis: the potential of phenomenology in neurodiversity affirming clinical practices. Front. Psychol. 14. Luettavissa: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1225152>.

Pelkonen A. & Sarvela K. 2020. Traumainformoitu hoito – läsnäoloa, myötätuntoa ja tunnetaitoja auttajalle. Teoksessa Sarvela Kati & Auvinen Elisa (toim.). Yhteinen kieli – traumatietoisuutta ihmisten kohtaamiseen. Basam Books Oy. Tallinna.

Rismiller J. 2024. Encountering neurodiversity-affirming perspectives of neurodivergent experiences: A collaborative exploration with caregivers. Fielding Graduate University

Rivera R. & Bennetto L. 2023. Applications of identity-based theories to understand stigma and camouflaging on mental health outcomes for autistic people. *Front Psychiatry*. 2023 Sep 6; 14: 1243657. Luettavissa: <https://doi.org.10.3389/fpsy.2023.1243657>.

Roberts J. 2022. 10 Neurodiversity-Affirming Therapy Principles to Live by. Luettavissa: <https://therapistndc.org/neurodiversity-affirming-therapy/>.

Rosqvist H., Chown N. & Stenning A. 2020. Introduction. Teoksessa Rosqvist Hanna, Chown Nick & Stenning Anna (toim.). *Neurodiversity Studies: A New Critical Paradigm*, s. 1-11. Routledge. New York.

Rumball F., Brook L., Happé F. & Karl A. 2021. Heightened risk of posttraumatic stress disorder in adults with autism spectrum disorder: The role of cumulative trauma and memory deficits. Luettavissa: <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2020.103848>.

Sarvela K. 2020a. Hyviä tapoja omaksumassa – malleja maailmalta. Teoksessa Sarvela Kati & Auvinen Elisa (toim.). *Yhteinen kieli – traumatietoisuutta ihmisten kohtaamiseen*, s. 32–63. Basam Books Oy. Tallinna.

Sarvela K. 2020b. Traumainformoidun hoivan taustaa. Teoksessa Sarvela Kati & Auvinen Elisa (toim.). *Yhteinen kieli – traumatietoisuutta ihmisten kohtaamiseen*, s. 13–31. Basam Books Oy. Tallinna.

Sarvela K. 2023a. Traumainformoidun liikkeen juuret ja tavoitteet. Teoksessa Matikka Johanna & Hipp Tiia (toim.). *Traumainformoitu työote*, s. 150–169. PS-Kustannus. Keuruu.

Sarvela K. 2023b. Traumainformoitu lähestymistapa – Siirtymä oikeudenmukaisempaan toipumisen kulttuuriin. Teoksessa Matikka Johanna & Hipp Tiia (toim.). *Traumainformoitu työote*, s. 28–45. PS-Kustannus. Keuruu.

Schuck R. 2023. Moving Toward Neurodiversity-Affirming Services for Autistic Individuals: Social Validity, Autistic Perspectives, and Measuring Attitudes. UC Santa Barbara.

SHAMSA. 2014. SAMSHA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach. Luettavissa: https://ncsacw.acf.hhs.gov/userfiles/files/SAMHSA_Trauma.pdf.

Sydänmaanlakka P. 2010. Älykäs itsensä johtaminen: Näkökulmia henkilökohtaiseen kasvuun (3., tarkistettu painos.). Alma Talent. Terveyden ja Hyvinvoinninlaitos THL. 2023a. Esteettömyys ja saavutettavuus. Luettavissa: <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/esteettomyys-ja-saavutettavuus>.

Terveyden ja Hyvinvoinninlaitos THL. 2023b. Intersektionaalisuus ja sukupuoli. Luettavissa: <https://thl.fi/aiheet/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/intersektionaalisuus-ja-sukupuoli>.

Terveyden ja Hyvinvoinninlaitos THL. 2023c. Vammaisuus. Luettavissa: <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vammaisuus>.

Terveyden ja Hyvinvoinninlaitos THL. 2023d. Yhdenvertaisuus ja syrjintä. Luettavissa: <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/yhdenvertaisuus-ja-syrjinta>.

Terveyden ja Hyvinvoinninlaitos THL. 2024. Kulttuurisensitiivinen työote. Luettavissa: <https://thl.fi/aiheet/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/tyon-tueksi/hyvia-kaytantoja/kulttuurisensitiivinen-tyoote>.

Traumaperäinen stressihäiriö: Käypä Hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Psykiatriyhdistys ry:n ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim 2022 (viitattu 15.9.2024). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

UKK-instituutti. 2024. Liikunta ja hyvinvointi. Luettavissa: <https://ukkinstituutti.fi/liike-laakkeena/liikunta-ja-mielen-hyvinvointi/>.

Vamlas. 2021. Luettavissa: <https://vamlas.fi/mista-puhumme-kun-puhumme-ableismista/>.

Vammaispalvelulaki 14.4.2023/675. Luettavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2023/20230675>.

Vasalampi K. 2017. Itsemääräämisteoria. Teoksessa Salmela-Aro & Nurmi Jari-Erik (toim.). Mikä meitä liikuttaa – motivaatiopsykologian perusteet. PS-Kustannus. Jyväskylä

Vehviläinen S. 2020. Ohjaustyön opas: Yhteistyössä kohti toimijuutta (Neljäs, korjattu painos.). Gaudeamus.

Warrier V., Greenberg D., Weir E., Buckingham C., Smith P., Lai M., Allison C. & Baron-Cohen S. 2020. Elevated rates of autism, other neurodevelopmental and psychiatric diagnoses, and autistic traits in transgender and gender-diverse individuals. Nat Commun 11, 3959. Luettavissa: <https://doi.org/10.1038/s41467-020-17794-1>.

Whelpley C., Holladay-Sandidge H., Woznyj H. & Banks G.. 2023. The biopsychosocial model and neurodiversity: A person-centered approach. Industrial and Organizational Psychology. 2023;16(1):25-30. Luettavissa: <https://doi.org/10.1017/iop.2022.95>.

Whitmore Sir J.. 2019. Coaching for Performance, 5th Edition. Findaway World.

Williams Z. 2022. Race and Sex Bias in the Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS-2) and Disparities in Autism Diagnoses. JAMA Netw Open. 2022 Apr 1;5(4):e229503. Luettavissa: <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2022.9503>.

Wise S. 2023. Neurodiversity Affirming Practice: Core Principles.

Luettavissa:

<https://www.livedexperienceeducator.com/blog/neurodiversityaffirmingpractice>.

Wolever R., Simmons L., Sforzo G., Dill D., Kaye M., Bechard E., Southard M., Kennedy M., Vosloo J. & Yang N.. 2013. A Systematic Review of the Literature on Health and Wellness Coaching: Defining a Key Behavioral intervention in Healthcare. Glob Adv Health Med. Luettavissa:

<http://doi.org/10.7453/gahmj.2013.042>.

Yhdenvertaisuuslaki 1235/2014. Luettavissa:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu s.a.a. Onko minua syrjitty? Luettavissa:

<https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/onko-minua-syrjitty>.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu s.a.b. Rasismi. Luettavissa:

<https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/rasismi>.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu s.a. Syrjinnän seuraukset. Luettavissa:

<https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/syrjinnan-seuraukset>.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu s.a.d. Syrjintä. Luettavissa:

<https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/syrjinta>.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu s.a.e. Vammaisten henkilöiden oikeudet.

Luettavissa: <https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/vammaisten-henkiloiden-oikeudet#kohtuulliset-mukautukset>.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. 2016. Selvitys vammaisten henkilöiden kokemasta syrjinnästä. Luettavissa:

[https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/documents/25249352/34271289/"Vammaisena+olen+toisen+luokan+kansalainen"+Selvitys+vammaisten+kokemasta+syrjinnästä+arjessa.pdf/655200f8-6eff-42a0-9c60-766f1002244c/"Vammaisena+olen+toisen+luokan+kansalainen"+Selvitys+vammaisten+kokemasta+syrjinnästä+arjessa.pdf?version=1.1&t=1638427568533](https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/documents/25249352/34271289/).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. 2022. Yhdenvertaisuusvaltuutetun suositus autismikirjoon kuuvan henkilön vammaispalveluihin liittyen. Luettavissa: <https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/-/yhdenvertaisuusvaltuutetun-suositus-autismin-kirjoon-kuuluvan-henkilon-vammaispalveluihin-liittyen>.

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016.

Luettavissa: https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2#idm46111190612512.

Zaks Z. 2024. Autistic Professionals Leading Paradigm Change: Moving Support From Normalization to Affirmation. Fielding Graduate University

HALUATKO TUKEA NÄIDEN ASIOIDEN OPPIMISEEN?

Käy verkkosivuillamme:

www.neuromoninaiset.fi

